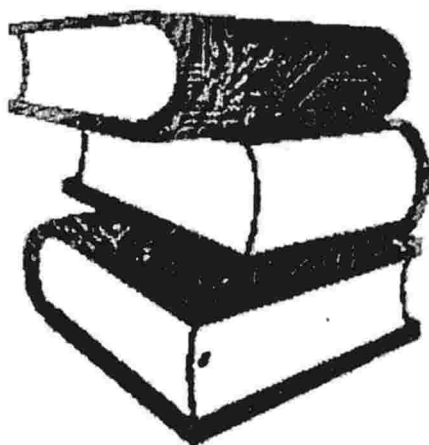

**КИТАБХАНАШҮНАСЛЫГ
ВӘ
БИБЛИОГРАФИЈА**

№1 * 2000

БАКЫ - 2000

АЗƏРБАЈЧАН РЕСПУБЛИКАСЫ ТƏҲСИЛ НАЗИРЛИЈИ

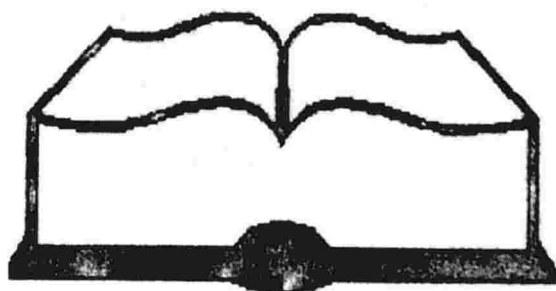

БАКЫ ДӨВЛƏТ УНИВЕРСИТЕТИ
КИТАБХАНАЧЫЛЫГ ФАКУЛТƏСИ

КИТАБХАНАШУНАСЛЫГ
ВƏ
БИБЛИОГРАФИЈА

Елми-нəзəри вə тəчрubi журнал

№ 1 “ 2000

*1997-чи илин
октябрындан чыхыр*

№ 1 (6)

БАКЫ - 2000

КБТ 78
К 73

Тә̀сисчи вә баш редактор:
досент
Хәлил ИСМАЈЫЛОВ

Мәс`ул редактор:
баш мүәллим
Кнјаз АСЛАН

Редаксија һеј`әти:

Профессор Абузәр ХӘЛӘФӨВ
Профессор Зәһраб ӘЛИЈЕВ
Досент Тачәддин ГУЛИЈЕВ
Досент Әшрәф ХӘЛӘФӨВ
Досент Расим КАЗЫМОВ
Досент Надир ИСМАЈЫЛОВ

К 73 Китабханашүнаслыг вә библиографија: елми-нәзәри вә
тәчрүби журнал. Б.,2000. - № 1.- 150 с.

Редаксијанын үнваны: 370148. Бакы шәһәри, Заһид Хәлилов
күчәси,23, 2 №-ли тәдрис корпусу, IV мәртәбә,
китабханачылыг-информасија факултәси.

“Китабханашүнаслыг вә библиографија”
журналынын редаксијасы.
Телефонлар: 39-05-47; 39-08-03; 39-03-66.

© “Китабханашүнаслыг вә библиографија” журналы, 2000

БУ НӨМРЭМИЗДЭ

ТЭБРИК ЕДИРИК

Профессор **Абузэр Хэлэфов** “Шөһрэт” ордени илэ тэлтиф едилмишдир

КИТАБХАНАШУНАСЛЫГ

Хэлил Исмајылов. Саһэви китабхана шэбэкэлэринин методик тэминаты (1959-1975-чи иллэр)

Зөһраб Бахшэлијев. Азэрбајчан нефт сәнајеси техники китабханаларынын инкишафы (1920-1950-чи иллэр)

Габил Әлијев. 19-чу эсрин сону - 20-чи эсрин башланғычында Азэрбајчан нәглијјатынын чәмијјэтэ вә мәдәни һәјата тәсири һаггында

Кнјаз Аслан. Халг јазычысы Сүләјман Рәһимовун һәјат вә јарадычылығында китаб, китабхана вә мүталиә мәсәлэләри

Елчин Әһмәдов, Вәфа Һачыјева. Өзәл али мәктәб китабханаларында информасија хидмәтинин бәзи хүсусијјәтләри

Шәфәг Исламова. Азэрбајчан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасынын инкишаф проблемләри

БИБЛИОГРАФИЈАШУНАСЛЫГ

Зөһраб Әлијев. 1920-чи илләрдә Азэрбајчанда үмуми библиографија

Әшрәф Хэлэфов. Тәзкирәчиләрин букүнкү сәләфләри

Фәрман Бајрамов. А.Багри вә Азэрбајчан игтисадијјатынын библиографијасы

Сима Исмајылова. Әдәбијатшүнас алим вә мүтәхәссисәләрә сораг-библиографија хидмәтинин тәшкили

Солмаз Садыгова. Азәрбајчан дәври мәтбуатынын үмуми характерли библиографик мәнбәләри

Хураман Вердијева. Педагожи елмләр системинин информасија тәминатында библиографик көстәричиләрин ролу

Мехрибан Мајылова. Кәнд тәсәррүфаты мүтәхәссисләринин библиографик тәминатында Республика Елми Кәнд Тәсәррүфаты Китабханасынын ролу

КИТАБШҮНАСЛЫГ

Нәсрулла Мәммәдов, Мехманәли Мәммәдов. Гурани-Кәримин китаб һалына салынмасы

БЕЈНӘЛХАЛГ ӘМӘКДАШЛЫГ

Китабхана-библиографија еhtiјатларынын тәшкили вә истифадәсинин актуал проблемләринә һәср олунмуш семинар

ТӘБРИК ЕДИРИК!

Әзизимиз Абузәр мұәллим!

Азәрбајчан Республикасынын президенти Гејдәр Әлијевин 11 феврал 2000-чи ил тарихли фәрманы илә Бақы Дөвләт Университетинин 80 иллик јубилеји тәнтәнәләриндә елм вә тәһсил саһәсиндәки хидмәтләринизә кәрә “Шөһрәт” орденинә лајиг кәрүлмәјиниз республикамызын чохсајлы елм, тәһсил вә мәдәнијјәт ишчиләринин, о чүмләдән китабхана иши мүтәхәссисләринин һәдсиз севинчинә сәбәб олмушдур.

Биз Сизи Азәрбајчан китабханашүнаслыг елминин баниси вә өлкәмиздә али китабханачылыг тәһсилинин јарадычыларындан бири кими јахшы таныјыр, бүтөвлүкдә милли мәдәнијјәтимизин инкишафы вә чичәкләнмәси наминә илләрдән бәри кәрдүјүнүз сәмәрәли фәалијјәтинизи тәблиг едирик. Сиз 50-чи илләрин сонларындан Азәрбајчанда китабхана ишинин тарихини әсаслы шәкилдә тәдгиг етмәјә

ТӘБРИК ЕДИРИК!

башламыш, санбаллы арашдырмалар апармыш, дәјәрли елми әсәрләр јазмыш, бу саһә үзрә илк дәфә намизәдлик вә докторлуғ диссертасијалары мүдафиә етмиш, илк профессор елми адына лајиг көрүлмүсүнүз. Сиз Азәрбајчанда китабханашунаслығ елми мәктәбинин јаранмасы вә формалашмасы истигамәтиндә мүнүм хидмәтләр көстәрмәклә, бу мәктәбин лајигли давамчыларыны јетирмәклә јанашы, Бақы Дөвләт Университети китабханачылығ факултәсинин инкишафы, јүксәк ихтисаслы кадрлар јетишидирилмәси, ихтисас фәнләринә даир дәрс вәсаитләринин, дәрсликләрин вә програмларын һазырланыб нәшир едилмәси, тәдрис просесинин мүстәгил дөвләтчилик ән'әнәләринә ујғун гурулмасы јөнүндә дә чох тәғдирәлајиг ишләр көрмүсүнүз вә бу күн дә әсл јарадычылығ фәаллығы илә чалышырсыныз.

Сиз һәмчинин милли дөвләтчилијимизин инкишафы наминә әсл вәтәндаш нүмунәси көстәрән шәхсијјәт кими өн сыраларда ирәлиләјир, Азәрбајчанын мәнафејини һәр јердә вә һәмишә уча тутмағы бачарырсыныз. Бүтүн бунлара көрә Сизин – Азәрбајчанын Әмәкдар Мәдәнијјәт Ишчиси, Бејнәлхалғ Информасијалашдырма Академијасынын мүхбир үзвү, Бақы Дөвләт Университети китабханашунаслығ кафедрасынын мүдири, тарих елмләри доктору, профессор Абузәр Алы оғлу Хәләфовун ады һәр заман бөјүк шәрәф вә ифтихарла чәкилир.

Һөрмәтли Абузәр муәллим!

Азәрбајчанын чохсајлы китабхана ичтимаијјәтинин агсаггалы кими Сизин тәлтиф олундугунуз “Шөһрәт” ордени һәр биримизә шөһрәт, башучалығы кәтирир. Сизи үрәкдән тәбрик едир, Сизә мөһкәм чансағлығы, јени јарадычылығ угурлары вә хошбәхтлик арзулајырығ!

**Китабханачылығ факултәсинин коллективи
вә “Китабханашунаслығ вә библиографија”
журналынын редаксија һеј'әти**

КИТАБХАНАШУНАСЛЫГ

Хәлил ИСМАЈЫЛОВ

педагожи елмләр намизәди, досент

САҢӘВИ КИТАБХАНА ШӘБӘКӘЛӘРИНИН МЕТОДИК ТӘ'МИНАТЫ (1959-1975-ЧИ ИЛЛӘР)

50-чи илләрин сону - 60-чы илләрин әввәлтәриндә елми, елми-техники, дикәр саҗәви вә ихтисаслашдырылымыш хусуси китабхана шәбәкәләринин инкишафында чанланма мејлләри күчләнирди. Бу, илк нөвбәдә Сов.ИКП Мәркәзи Комитәсинин 1959-чу илдә гәбул етдији “Өлкәдә китабхана ишинин вәзијјәти вә ону јахшылашдырмаг „тәдбирләри һагтында” гәрары илә әлагәдар иди.

Белә ки, бу илләр республиканын бүтүн назирликләри, комитәләри, мүхтәлиф тәшкилатлары өз табеликләриндә олан китабханаларын сајыны артырыр, онларын мадди-техники базасынын мөһкәмләндирилмәсинә јөнәлмиш мүхтәлиф тәдбирләр һәјата кечирирдиләр. 1959-1960-чы илләрдә, демәк олар ки, республиканын бүтүн назирлик вә комитәләринин коллекијаларында мүвафиг китабхана шәбәкәләринин вәзијјәти мүзакирә едилмиш, онларын фәалијјәтинин јахшылашдырылмасы илә әлагәдар тәдбирләр мүүјјәнләшдирилмиш, китабханаларын малијјәләшдирилмәси, мүасир аваданлыгла тәһиз едилмәси, китаб ваһидләринин артырылмасы истигамәтиндә мүүјјән ишләр көрүлмиш, китабхана ишини даим нәзарәт алтында сахламаг, онларын

фәалијәтини тәкмилләшдирмәк мәгсәдилә китабхана шуралары јарадылмышды.

Белә тәдбирләр хүсүсән республиканын нефт вә диқәр сәнаје назирликләриндә, кәнд тәсәррүфаты, сәһијјә, али вә орта ихтисас тәһсилли назирликләриндә, еләчә дә Елмләр Академијасы вә Азәрбајчан һәмкарлар Иттифагы Шурасында даһа кениш вә сәмәрәли һәјата кечирилди.

Республикада мүхтәлиф идарә вә назирликләрин табелијиндә олан китабхана шәбәкәләринин фәалијјәтинин кенишләнмәси, охучулара хидмәт ишиндә бир сыра мүтәрәгги мејлләрин мејдана кәлмәси, шүбһәсиз ки, сәһәви китабханаларын методик тәминатыны күчләндирмәји тәләб едирди.

Бу дөврдә мүтәхәссисләрә вә фәһлә синфинә китабхана хидмәтиндә рәнкарәнк вә оператив иш үсулларынын кениш вүсәт алмасы республиканын елми-техники китабханалары шәбәкәсиндә даһа габарыг нәзәрә чарпырды. Бу просес өз әксини илк нөвбәдә сәнаје комплексинин инкишафы илә әлагәдар китабханаларын сајынын дурмадан артмасында тапырды. Белә ки, 50-чи илләрин әввәлләриндә республикада техники китабханаларын үмуми сајы 700-ә јахын олдугу һалда, "бешинчи вә алтынчы бешилликләр дөврүндә техники китабханаларын сајы 2 дәфәјә гәдәр артырылмышдыр. Артыг 1958-чи илдә республикамызда сәнаје мүәссисәләринин 175 елми-техники, техники вә тәдрис китабханалары вар иди ки, бу китабханаларын 35-и нефт сәнајеси назирлијинин мүәссисәләриндә, 140-ы исә диқәр сәнаје мүәссисәләриндә јерләширди"(1).

1957-чи илин ијулунда Нефт Сәнајеси Назирлијинин мәркәзи техники китабханасы Республика Елми Техники Китабханасына (РЕТК) чеврилди вә Назирләр Советинин Елм вә Техника Комитәсинин табелијинә верилди (2).

Бунунла әлагәдар китабханаја республикаынын бүтүн техники китабханалары үчүн методик мәркәз стутусу верилди. Беләликлә, өлкәнин бүтүн техники китабханаларынын елми-методик тәминатында јени мәрһәлә башлады.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Республика Елми Техники Китабханасынын тәшкилати-методик фәалијјәти мәзmun,

форма вә иш үсуллары бахымындан Азәрбајчанда бу сәһәдә ән мүтәрәгги фәалијјәт кими гијмәтләндирилмәлидир. Белә ки, бу китабхана бир нечә ил әрзиндә өлкәнин чохсәһәли сәнаје мүәссисәләриндә јерләшән китабханаларын ишиндә дөнүш јаратмаға мүвәффәг олду вә техники китабханалар 60-чы илләрин әввәлләриндә ССРИ мијгјасында ән габатчыл китабхана шәбәкәләриндән биринә чеврилди. Јалныз 1959-1960-чы илләр әрзиндә Республика Елми Техники Китабханасынын 3 нәфәр ишчиси олан елми-методик шәбәси тәрәфиндән сәнаје мүәссисәләри китабханаларына 358 кедиш тәшкил едилмиш, әввәлләр ләғв олуиуш 18 китабхана бәрпа едилмишди. Охучулара 2006 мәсләһәт верилмиш, 41 семинар-мүшавирә тәшкил едилмиш, методкабинәнин фондундан китабхана ишчиләринә 1264 нүсхә методик вәсаит вә ихтисаса даир диқәр китаблар верилмишди (2).

1963-чү илдән РЕТК-нын методик фәалијјәтиндә јени мүтәрәгги кејфијјәт дәјишикликләри башлады. Бунлар 1962-чи илдә ССРИ Назирләр Совети тәрәфиндән гәбул едилмиш "Өлкәдә елми-техники информасија системинин тәшкилини јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында" гәрарла әлагәдар иди. Бу гәрарда елми-техники информасијанын топланмасы вә истифадә едилмәси, сораг-информасија фондларынын тәшкили, сәнәд информасијаларынын һазырланмасы, ишләнмәси вә ахтарылмасынын комплекс шәкилдә механикләшдирилмәси вә автоматлашдырылмасы кими чох мүһүм вәзифәләр ирәли сүрүлүрдү.

Өлкәдә елми-техники информасија системинин инкишафы вә тәкмилләшдирилмәси мәсәләләри вә бу ишдә елми-техники китабханаларын ролу ССРИ Назирләр Советинин 1966-чы ил нојабрын 29-да гәбул етдији "Үмумдөвләт елми-техники информасија системи һаггында" (3) гәрарында даһа габарыг шәкилдә өз әксини тапды.

Гәрарда гејд едилди ки, өлкәдә елми-техники информасијанын мөвчуд системи халг тәсәррүфатынын идарә едилмәсинин јени принципләринә, мүтәхәссисләрин вә истехсалат јениликчиләринин артан информасија тәләбатына һәлә дә кифәјәт гәдәр чаваб вермир: информасија органлары арасында сых әлагә јарадылмамышдыр вә бәзи паралелчилик

һаллары вардыр; елми-техники јениликләрин мәлумат нәшрләри формасында јажылмасы оператив тәшкил едилмәмишдир.

Даһа сонра информасија органларынын сәнәд базасыны мөһкәмләндирмәк мәгсәдилә елми-техники китабханалар мәркәзи сәһәви вә әрази елми-техники информасија системинә дахил едилди. Бунунла да елми-техники китабханаларын социал функцијалары артды вә дүнја тәчрүбәсинә ујғунлашдырыларак информасија функцијалары өн плана чәкилди.

Шүбһәсиз ки, өлкәнин техники китабханаларынын социал вәзифәләриндә баш верән бу кејфијјәт дәјишикликләри онларын елми-методик тәминатында да объектив дәјишикликләрин мејдана чыхмасына вә тәдричән системли шәкилдә формалашмасына сәбәб олду, ејни заманда дәрһал өзүнү Республика Елми Техники Китабханасынын методик фәалијјәтиндә көстөрмәјә башлады. Белә ки, китабхананын методик фәалијјәтинин мүһүм истигамәтләри техники китабханаларын информасија фәалијјәтинин сәмәрәлијинин јүксәдилмәсинә јөнәдилди.

Республика Елми Техники Китабханасынын 1963-чү ил үчүн јениләшдирилмиш методик фәалијјәтинин әсас истигамәтләри бунлардан ибарәт иди:

1. Бүтүн техники китабханаларын мүвафиг сәнаје мүәссисәләриндә јарадылан информасија органларынын тәркибинә дахил едилмәси илә әлагәдар тәшкилати-методик тәдбирләрин һәјата кечирилмәси;

2. Бүтүн техники китабханаларда Универсал Онлут Тәснифат (УОТ) чәдвәлләринин тәтбиг едилмәси;

3. Техники китабханаларын базасы әсасында сораг-информасија фондларынын јарадылмасы;

4. Техники китабханаларын мүвафиг информасија органлары илә бирликдә фәалијјәтинин мүәјјәнләшдирилиб тәшкил едилмәси (4).

Гејд етмәк лазымдыр ки, бу мәсәләләр республика китабханасынын методистләри тәрәфиндән билаваситә јерләрдә, мүвафиг идарә, тәшкилат вә сәнаје мүәссисәләриндә јарадылмыш елми-техники информасија органлары илә биркә һәлл едилди. Техники китабхананын ишчиләринин јени

вәзифәләрин һәјата кечирилмәсинә һазырланмасы үчүн Республика Елми Техники Китабханасы 1963-чү илдән һәфтәлик семинар вә тәчрүби мәшғәләләрин тәшкилинә башлады. Семинар мәшғәләләриндә әввәлчәдән планлашдырылмыш програм әсасында бу чүр мөвзулар мүзакирә едилди:

- сораг-информасија фондларынын тәшкили;
- УОТ-ун гурулушу вә тәртиби принципләри;
- УОТ үзрә тәснифләшдирмә гајдалары;
- УОТ үзрә китаб фондунун дүзүлүшү;
- УОТ үзрә системли каталогун тәшкили;
- нәшр олунмамыш материаллар вә техники сәнәдләрлә

иш;

- мүтәхәссисләрә елми-техники информасија хидмәтинин форма вә үсуллары вә с.

Гејд етмәк лазымдыр ки, “УОТ үзрә каталоглашдырма” мөвзусунда семинар 1962-чи илдә башламыш вә бир ил әрзиндә давам едәрәк бүтүн китабхана ишчиләрини әһатә етмишди. Һәмин дөврдә 42 нәзәри-тәчрүби мәшғәлә кечирилмишди.

Көстәрилән мәсәләләр үзрә РЕТК-да кечирилән семинар вә практик мәшғәләләрлә јанашы, китабхананын методистләри мүнтәзәм сурәтдә јерләрдә һәмин просесләрин тәшкилиндә вә һәјата кечирилмәсиндә билаваситә иштирак едирдиләр.

Үмумијјәтлә, 60-чы илләрдә техники китабханалара методик рәһбәрлијин иш үсуллары билаваситә јерләрдә һәјата кечирилирди. Белә ки, јерләрдә тәшкил едилән даими лекторијалар, информасија күнләри, әдәбијјата бахыш вә с. кими тәдбирләр олдуғча сәмәрәли иди.

1963-1965-чи илләрдә 42 техники китабхананын фәалијјәти һәртәрәфли шәкилдә өјрәнилиб үмумиләшдирилмиш, онларын фәалијјәтинин тәкмилләшдирилмәсинә јөнәдилмиш програм һазырланмышды. Бунларын ичәрисиндә “Әзизбәјовнефт” идарәсинин, “Бакы фәһләси” заводунун, Сумгајыт синтетик каучук заводунун, П.Монтин адына машынағайрма заводунун, Сумгајыт суперфосфат заводунун китабханалары, еләчә дә

Кәнчә, Шәки, Дашкәсән шәһәрләринин китабханалары да вар иди (5). Бундан башга, 1964 илдә Кәнчә вә Дашкәсәндә техники китабхана ишчиләринин 2 күнлүк семинарлары тәшкил едитмишди (6). Республика китабханасынын методистләри узунмүддәтли е`замийјәттә олмуш, јерләрдә мүрәккәб китабхана-библиографија просесләри илә бағлы китабхана ишчиләринә көмәклик көстәрмишдиләр. Мәсәлән, 1965-чи илдә "Нефт дашлары" идарәсинин китабханасында 12 күнлүк е`замийјәттә олан 2 нәфәр методист 5200 нүсхә әдәбијјаты УОТ үзрә тәснифләшдирмиш вә китабхана техникасы минимума ујғун системләшдирилмишди (7).

Китабханаларын фәалијјәтинин кенишләнмәси, методик фәалијјәтин һәчминин артмасы илә әләгәдар һәлә 1961-чи илдә республика китабханасынын методик шә`бәсинин нәздиндә 8 нәфәрдән ибарәт штатданкәнар методистләр групу јарадытмышды. Техники китабханалар шәбәкәсинин тәчрүбәли мүтәхәссисләриндән ибарәт олан бу`груп јерләрә кедир, семинар вә мүшавирәләрдә габагчыл иш тәчрүбәсинә даир чыхыш едирдиләр. Бу дөврдә Республика Елми Техники Китабханасынын методик фәалијјәтиндә фәрди мәсләһәтләр, ихтисас әдәбијјатына даир сәркиләр, габагчыл иш тәчрүбәсинә һәср едилмиш хүсуси семинар-мүшавирәләр вә с. иш үсулларыннан кениш истифадә едилирди. Һәр ил китабхана ишчиләри үчүн орта һесабла 400-500 фәрди мәсләһәт, 85-90 сәржи вә габагчыл иш тәчрүбәсинә һәср олунмуш 2-3 семинар-мүшавирә тәшкил едилирди (8).

60-чы илләрдә Азәрбајчанда јени сәнајә объектләри мејдана кәлир, онларын нәздиндә китабхана вә информасија органлары тәшкил едилир, ејни заманда әввәлләр техники китабханасы олмајан нисбәтән кичик сәнајә объектләриндә информасија бүролары вә сораг-информасија фондлары јарадытырды. Белә органлар хүсусилә нефтчыхарма идарәләриндә, јүнкүл сәнајә, мешә вә ағач е`малы, автомобил сәнајеси назирликләри, "Азәрдөвләттикинти" идарәси вә с. органларын сәнајә мүәссисәләриндә тәшкил едилирди. Бу дөврдә һәр ил сәнајә объектләриндә ичтимаи әсаclarла иштәјән тәгрибән 8-10 јени информасија мәркәзи-китабхана јарадытырды.

Республикада техники китабханалар шәбәкәсинин инкишафы мејдана чох мүһүм бир проблем - мөгсәдјөнлү комплектләшдирмәнин тәшкили принципләрини гојурду. Бу проблемин мејдана чыхмасы техники китабханаларын комплектләшдирилмәсинин бир сыра өзүнәмәхсус хүсусијјәтләри илә әләгәдар иди. Чүнки јени шәраитдә артыг сәнајә информасија органларынын әсас сәнәд базасы сајылан китабханалар ән`әнәви китабхана фондлары илә сораг-информасија фондлары функцијасыны дашыјан информасија күтләси јаратмалы идиләр. Бураја чап әсәрләри илә јанашы нәшр олунмамыш сәнәдләр, мүхтәлиф информасија материаллары, норматив-техники сәнәдләр вә с. информасија дашыјычылары дахил едилмәли иди. Һәмчинин республикада техники китабханаларын комплектләшдирилмәси илә мәшғул олан ихтисаслашдырылмыш китабхана коллекторунун олмамасы, үмумијјәтлә, китабханаларын китаб тәчһизаты системинин зәифлији, еләчә дә техники әдәбијјатын китабханалар тәрәфиндән мөгсәдјөнлү комплектләшдирилмәсинин әләгәләндирилмәмәси ваһид консепсијанын ишләнмәсини вә комплекс шәкилдә һәјата кечирилмәсини тәләб едирди.

Бу мөгсәдлә 1965-чи илдә Республика Елми Техники Китабханасынын методик шә`бәси Азәрбајчанда техники китабханалар шәбәкәсинин мәркәзләшдирилмиш гајдада комплектләшдирилмәси идејасыны ирәли сүрдү вә онун ичрасына башлады. Гејд едәк ки, техники китабханаларын бүтүн информасија дашыјычылары илә сәмәрәли вә мөгсәдјөнлү тәчһиз едилмәси мөгсәди дашыјан бу мүтәрәгги иш үсулу республикада китабханаларын китаб тәчһизаты тарихиндә тәшкилати-методик тә`минат бахымындан илк тәшәббүс иди. Бу тәшәббүс республика миғјасында 100-дән артыг мүхтәлиф сәнајә мүәссисәләри вә идарәләринә мөхсус олан китабханаларын комплектләшдирилмәсинин әләгәләндирилмәси, ваһид топлу каталогларын јарадылмасы, мүтәхәссисләрә вә фәһләләрә комплекс китабхана-информасија хидмәти, ваһид сораг-информасија фонду јаратмағ саһәсиндә чох мүһүм мәрһәлә иди. Иғтисади бахымдан исә мәркәзләшдирилмиш комплектләшдирмә дөвләт идарә вә

мүәссисаләри тәрәфиндән бу мәгсәдләр үчүн аҗрылан вәсаитин гәнаәтлә вә сәмәрәли истифадәси үчүн кениш имканлар җарадырды.

Техники җитабханаларын мәркәзләшдирилмиш комплектләшдирилмәси әсаслы тәшкилати-методик һазырлыг ишләринин һәҗата кечирилмәси илә башлады. Бу мәгсәдлә Республика Елми Техники Җитабханасынын методик шөбәси тәрәфиндән җитабхана ишчиләри үчүн мүнтәзәм олага мәшғәләләр тәшкил едилирди. Даими фәалиҗәт кәстәрән һәфтәлик семинар мәшғәләләриндә техники җитабханаларын әмәкдашлары вә илк нөвбәдә җитабхана мүдирләри комплектләшдирмә мәнбәләри илә, бу просесдә библиографик вәсаитләрдән истифадә етмәк җајдалары илә, комплектләшдирмәнин планлашдырылмасы, тәшкили, норматив-техники сәнәдләрин комплектләшдирмә хүсусиҗәтләри вә с. кими мәсәләләр үзрә мә луматландырылырдылар.

Даһа сонра методик шөбә республика техники җитабханаларынын 5 иллик ваһид комплектләшдирмә планыны һазырлады. Бу програмын һазырланмасы әрәфәсиндә җитабханаларын фондларынын тематик-тиположи тәркиби, дөвриҗәси, онларын охучуларын информасија сорғуларына уҗунлуғу вә диҗәр мәсәләләр үзрә тәдгигатлар апарылырды.

Мәркәзләшдирилмиш комплектләшдирмәнин бүтүн тәшкилати мәсәләләри вә билаваситә һәҗата кечирилмәси дә мәһз республика җитабханасынын методистләри тәрәфиндән истигамәтләндирилди. Белә ки, җитабхананын методик шөбәсиндә нәшриҗатларын тематик планлары әҗрәнилир вә чари ил үчүн 2 нүсхәдә ваһид сифариш сәнәди һазырланырды. Һәр һәфтә комплектләшдирмә үчүн аҗрылмыш чап әсәрләри вә диҗәр сәнәдләрин нүмунәләри җитабхана коллекторундан вә техники җитаб мағазасындан алынырды. Методик шөбә сифаришләрин алынмасына чидди нәзарәт едилди (9).

1968-чи илдә Республика Елми Техники Җитабханасынын методик шөбәси техники җитабханалар үчүн җени алынған әдәбиҗатын мәркәзләшдирилмиш каталоглашдырылмасына башлады. Бу мәгсәдлә методистләр җени алынған һәр бир җитабын әлифба вә системли каталоглар

үчүн җарточкаларыны һазырлаҗыр, сонра онларын тираҗыны җитабханаларын саҗына уҗун чоһаҗдырдылар.

Техники җитабханалара даһил олан җени әдәбиҗатын мәркәзләшмиш каталоглашдырылмасынын бир сыра үстүнлүкләри вар иди.

Әввәлә, мәркәзләшдирилмиш каталоглашдырма заманы техники җитабханалар шөбәкәсиндә әдәбиҗатын тәсвири вә тәснифләшдирилмәси просесиндә ваһид җајда вә методика җаранырды. Бу исә өз нөвбәсиндә республика җитабханаларында техники әдәбиҗатын топлу чап каталогунун һазырланмасында әсас принцип иди. Бундан башға, әдәбиҗатын каталоглашдырылмасы әмәлиҗатларындан азад олан җитабхана ишчиләри өзләринин иш вахтларындан сәмәрәли истифадә едәрәк охучулага хидмәт ишинин кеҗфиҗәтинин жүксәлмәсинә даһа чоһ имкан газанырдылар.

Беләликлә, 60-чы илләрин орталарында Республика Елми Техники Җитабханасынын методик фәалиҗәтиндә мејдана кәлмиш бу мүтәрәғти иш үсулу Азәрбаҗчанда техники җитабханаларын җени вәтән вә дүнја әдәбиҗаты илә оператив вә мәгсәдҗөнлү шәкилдә тәһиз едилмәсиндә ирәлиҗә атылан чидди аддым иди. Бунун нәтичәси бир нечә илдән сонра техники җитабханаларын фондунун кәмиҗәт вә кеҗфиҗәт кәстәричиләринин инкишафында өзүнү кәстәрмәҗә башлады. Белә ки, мәркәзләшдирилмиш комплектләшдирмәнин илк илләриндә республиканын техники җитабханалары фондунун үмуми һәчми 1 милҗондан бир гәдәр артыг олдуғу һалда, 10 ил сонра, җәни 1977-чи илдә 3 милҗон нүсхәҗә чапдырылмышды. Һәмин фондлардан республикада 53 мин нәфәр охучу истифадә едилди ки, онларын чоһу мүһәндис-техники ишчиләр, техника вә сәнәҗе проблемләри илә мәшғул олан алимләр, еләчә дә фәһләләр вә тәләбәләр иди. Јалныз 1976-чи илдә республиканын техники җитабханаларындан охучулага 1 милҗона јаһын мүхтәлиф әдәбиҗат вә с. сәнәдләр верилмишди.

60-чы илләрин сону - 70-чы илләрин әввәлләриндә республикамызда техники җитабханаларын фәалиҗәтинин елми-методик тәминатынын тәкмилләшдирилмәси мүвәффәғиҗәтлә давам едилди. Бу мәгсәдлә Республика Елми Техники Җитабханасынын методик фәалиҗәтинә өзүнү

доғрултмуш иш үсуллары (язылы вә шифаһи тәлиматлар, јерләрә кедишләр, семинарлар вә с.) илә јанашы јени мүтәрәғти методлардан да кениш истифадә едилирди.

1968-чи илдә Республика Елми Техники Китабханасынын Азәрбајчан Дөвләт Елми Техники Информасија Институтунун тәркибинә дахил олмасы илә әлагәдар методик шөбә китабхананын јени әсаснамәсини, јени иш планыны вә охучуларә хидмәтин јени гәјдаларыны һазырлады (10). Ејни заманда республикада илк дөфә мәлуматын сечилиб јайылмасы кими мүтәрәғти хидмәт системинин тәтбиг едилмәси илә бағлы методик шөбә тәрәфиндән мүвафиг тәлимат һазырланды, онун тәтбигинә башланды. Һәр 3 ајдан бир бу хидмәт системинин тәтбигинин јекунлары методистләр тәрәфиндән тәһлил едилир, үмумиләшдирилмиш арајышлар һазырланыр вә Елми Техники Информасија Институтуна тәғдим едилирди (10).

60-чы илләрин икинчи јарысында техники китабханалар шөбәкәсиндә баш верән мүтәрәғти кәмијјәт вә кејфијјәт дәјишикликләри, иш үсулларынын кенишләнмәси онларын фәалијјәтини низама салан вә нормалашдыран тәлиматларын һазырланмасы вәзифәләрини ирәли сүрүрдү. Бу мәгсәдлә 1968-чи илдә Республика Елми Техники Китабханасынын методистләри тәрәфиндән “Техники китабханаларын иш нормалары”нын һазырланмасына јөнәлмиш експериментләр апарылмаға башланды. Бу ишин јерләрдә тәшкили үчүн бүтүн техники китабханалар мүвафиг нормаларын мүәјјәнләшдирилмәсинә даир сәнәдләр тәғдим едилди (10).

Шүбһәсиз ки, техники китабханаларын фәалијјәтини нормалашдыран, һәр бир иш просесинин вахтыны вә һәчмини мүәјјәнләшдириән белә норматив сәнәдләрин һазырланмасы бу китабханаларын фәалијјәтинин сәмәрәли тәшкилиндә вә идарә олунмасында мүстәсна әһәмијјәт кәсб едилди.

60-чы илләрдә техники китабханаларын фондунун мәзмун вә типинә көрә кенишләнмәси вә чәмијјәтин информасија тәләбатына даһа мәгсәдјәнлү истигамәтләндирилмәси, онларын фондунда топланмыш информасија сәнәдләриндән истифадә едилмәси китабханашүнаслығын ән актуал проблемләриндән бири кими мејдана чыхмышды. Проблемин актуаллығыны әсасландырмағ

үчүн тәкчә бир факты кәстәрмәк кифәјәтдир ки, бу дөврдә республиканын техники китабхана шөбәкәси вә хүсусән бу шөбәкәдә баш китабхана-информасија мүәссисәси сајылан Республика Елми Техники Китабханасы 56 нөвдә мүхтәлиф чап әсәрләри вә сәнәдләрлә комплектләшдирилди. Бунларын ичәрисиндә китаблар, серијалы нәшрләр, сәнајә каталоглары, норматив техники сәнәдләр, мүәлиф шәһадәтнамәләри вә патентләрин тәсвирләри, нәшр едилмәмиш сәнәдләр вә с. информасија дашыјычылары вар иди ки, бу материалларын да алынмасына күлли мигдарда вәсаит сәрф едилди. Бу бахымдан һәмин сәнәдләрин информасија истеһлакчылары тәрәфиндән истифадә едилмәсинин өјрәнилмәси, бу ишә чәкилән хәрчләрин нә гәдәр сәмәрәли олмасынын мүәјјәнләшдирилмәси, шүбһәсиз ки, сырф китабхана-информасија ишиндән әләвә, ејни заманда әһәмијјәтли бир тәдбир иди. Белә мүһүм елми-методик тәдбирин һәјата кецирилмәси өлкәнин техники китабханаларынын фәалијјәтинин методик тәминатында јени мәрһәләнин - китабханаларын елми әсасларла идарә олунмасы мәрһәләсинин башланмасы иди. Бу мәгсәдлә 1968-чи илдә Республика Елми Техники Китабханасынын фонду илк тәдгигат объекти кими сечилди. Гејд едәк ки, һәмин ил китабхананын фонду патент фонду да дахил олмағла 491.721 нүсхә чап ваһидиндән ибарәт иди (10).

Тәдгигатын илк мәрһәләси китабхана фондунун ән ири бөлмәләриндән олан вә хүсуси әһәмијјәт кәсб едән “Нефтчыхарма сәнајеси” шөбәсиндән башлады вә сонралар дикәр шөбәләр әһәтә едилди. Тәдгигат 5 ил мүддәтиндә, јәни 1972-чи илдә баша чатдырылды.

Башланғыч мәрһәләсиндә методик шөбә тәрәфиндән илк нөвбәдә тәдгигат үсуллары, мәрһәләләр, ичрачылар мүәјјәнләшдирилди. Тәдгигата республика китабханасынын бүтүн шөбәләринин тәчрүбәли мүтәхәссисләри дә (чәми 22 нәфәр) чәлб олунмушду. Бу дөврдә республика китабханасынын структурунда елми-тәдгигат шөбәси олмадығына көрә (бу шөбә 1976-чы илдә јарадылмышды) бүтүн тәдгигат просеси методик шөбә тәрәфиндән идарә олунурду.

Тэдгигат просесиндә китабхана фондунун бүтүн бөлмөләринин мөвзу-тиположи тәркиби, мұвафиг фондларын һансы охучу групплары тәрәфиндән истифадә олунамасы, аҗры-аҗры мөвзу, типолокија, дил бахымындан истифадәси интенсивлији, охучуларә верилән рәдд чавабларынын тәркиби вә с. амилләр өҗрәниләрәк алынан нәтичәләр вә кәстәричиләр Республика Елми Техники Информасија Институтунун ЕҺМ базасында системләшдирилди.

Тэдгигатын сонрақы мәрһәләсиндә, јәни 1972-1973-чү илләрдә алынмыш статистик кәстәричиләрин үмумиләшдирилмәси әсасында Республика Елми Техники Китабханасы фондунун инкишаф перспективләри програмы һазырланды ки, бу да тэдгигатын нәтичәләринин китабхананын комплектләшдирилмәси просесинә әмәли сурәтдә тәтбиг едилмәси илә бағлы или.

Бу програм 1973-1976-чы илләрдә РЕТК фондунун даһа мәгсәдјәнлү формалашмасы вә истифадәси илә әлағәдар ашағьдақы мұһүм тәшкиләти-методик тәдбирләрин һәјата кечирилмәсини тәмин етди:

- фондун комплектләшдирилмәсинин тематик-тиположи, мәзмун, нәшр типләри, нүсхәләрин нисбәти вә с. бахымдан әсаслы шәкилдә редактә едилиб дәгигләшдирилмәси;

- фонддан узун илләрдән бәри истифадә едилмәјән көһнәлмиш, гејри-профилли вә с. нәшрләрин чыхарылмасы;

- китабхана гајдаларына әмәл етмәјән, алдылары нәшрләри узун мүддәт әрзиндә гајтармајан охучуларын мүәјјәнләшдирилмәси вә мұвафиг нәшрләрин китабханаја гајтарылмасы;

- Елми-Техники Информасија Институту илә бирликдә институт машын базасы әсасында охучуларә хидмәт иши илә әлағәдар бүтүн техноложи просесләрин техники статистик учотунун автоматлашдырылмасы.

Бүтүн бунлар 70-80-чи илләрдә Республика Елми Техники Китабханасы информасија еһтијатларынын инкишафынын елми әсасларыны тәшкил едирди.

Беләликлә, 60-чы илләрин сону - 70-чи илләрин биринчи јарысында һәјата кечирилән бу тэдгигат иши республикада китабханаларын фәалијјәтинин методик тәминатында јени

кејфијјәт мәрһәләсинин башланмасы иди. Сонралар, јәни 70-чи илләрин икинчи јарысында бу мұтәрәғти иш дәвләт китабханалары тәчрүбәсиндә, о чүмләдән М.Ф.Ахундов адына Азәрбајчан Дәвләт Китабханасында, еләчә дә республика ЕА Мәркәзи Елми Китабханасында да тәтбиг едилмәјә башлады. Бу дөврдә техники китабханаларын методик тәминатында артыг тарихи сынагдан чыхмыш вә тәчрүбәдә өзүнү доғрултмуш иш үсулларындан: китабхана ишчиләри үчүн тәдрис, мәсләһәт, ихтисасартырма характерли тәчрүбәләрдән, јерләрә кедишләрдән, габагчыл тәчрүбәнин тәблиғи кими методлардан кениш истифадә едилди. Белә ки, һәр ил китабхана ишчиләри үчүн орта һесабла 18-20 мөвзу үзрә 40-45 семинар мәшғәләси: груп үзрә 15-20 мәсләһәтләр, 20-25 јени әдәбијјәтин ичмалы, мұһазирә вә мәрүзәләр тәшкил едилди (1). Бунларын мөвзуларына өлкәдә вә харичдә китабхана ишинин тәшкили, УОТ үзрә тәснифләшдирмә, норматив-техники сәнәдләр фондунун тәшкили, китабханаларда нүмунәви лајиһәләр вә с. актуал мәсәләләр дахил едилди.

Техники китабханаларын методик тәминатында јерләрә кедишләр вә китабхана ишчиләринин билаваситә иш просесиндә тәлиматландырылмасы хүсуси јер тутурду. Бу мәгсәдлә һәр ил орта һесабла 40-а јахын јерләрә кедишләр тәшкил едилди (11) вә кедишләр заманы китабханачыларә мұвафиг тәлиматларынын верилмәси илә јанашы методистләр тез-тез китабханаларын мәнсуб олдуғу сәнәјә объектинин рәһбирлији илә көрүшүб онларын гаршысында китабхананын фәалијјәти илә әлағәдар тәшкиләти вә малијјә мәсәләләринин һәлл едилмәсинә јөнәлмиш мәсәләләр галдырылдылар.

1969-чү илдә Республика Елми Техники Китабханасынын методистләри “Азәрбајчанын техники китабханалары 50 илдә” адлы вәсаит һазырлајыб, ротапринт вәситәсилә чап етдирмиш, китабхана ичтимаијјәтинә чатдырмышдылар.

70-чи илләрдә техники китабханаларә көмәк мәгсәдилә тәртиб едилмиш методик ишләмәләрә мисал оларәг “Республиканын техники китабханаларына бахышын кечирилмәсинә даир тәлимат”, “Техники китабханаларын план вә һесабатынын тәртиби гајдалары”, “Техники китабханаларда ихтирачы вә сәмәрәләшдиричиләрлә иш”,

"Сораг - информасија фондунун тәшкили" вә с. көстөрмәк олар (11). Бу дөврдә методик ишләмәләрлә јанашы техники китабханалара методик рәһбәрлик ишиндә семинар-мүшавирәләрин сајы илдән - илә артырды. Әввәлки илләрдән фәрғли олараг белә тәдбирләрин мөвзулары даһа актуал, конкрет вә китабханаларын күндәлик фәалијјәтини истигамәтләндирән мәсәләләрә һәср едилирди.

РЕТК-нын нәздиндә даими (һәфтәлик) семинарларла јанашы сәнаје ишчиләринә китабхана-информасија хидмәтинин мүһүм мәсәләләринә һәср олунмуш республика миғјаслы мүшавирәләр дә кечирилирди. 1969-1970-чи илләрдә тәшкил едилмиш мүшавирәләрә нүмунә олараг "Мәлүматын сечилиб јайылмасы вә китабханалар", "Үмумиттифаг Елми Техники Информасија Институту нәшрләринин техники китабханаларда истифадә едилмәси", "Техники китабханалар вә елми-техники тәрәғти", "Өлкә китабханаларарасы абонемент системиндә техники китабханаларын јери", "Техники вә һәмкарлар иттифагы китабханаларынын әлагәли фәалијјәти" вә с. көстөрмәк олар.

Бундан башга, һәр илин әввәлләриндә ән-әнәви олараг республика китабханасында өтән илин јекунларына вә чари вәзифәләрә һәср едилмиш китабханаларын үмумреспублика мүшавирәси тәшкил едилирди. Мүшавирәдә республиканын техники китабханаларынын ил әрзиндәки фәалијјәти јекунлашдырылып, гаршыда дуран вәзифәләр мөәјјәнләшдирилирди. Белә јығынчағларда методистләрлә јанашы габагчыл техники китабханаларын мүдирләри тәчрүбә мүбадиләси апарыр, газанылмыш наилијјәтләрдән бәһс едилдиләр. Мүшавирәләрә Дөвләт Елм вә Техника Комитәсинин, Дөвләт План Комитәсинин, ири сәнаје мөәссисәләринин рәһбәр ишчиләри вә апарычы мөтәхәссисләрә дә вәт едилдиләр.

Китабхана ишчиләринин пешә сәвијјәсинин јүксәдилмәсиндә, чәмијјәтин мүасир китабхана информасија тәләбатына ујғун кадрларын һазырланмасында 1972-чи илдә Республика Елми Техники Китабханасы вә Елми Техники Информасија Институтунун биркә јаратдығлары 2 иллик Информатика Халғ Университетинин мүстәсна ролу олду (12).

Информатика Университетинин нәздиндә 3 факултә фәалијјәт көстәрирди: елми-техники информасија, китабханашунаслыг вә библиографија, елми-техники тәрчүмә.

Университетин низамнамәсиндә јазылдығы кими, халғ университетинин мәғсәди елми-техники китабханаларын, сәнаје мөәссисәләри вә идарәләринин информасија саһәләриндә чалышан әмәкдашларынын пешә биликләрини даһа да дәринләшдирмәкдән ибарәт иди.

Китабханашунаслыг вә библиографија факултәсинин тәдрис планы РЕТК-нын методик шөбәси тәрәфиндән һазырланмышды, бүтүн мәшғәләләрин тәшкили шөбә тәрәфиндән јеринә јетирилирди. Факултәдә нәзәри мүһазирәләр, тәчрүби мәшғәләләр, св тапшырығлары, курс ишләри вә диплом лајиһәләри һазырланмасы һәјата кечирилирди.

Факултәнин тәдрис просесинә елми-техники китабхананын әмәкдашлары илә јанашы дикәр китабханаларын тәчрүбәли ишчиләри, Елми Техники Информасија Институтунун әмәкдашлары, Бакы Дөвләт Университетинин профессор-мүәллим һејәтинин нүмајәндәләри, еләчә дә Москвадан танынмыш мөтәхәссисләр мөнтәзәм олараг чәлб едилдиләр. 1973-1977-чи илләр әрзиндә Информатика Халғ Университетинин китабханашунаслыг вә библиографија факултәсинин 200-дән артыг китабхана ишчиси битирмишди.

Техники китабханаларын фәалијјәтинин тәкмилләшдирилмәсиндә РЕТК-нын методик шөбәсинин нәздиндә јарадылмыш методкабинәнин ролу хүсусилә бөјүк иди.

Методик кабинә китабханачылыг, библиографија вә елми-техники информасија проблемләринә һәср едилмиш өлкә вә дүнја әдәбијјатынын зәнкин фондуну јаратмышды. Бурада монографјалар, мәлүмат китаблары, дөври нәшрләр, китабханаларын иши илә әлагәдар бүтүн сәнәдләр, еләчә дә онларын фәалијјәтини тәкмилләшдирән норматив актлар, мүхтәлиф тәлиматлар, директив материаллар топланмышды.

70-чи илләрин әввәлләриндә методкабинәдә мүһафизә едилән белә сәнәдләрин үмуми һәчми 6200 нүсхәдән артыг иди. Бу фонд тәхминән 250-300 нүсхә јени сәнәдләрлә

тамамланырды (13). 1968-чи илдә бу фондун әсасында китабхана-информасија сораг-мәлүмат фонду јарадылмышды. Республика Елми Техники Китабханасынын методик кабинетиндә зәнкин каталог-картотека системи дә тәшкил едилмишди. Бу системә 16 адда каталог вә картотека дахил иди. Бунларын ичәрисиндә “Китабханашүнаслыг әдәбијјаты фондунун алифба вә системли каталоглары”, “Китабханаларын профил вә үнван картотекалары”, “Харичи өлкәләрдә китабхана ишинин тәшкили картотекасы”, “Мәркәзләшдирилмиш комплектләшдирмә үзрә сифариш картотекасы”, “Техники китабханаларын сәнаје сәһәләри үзрә картотекасы”, “Техники китабханаларын паспорт картотекасы”, “Азәрбајҗан техники китабханалары мәтбуатда” вә башга каталог вә картотекалар мүнүм әһәмијјәт кәсб едирди. Бу каталог вә картотекалардан башга методкабинәдә китабхана ишинә даир мүнүмәлиф сәнәдләрин топландыгы 205 говлуг һазырланмышды (14). Бунларын әсасында методлик шөбәнин нәздиндә 1968-чи илдә Азәрбајҗанда техники китабханаларын архивинин өзүлү гојулмушдур. Методкабинәнин мүнүмәлиф техники китабханаларда ишләјән 167 нәфәр үзвү варды ки, онлара ил әрзиндә абонемент јолу илә 2000 нүсхәјәдәк ихтисас вә мәлүмат әдәбијјаты верилмишди (9).

Республика техники китабханалары шөбәкәсинин методик тәминатынын тәшкили вә идарә олунамасында Республика Елми Техники Китабханасынын методик шөбәсинин мүдири Н.Казымованын, шөбәнин әмәкдашларындан Л.Мустафајеванын, Ј.Салаһлынын, О.Ағаларованын хидмәтләри даһа чохдур. Онларын чоху 50-60-чы илләрдә Москва Дөвләт Китабханачылыг Институтуну битирмиш бачарыглы мүнүмәлифләр идиләр.

Бу илләрдә республиканын елми-техники китабханаларынын методик тәминат сәһәсиндә гәзандыгы наилијјәтләр јерли мәтбуатда вә хусусән ССРИ-дә китабханачылыг сәһәсиндә ән нүфузлу нәшрләрдән олан “Научные и технические библиотеки СССР” журналынын сәһифәләриндә дәрч едилди (15).

Беләликлә, республикамызда техники китабханаларын методик тәминаты 50-чи илләрин сону вә 70-чи илләрин

биринчи јарысында сәмәрәли форма вә методлар тәтбиғ едилмәклә кәјфијјәтчә јени бир мәрһәләјә јүксәлмишдир.

Бу дөврдә јарадылмыш Республика Елми Техники Китабханасынын методистләри чохсәһәли техники китабханалар шөбәкәсинин методик бахымдан идарә олунамасында чох мүнүм наилијјәтләр гәзанмыш вә китабханаларын методик тәминат системиндә бир сыра мүнүмәлиф методларын тәшәббүсчүсү кими чыхыш етмишләр.

РЕТК-нын бу дөврдәки методик фәалијјәти белә бир һәгигәти сүбут едир ки, бу фәалијјәт јалныз елми-нәзәри әсаслара, елми тәһлил принципнә вә јүксәк тәшкилати методлара сәјкәндикдә онун нәтичәләри сәмәрәли ола биләр. Бу һәгигәти республиканын техники китабханаларынын 1958-1975-чи илләрдәки мүнүм кәстәричиләринин нисбәтиндә көрмәк олар. Белә ки, 50-чи илләрин әввәлләриндә республикада техники китабханалар шөбәкәсиндә чәми 70-ә јахын китабхана олдугу һалда, 1977-чи илдә республиканын сәнаје сәһәләринә 182 мүнүмәлиф китабхана информасија мүнүмәлиф хидмәт едирди (16).

1958-чи илдә техники китабханалар 964.335 нүсхәдән ибарәт китаб фондуна малик олдуглары һалда, 1977-чи илдә бу фондун һәчми үмумиликдә 3 милјон нүсхәјә чатмышды. Техники китабханалар 1958-чи илдә 26794 нәфәр охучуја хидмәт етмишдисә, 1977-чи илдә онларын сајы 53 мин нәфәрдән чох олмуш, китаб верилиши исә тәғрибән 3 дәфә артараг 1 милјон нүсхәјә чатмышды (17).

Бу дөвр республикада техники китабханаларын фәалијјәтиндә, хусусилә охучуларә хидмәт ишиндә дөврүн информасија тәләбләринә мүнүмәлиф сәвијјәдә мүнүмәлиф иш үсулларынын тәтбиғ едилмәси кими сәчијјәләнир. Бу илләрдә техники китабханаларда сораг-мәлүмат фондларынын формалашмасы, елми-техники информасија фәалијјәтинин күчләnmәси, мүнүмәлифләр китабхана-информасија хидмәтиндә шаблон вә трафарет үсуллардан әл чәкиlmәси, үмумијјәтлә, онларын фәалијјәтинин сәнајенин инкишафынын тәләбләринә даһа сых бағланмасы, мадди-техники базасы, кадр тәминатынын тәкмилләшмәси вә с. кими мүнүмәлиф мәјлләр

онларын чөмијјәтдә елми-техники тәрәггинин сүр'әтләнмәсиндәки ролуну көстәрән амилләр иди.

Шүбһәсиз ки, 60-70-чи илләрдә республиканын техники китабханаларынын фәалијјәтиндә мејдана кәлмиш мүтәрәгги иш үсуллары онларын сәмәрәли елми-техники тәминатынын нәтичәләри иди.

ӘДӘБИЈЈАТ

1. Халәфов А.А. Азәрбајчанда китабхана ишинин тарихи (1938-1958). С.234.
2. Республика Елми Техники Китабханасынын 1959-1960-чы илләрдәки һесабатлары.
3. Научно-технические библиотеки СССР.- 1966.-№ 2.-С.3-9.
4. Республика Елми Техники Китабханасынын 1963-чү ил иш планы.- С.12-16.
5. Республика Елми Техники Китабханасынын 1963-1965-чи илләр һесабатлары.
6. Республика Елми Техники Китабханасынын методик шө'бәсинин 1964-чү ил һесабаты.- С.9.
7. Республика Елми Техники Китабханасынын 1965-чи ил һесабаты.-С.7.
8. Республика Елми Техники Китабханасынын 1961-1965-чи илләр һесабатлары.
9. Республика Елми Техники Китабханасынын 1968-чи ил һесабаты.-С.26-27.
10. Республика Елми Техники Китабханасынын методик шө'бәсинин 1968-чи ил һесабаты. С.1.
11. Республика Елми Техники Китабханасынын 1960-1974-чү илләр һесабатлары.
12. Научные и технические библиотеки СССР.- 1977. №11.- С.4.
13. Республика Елми Техники Китабханасынын 1970-1973-чү илләр һесабатлары.
14. Республика Елми Техники Китабханасынын 1974-чү ил һесабаты. С.7.

15. Казымова Н.Г. В библиотеках нефтяной промышленности//Техн.библ.ССР. – 1965.№3.С.5 – 8; Лаборатория опыта работы технической библиотеки//Техн.библ.ССР.№1. С.31 – 33; Практикумы в Республиканско научно – технической библиотеке Азербайджана//Техн.библ.СССР. – 1962.№1. – С.40 – 42; Вступая в последний год семилетки/о сети НТБ Азербайджана//Техн.библ.СССР. – 1965.№2. С.15 – 19; Система комплектирования фондов в технической библиотеке Азербайджана//Техн.библ.СССР. – 1966.№9. С.41 – 44; Мамедов Г., Жукова Н. Централизованное комплектование сети НТБ Азербайджана//Научно – технические библиотеки СССР. – 1976.№12. – С.20 – 22; История развития и современное состояние НТБ Азербайджанской ССР//Научно технические библиотеки СССР. – 1977.№11. С.3 – 5 и др.
16. Республика Елми Техники Китабханасынын 1977-чи ил һесабаты. С.17.
17. Республика Елми Техники Китабханасынын 1958-1977-чи илләр һесабатлары.

Зөһрәб БАХШӘЛИЈЕВ
тарих елмләри
намизәди, досент

АЗӘРБАЈЧАН НЕФТ СӘНАЈЕСИ ТЕХНИКИ КИТАБХАНАЛАРЫНЫН ИНКИШАФЫ (1920-1950)

90-чы илләрин әввәлләриндә Азәрбајчан Республикасы өз мүстәғиллијини јенидән бәрпа етдикдән сонра чәмијјәт һәјәтынын бүтүн саһәләриндә көклү дәјишикликләрин баш вермәси вә мәғсәдјәнлү шәкилдә онун давам етдирилмәси олдугча тәбии вә ганунаујун бир һалдыр. О чүмләдән онун рус-совет империјасы әсарәтиндә олдугу дөврү әһатә едән социал-мәдәни тарихинин алимләр вә тәдгигатчылар тәрәфиндән һеч бир конјуктураја јол верилмәдән, объектив шәкилдә нәзәрдән кечирилмәси вә јенидән ишләнмәси тәбии гәбул едилир.

Бу бахымдан Азәрбајчан тарихинин вә онун ажрылмаз һиссәси олан мәдәнијјәт тарихинин, хусусилә мәдәнијјәтин әсас көстәричиси һесаб едилән китабхана иши тарихинин һазыркы мүстәғиллик шәраитиндә јаранмыш объективлик призмасындан нәзәрдән кечирилмәси вәтән тарихинин там вә долгун шәкилдә өјрәнилмәсинә хидмәт едир.

Азәрбајчан Республикасынын малик олдугу мүхтәлиф китабхана шәбәкәләри һазырда тәкчә мәдәни сәвијјәнин көстәричиси дејилдир, ејни заманда онларда сахланылан информасија дашыјычылары, һәмчинин ири сәнаје саһәләринин вә игтисадијјатын информасија еһтијатларынын мүһүм көстәричисидир. Көркәмли рус алими, академик Д.С.Лихачов һағлы олагаг гејд едирди ки, "... китабханалар тәкчә мәдәнијјәтин әсасы дејил, онларда олан информасија еһтијатлары ејни заманда игтисадијјатын вә сијасәтин әсасыдыр" (6).

Мә'лум олдугу кими, Азәрбајчан Республикасы тәкчә өзүнүн зәнкин јералты вә јерүстү тәбии еһтијатлары илә дејил, ејни заманда мәдәнијјәтин, елмин вә тәһсилин инкишаф сәвијјәсинә көрә дә Јахын Шәрг өлкәләри ичәрисиндә тутдугу мөвгејә көрә фәрғләнир. Бу да азәри түркләринин гәдим вә зәнкин тарихә малик олмасы, елмә вә тәһсилә јүксәк гијмәт вермәси вә б. гијмәтли амилләрлә бағлыдыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, зәнкин мадди вә мә'нәви сәрвәтләрә малик олан Азәрбајчан Республикасынын ән гијмәтли сәрвәтләри ичәрисиндә нефт хусуси јер тутур. Бу тәбии сәрвәтин Азәрбајчан Республикасынын вә халгынын инкишафында чох өнәмли ролу олмуш вә һазырда да бу өз әһәмијјәтини итирмәмишдир.

Азәрбајчанда нефтин сәнаје үсулу илә һасил олунмасына башланандан бу күнә гәдәр јерин тәкиндән, дәнизин дәринликләриндән 1 милјард 500 милјон тона гәдәр нефт һасил едилмишдир. Бунун тәхминән 450-500 милјон тону Хәзәр дәнизинин дәрин гатларындан чыхарылмышдыр (2).

Гејд етмәк лазымдыр ки, Азәрбајчанда нефт сәнајесинин инкишафы тәкчә сәнаје игтисадијјатына дејил, бүтөвликдә халг тәсәррүфатынын, елмин, тәһсилин, мәдәнијјәтин вә информасија еһтијатларынын инкишафына да әсаслы тә'сир көстәрмишдир.

20-50-чи илләрдә, советләр өлкәсинин башга нефт јатағларынын јахшы инкишаф етмәдији бир дөврдә Азәрбајчан нефтинин инкишафына вә истисмарына дөвләт даһа чох диғтәт верирди.

Мәлүмдүр ки, һалә 1920-чи илин апрелиндә Азәрбајҗанда дәвләт чеврилиши едәрәк һакимијјәтә кәлән бәлшевикләрин Азәрбајҗан ингилаб комитәси мајын 24-дә республика хатг тәсәррүфатынын әсас саһәси олан нефт сәнајесинин милләтләшдирилмәси һаггында декрет гәбул етди. Бүтүн нефтчыхарма, нефтајырма, нефт тичарәти мүәссисәләри вә онлара јардымчы мүәссисәләр үмуми дәвләт мүлкијјәти е'лан едилир. Ејни заманда 272 хүсуси нефт сәнајеси ширкәти ләғв едилди (3).

Милләтләшдирилмиш мүәссисәләри идарә етмәк вә милләтләшдирмәнин һәјата кечирилмәси гәјдасыны мүәјјән етмәк үчүн Азәрбајҗан Нефт Комитәси (Азәрнефтком) тәшкил едилир (3).

Сосиализм гуручулуғунун илк илләри адланан 20-30-чу илләрдә өлкәнин сәнајә истеһсал күчүнүн инкишаф етдирилмәсилә бәрәбәр социал-мәдәни гуручулуғ ишләри дә һәјата кечирилди. Јени јаранмыш дәвләт һәр бир идарә вә сәнајә мүәссисәсиндә, истеһсал саһәләриндә вә диқәр әмәк коллективләриндә савадсызлыгы ләғвәтмә курслары тәшкил едир вә ејни заманда өз хејринә сијаси вә идеологи иш апарырды.

Азәрбајҗан нефт сәнајесинә рәһбәрлик едән "Азәрнефтком" сәнајә саһәсиндә социал, мәдәни-маариф мүәссисәләринин вә о чүмләдән техники китабханаларын инкишафына диқәт верир вә һәртәрәfli көмәклик кәстәриди. Нефт сәнајесиндә техники китабханаларын тәшкили вә онларын фондунун гијмәтли харичи вә вәтән әдәбијјаты илә комплекләшдирилмәси мәсәләләри вә с. вахташыры "Азәрнефтком"ун рәјасәт һеј'әтинә вә мүшавирәләриндә мүзакирә едилир вә гәрарлар чыхарылырды.

"Азәрнефтком"ун рәјасәт һеј'әти нефт сәнајесинин техники китабханаларына ваһид рәһбәрлији вә онәарын мәркәзләшдирилмиш шәкилдә әдәбијјатла тәһиз едилмәсинин һәјата кечирилмәси мәгсәди илә 1921-чи ил март ајынын 11-дә кечирдији ичләсә мүстәгил китабханачылыг комиссијасынын јарадылмасы һаггында гәрар чыхарыр (11). Гәрарда кәстәридилр ки, "Азәрнефтком"ун техники шә'бәсинин нәздиндә мүстәгил китабханачылыг комиссијасы јарадылсын вә она тапшырылсын

ки, бүтүн анбарлардан вә коллекторлардан, о чүмләдән Гукасовдан техники китаблар јығылсын. Китаб сатын алынаркән имкан дахилиндә надир нүсхәләр алынсын вә китабларын сахланмасына нәзарәт етсинләр. "Азәрнефтком"ун рәис мүавини, тичарәт шә'бәсинин директору Дотса тапшырылсын ки, китаблар анбарлардан кәтүрүлүб комиссијаја верилсин (11).

Китабханачылыг комиссијасы нефт сәнајесиндә техники китабханаларын тәшкилиндә, онларын фондунун гијмәтли харичи вә вәтән әдәбијјаты илә комплекләшдирилмәсиндә бөјүк рол ојнамышдыр.

Китабханачылыг комиссијасынын АБШ-дан, Алманијадан, Түркијәдән вә б. харичи өлкәләрдән нефт сәнајесинә даир гијмәтли елми, техники вә истеһсалат характерли јени әдәбијјатын, журналларын алынараг китабханалара верилмәсиндә вә техники китабханаларда ишин тәшкилинә даир методик кәстәришләрин вә тәклифләрин һазырланыб һәјата кечирилмәсиндә мүһүм хидмәтләри олмушдыр.

1921-чи илин сентјабрындан "Азәрнефтком" тәсәррүфат һесабли мүстәгил трестә чеврилир вә "Азәрнефт" адланыр. Һәмин илин 14 октјабр тарихли ичләсында "Азәрнефт"ин үмуми ичләсында нефт сәнајесинә даир харичдән әдәбијјат алмаг үчүн китабханачылыг комиссијасына 5 милјон манат (12) һәчминдә пул ајрылмасы һаггында вә 1922-чи ил 11 март тарихли ичләсында исә кимја лабораторијасынын мә'лумат китабханасы үчүн Алманијадан кимјаја даир лазыми әдәбијјатын алынмасы үчүн 50 мин марка ајрылмасы һаггында гәрар чыхарылыр (11). Алынан китаблар китабханачылыг комиссијасы тәрәфиндән техники китабханалар арасында бөлүшдүрүлүр вә онун чох чидди учоту апарылыр.

"Азәрнефт"ин рәһбәрлији сәнајә саһәсиндә фәалијјәт кәстәрән китабханаларын фондунун горунмасы, инкишафы вә китабхана ишинин гәјдәја салынмасы истигамәтиндә мәгсәдјөнлү тәдбирләр һәјата кечирилди. Нефт сәнајесиндә чалышан ишчиләрин ишдән азад олунаркән өзләри илә китабхана китабларынын апарылмасынын гаршысыны алмаг үчүн "Азәрнефтком"ун 1921-чи ил 27 феврал 1342 сајлы (13)

сиркулјар мектубу илэ бүтүн идарэ вэ шө'бэлэрдэн тэлэб едилтирди ки, ишдэн азад олуб кедэн шөхслэрдэн китабханалара борчу олмадылары һагтында мүтлэг арајыш тэлэб олунсун. Бу да китабхана фондларына мөхсус гижмөтли елми, техники әдәбијјатын ајры-ајры шөхсләр тәрәфиндән мәнимсәнилмәсинин гаршысыны алмагда мүһүм рол ојнамышдыр. Бүтүн бу дикәр тәдбирләр сәнаје сәһәсиндә фәалијјәт көстәрән китабханаларын вә онларын фондунун сонракы инкишафына олдугча мүсбәт тә'сир етмишдир.

Бүтүн бу фактлар ону көстәрир ки, республика нефт сәнајеси рәһбәрлији о дөврүн мә'лум чәтинлијјинә бахмајараг сәнајенин сүр'әтли инкишаф јолуну елмин, техниканын тәрәтисиндә вә фәһлә, мүһәндис-техник ишчиләрин пешә вә ихтисас биликләринин јүксәдилмәсиндә көрүрдүләр. Мәһз бу сәбәбдән дә о дөврдә сәнаје сәһәсиндә әсас информасија тә'минатыны јарада билән техники китабханаларын инкишафына хүсуси дигтәт верилтирди.

Республика нефт сәнајесиндә чалышан фәһлә вә мүһәндис-техник ишчиләрин елми, техники вә истәһсалат характерли әдәбијјата олан тәләбатынын долгун өдәнилмәсиндә вә сәнаје сәһәсинин техники китабхана шәбәкәләри үчүн илкин методик көмәклијин формалашмасында 1920-чи илин орталарында Мәркәзи Техники Китабхананын јарадылмасыны мүһүм бир һадисә һесап етмәк олар.

Мә'лум олдугу кими, бә'зи тәдигатчылар нефт сәнајесинин Мәркәзи Техники Китабханасынын јаранма тарихини онун "Нефтчиләр" клубу өз фәалијјәтини дајандырдыгы (1930-чу ил) вә јенидән сәнаје сәһәсинин Мәркәзи Елми Техники Китабханасы функцијасы һәвалә едилдији дөврдән һесап едилләр. Лакин тарихи фактлар вә архив сәнәдләри Нефт Сәнајеси Мәркәзи Китабханасынын 1920-чи илләрин орталарындан јарадылдыгыны тәсдигләјир. Белә ки, Азәрбајчан ССР Халг Маариф Комиссарлығынын 1920-чи илин 23 мајындан 23 октјабрына гәдәр олан 5 ајлыг һесабатындан мә'лум олур ки, һәмин дөврдә Бакы шәһәриндә 10 китабхана вә рајонларда 24, чәми 34 китабхана ачылмасы нәзәрдә тугулушдыр. Бунлардан әлавә, хүсуси китабханаларын

ачылмасы мәсәләси галдырылмышды ки, бу да јалныз шәһәрдә (Бакыда) ачылмышды, рајонларда исә мәркәзи китабханаларын нәздиндә хүсуси шө'бәлә' јарадылмышды (9). Азәрбајчан ХМК-нын 1920-чи ил октјабр тарихли һесабатында јени ачылмыш хүсуси китабханаларын сијаһысы бу ардычыллыгла верилмишдир:

1. Әсаслы партија китабханасы.

2. Партија мектәби китабханалары.

3. Һәмкарлар Иттифагы Шурасынын китабханасы.

4. Нефт Комитәсинин нәздиндә китабхана вә с (9).

Архив сәнәдләриндән ајдын олур ки, Бакы шәһәриндә 5 ај әрзиндә ачылмыш 10 хүсуси китабханадан дөрдүнчүсү Азәрбајчан Нефт Комитәсинин нәздиндә ачылмыш техники китабханадыр. Артыг 22 октјабр 1921-чи ил тарихли Азәрнефт Комитәси үзрә 92 сәјлы әмрлә техники китабхананын 2 нәфәр штаты ХМК-дан Азәрнефт Комитәсинә верилтир (18).

Азәрнефт Комитәсинин 7 ијун 1922-чи ил тарихли 307 сәјлы әмри илә техники китабхананын штаты е'лан едилтир вә онун бир нәфәр хидмәтчи штаты да артырылыр (17).

Беләликлә, тарихи фактлар вә мәнбәләр узун илләр республиканын сәһәви китабханалары үзрә методики мәркәз функцијасыны јеринә јетирән вә јетирмәкдә олан һазырки Республика Елми Техники Китабханасынын, кечмиш Губкин адына Һәмкарлар Иттифагы база китабханасынын вә 90-чы илләрә гәдәр фәалијјәт көстәрмиш вә бу дөврдә 100-дән чох партија китабханаларына методик көмәклији тә'мин етмиш кечмиш С.М.Киров адына Республика Сијаси Маариф Евинин китабханасынын әсасынын һәлә 1920-чи илләрдә тојулдугуну тәсдигләјир.

Гејд едилмәлидир ки, республиканын нефт сәнајесинин идарә вә мүәссисәләриндә техники китабханаларын тәшкили илк вахтлар планлы характер дашымамыш вә елми-техники, истәһсалат характерли әдәбијјата олан тәләбат нәтичәсиндә һәр бир идарә вә мүәссисә мә'лумат характерли китабханалар тәшкил едилдиләр. 1925-чи илдән исә "Азәрнефт" Комитәси өзүнүн 12 феврал 1925-чи ил тарихли 135 сәјлы (16) сиркулјар мектубу илә рајон вә завод идарәләринин иншаат иши апаран

шө'бөләрindən техника мә'лумат китабханаларынын тәшкилини тәләб етмиш вә китабханаја илк нөвбәдә алыначаг китабларын сијаһысы да көстәрилмишдир. Сонракы илләрдә Нефт сәнајесинин техника китабхана шөбәкәсинин әсасыны тәшкил едән бу мә'лумат техника китабханаларынын сајы артдыгча онлардан истифадәнин мүәјјән ваһид гајдалар әсасында тәшкилини тә'мин етмәк мәгсәдилә "Азәрнефт" Комитәси "Азәрнефт"ин мә'лумат "техника китабханаларындан истифадә етмәк гајдалары һаггында" өзүнүн 7 август 1928-чи ил тарихли 317 сајлы сәрәнчамыны вермишдир. (15).

Нефт сәнајесиндә фәалијјәт көстәрән бүтүн техника китабханалар ирилијиндән вә хырдалыгындан асылы олмајараг "Азәрнефт"ин техника шө'бәси тәрәфиндән гејдә алынырды вә онлара шө'бә тәрәфиндән, һәмчинин 1924-чү илдә јарадылмыш "Нефтчиләр" клубунун мүвәггәти олараг табелијинә верилмиш Мәркәзи Техника Китабхана тәрәфиндән методик көмәклик көстәрилди. (14).

"Нефтчиләр" клубу нефт сәнајесиндә газанылмыш елми-техника јениликләрин, габагчыл иш тәчрүбәсинин јайылмасында, елми-техника әдәбијјатын тәблиғиндә, нефтчи фәһлә вә мүһәндис-техника ишчиләрин пешә вә ихтисас сәвијјәләринин јүксәдилмәсиндә, онларын мә'налы истираһәтинин тәшкилиндә вә с. хејли рол ојнамышдыр. Клубун кечирәчәји бүтүн тәдбирләрин планы вә диқәр мә'луматлар онун 1924-чү илдән нәшр етдирдији бүллетендә дәрч едилди. (10).

Совет һакимијјәтинин илк илләриндә нефт һасилатынын сүр'әтлә артырылмасында чох марағлы олан һөкүмәт Азәрбајчанда вә Шимали Гафгазда нефт сәнајесинин инкишафына, онун јени техника вә технолокија әсасында даһа да интенсивләширилмәсинә наил олмағ үчүн елми-тәдгигат мәркәзләринин ачылмасына да чалышырды. Бу мәгсәдлә дә 1927-чи илдә кечмиш ССРИ Халғ Комиссарлар Советинин Бақыда вә Грозныда Нефт Елми-Тәдгигат Институтунун јарадылмасы һаггында гәрары верилди. Артыг 1929-чу илдән Бақыда Азәрбајчан Елми-Тәдгигат Институту (индики Азәрбајчан Елми-Тәдгигат вә Нефт Лајиһә Институту –

АзЕТНЛИ) фәалијјәтә башлајыр. (1. С.43) һәмин илдә әсасы һәлә 1920-чи илдә гојулмуш Мәркәзи Кимја Лабораторијасынын әсасында нефт е'малы үзрә илк елми-тәдгигат институту (индики Азәрбајчан ЕА-нын Нефт-Кимја Просесләри Институту) јарадылмышдыр. (1. С.64) 1930-чу илдән Азәрбајчан Нефт Машынгајырма Елми-Тәдгигат Институту фәалијјәтә башлајыр. (1. С. 45). Һәр үч елми-тәдгигат институту фәалијјәтә башлајаркән онларын әсас елми шө'бә вә бөлмәләри илә јанашы кичик мә'лумат китабханалары да тәшкил едилмишдир. Сонракы илләрдә бу китабханалар мүвафиг олараг нефтчыхарма, нефт е'малы вә нефт машынгајырма сәнајесиндә ән зәнкин фонда малик олан апарычы дајаг китабханаларына чеврилмишдир.

Беләликлә, 1920-чи илә гәдәр нефт сәнајесиндә бир нечә техника китабханасы олан республикада 1928-чи илдә Мәркәзи Техника Китабханадан башга мә'дәнләрдә, заводларда вә идарәләрдә 27 мә'лумат техника китабханасы фәалијјәт көстәрилди ки, онлардан да беши штатлы ишчи илә тә'мин едилмишди. (7).

30-чу илләрдә Азәрбајчанда техника китабхана шөбәкәләринин инкишафы үчүн нисбәтән әлверишли шәраит јаранмышды. Белә ки, артыг нефт сәнајесинин бәрпасы баша чатдырылмыш, онунла бағлы сәнајә саһәләри кенишләндирилмиш, кичик механики тә'мир емалатханалары вә нефт е'малы заводлары әсасында јени техника вә технолокија әсасында нисбәтән мүасир ири мүәссисәләр јарадылмышды. Көһнә нефт мә'дәнләриндә Нефт Истеһсалат Идарәләри (НИИ) јарадылмыш, нефт, нефт машынгајырма вә нефт кимја просесләри елми-тәдгигат институтлары тәшкил едилмишди.

Диқәр тәрәфдән, республикада, еләчә дә нефт сәнајесиндә фәһләләрин арасында савадсызлыгын ләғви баша чатдырылмыш, ишчи гүввәләринин сајы артмыш, тәркиби јениләшмиш, сәнајә саһәсиндә илдән-илә јени техника вә технолокијанын кениш тәтбиғи вә д. амилләр елми-техника вә истеһсалат характерли әдәбијјата тәләбаты күчләндирилди. Бүтүн бу мүсбәт кејфијјәтләр нәтичәсиндә јаранмыш зәрурәт о дөврдә өлкәнин бүтүн сәнајә саһәләриндә үмуми рәһбәрлији

Һәҗата кечирән Али Хал Тәсәррүфаты Шурасы (АХТШ) тәрәфиндән 1929-чу ил апрел тарихли әмринин верилмәсинә әсас шәрт олды. Бу әмрдә тәләб едилирди ки, "... аҗры-аҗры истехсалат сәһәләриндә фәһләләрин, техникләрин вә мүнһәндисләрин ихтисасларыны жүксәлтмәк үчүн фабрик- завод китабханалары тәшкил едилсән". (5). Сонракы фактлар көстәрир ки, сәнаҗе сәһәләриндә техники китабхана шәбәкәләринин инкишафында бу әмрин хеҗли ролу олмушдур. О дөврүн сәнәдләри көстәрир ки, техники китабханаларын тәшкили үчүн идарә вә мүәссисәләр, завод вә фабриклар тәләб олунан вәсаитлә, отагларла вә лазыми аваданлыгларла јени јарадылан техники китабханалары тәмин едирдиләр.

1930-чу илдә Азәрбајҗан сәнајесинин әсасыны тәшкил едән нефт сәнајесинин рәһбәрлији сәнаҗе сәһәсиндә чалышан фәһлә вә мүнһәндис-техник ишчиләри елми-техники вә истехсалат әдәбијјатына олан тәләбатыны даһа јахшы өдәмәк мәҗсәдилә "Нефтчиләр" клубуиун нәздиндә олан техники китабхананын әсасында "Азәрнефт" идарәсинин 1456 вә 1986 сәјлы әмрләри илә нефт сәнајесинин Мәркәзи Техники Китабханасы јарадылыр. (19). Мә'лум олдығу хими, 1924-чү илдә "Нефтчиләр" клубу јарадыларкән "Азәрнефт" идарәсинин техники китабханасы она верилмишдир (14).

Азәрбајҗан нефт сәнајеси техники китабханалары ичәрисиндә фондунун һәчминә көрә чох бөјүк вә зәнкин олан, тәшкил едилдији вахтдан мәркәзи китабхана функцијасыны јеринә јетирән Мәркәзи Техники Китабхананын јенидән статусу бәрна едилмиш, функцијалары хеҗли јенишләндирилмиш вә кадр тәркиби мөһкәмләндирилмишдир. 1930-чу илин сонунда Мәркәзи Китабхананын 12 нәфәр ишчиси олмушдур (9). 1931-чи илдә китабхананын үмуми фонду 9000 нүсхә, 1932-чи илдә 35000 нүсхә олмушдур. Һәр ил орта һесабла 4000 нәфәрдән чох охучуја хидмәт едирди (8).

1931-чи илдә "Азәрбајҗан Нефт Тәсәррүфаты" журналынын јаздығына көрә тәкчә нефт рајонларында 36479 нәфәр охучуја хидмәт едән вә фондунда 310000 нүсхә китаб олан 19 китабхана вә бир о гәдәр дә гираәтхана фәалијјәт көстәрирди. Бу китабханалардан охучулара бир илдә 778 мин нүсхә китаб верилмишди (7).

Сонракы илләрдә нефт сәнајесиндә техники китабхана шәбәкәләринин инкишафына вә онлара дигәтин артырылмасында УИК (б) П МК-нын 25 мај 1931-чи ил тарихли "Истехсалат-техники тәблиғатын гојулушу һаггында" гәрарынын вә она ујғун олараг 1932-чи илин әввәлләриндә "Азәрнефт" бирлијинин "Истехсалат-техники тәблиғат бөлмәси"нин јарадылмасынын мүнәввәр ролу олмушдур. "Азәрнефт"ин Мәркәзи Техники Китабханасы, Техника Еви вә Шәки Лаборатиријасы јени јарадылмыш бөлмәнин табелијинә верилмишдир (20). "Истехсалат-техники тәблиғат бөлмәси" нефт сәнајесинин бүтүн идарә вә мүәссисәләриндә, заводларда вә истехсал сәһәләриндә техники тәблиғат ишини күчләндирилмиш вә онун кејфијјәтини жүксәлтмәк сәһәсиндә хеҗли тәдбирләр һәҗата кечирмишдир. Гәрарын мүддәаларына ујғун олараг һәлә 1931-чи илдә "Азәрбајҗан Нефт Тәсәррүфаты" журналы редакцијасы әсасында "Азәрнефтнәшр" нәшријјаты тәшкил едилмишдир (7). Бу нәшријјат республикада нефтә даир елми, тәчрүби вә методики әдәбијјатын нәшриндә вә јајылмасында чох бөјүк рол ојнамышдыр. Нәшријјатын чап етдирдији китаблар нефт сәнајеси техники китабхана фондларынын әсас јадросуну вә комплекләшдирмә мәнбәјини тәшкил едирди.

Истехсалат-техники тәблиғат бөлмәси фәалијјәтә башладығы күндән техники әдәбијјаты истехсалата, фәһлә вә мүнһәндис-техник ишчиләрә даһа да јахынлашдырмаг мәҗсәдилә 1932-чи илин февралындан Бакынын нефт рајонларында јерләшән бүтүн мә'дәнләрдә, заводларда, елми идарә вә мүәссисәләрдә техники китабханаларын тәшкили иши ардычыл характер алмышды.

Һәмин дөврдә нефт сәнајесиндә 28 китабхана фәалијјәт көстәрирди ки, онун да дөрддән үч һиссәсинин штатлы ишчиси варды. Бу китабханаларын фонду бир ил әрзиндә 24 мин нүсхә артмышды, белә ки, 1931-чи ил октябрын 1-дә бу китабханаларын фондунда 10 мин нүсхә китаб олмушдурса, артыг 1932-чи ил декабрын 1-ә олан мә'лумата көрә бу 34 мин нүсхәјә чатмышды. Һәмин дөврдә охучуларын үмуми миғдары 768 нәфәрдән 3178 нәфәрә чатмышды (7).

Үмумән 30-чу илләрдә партија вә дәвләтин нефт сәнајесинә хусуси диггәт јетирмәси, сәнаједә истехсала вә социал-интисади инкишафа өз тәсирини көстәрди ки, бу јүксәлишдә техники китабхана шәбәкәләри дә кәнарда галмамышды. 1933-чү илдә ағыр сәнаједә, о чүмләдән 1934-чү илдә нефт сәнајесиндә техники китабханаларын ишчиләринин биринчи Үмумиттифаг мүшавирәси техники китабханаларын инкишафына јекун вурду вә бу инкишафын әсас истигамәтләрини мүәјјән етди (5).

Икинчи дүнја мүһарибәси әрәфәсиндә Азәрбајчан нефт сәнајесинин көстәрчиләри бүтүн саһәләрдә даһа да јүксәлмишди, нефт сәнајеси башдан-баша механикләшдирилмишди, нефт истехсалынын һәчми артмышды. Азәрбајчан нефтчиләри ән јүксәк көстәрчиләрә 1940 вә 1941-чи илләрдә наил олмушдулар. Һәмин илләрдә онлар ССРИ-дә һасил едилән нефтин 70%-ни вермишдиләр (21). Мүһарибә дөврүндә бүтүн мәдәни-маариф мүәссисәләри кими нефт сәнајеси техники китабханалары да “Һәр шеј чәбһә үчүн, һәр шеј гәләбә үчүн” шүары алтында фәалијјәт көстәрир, мә’дәнләрдә, заводларда вә истехсал саһәләриндә идеја-тәрбијә ишләри апарыр, мүһарибәјә кетмиш фәһлә вә мүһәндис-техник ишчиләрин јеринә кәлән јени ишчиләрин техники биликләрә јијәләnmәсиндә елми-техники әдәбијјатла хидмәт етмәклә фәал иштирак едирдиләр (8).

Мүһарибә дөврүндә советләр бирлијинин нефт сәнајеси техники китабханаларына 3 525 888 манатлыг (1945-чи ил курсу) зијан дәјмишди (5. С. 75). Бу дөврдә республикада күтләви китабханаларын сајы јарыдан чох азалса да, нефт сәнајеси техники китабханаларынын сајы сабит галмышды. 1941-чи илдә республикада фәалијјәт көстәрән 41 техники китабхананын чоху нефт сәнајесинә мәхсус олмушдур (8. С. 128).

Мүһарибә Азәрбајчан нефт сәнајеси гаршысында өлкәнин вә һәрби техниканын јаначага олан еһтијачыны өдәмәк кими мүһүм вәзифә гәјмушду. Азәрбајчан нефтчиләри мүһарибә илләриндә өлкәјә 75 милјон тон нефт вермишдиләр ки, бу да ССРИ-дә истехсал едилән нефтин дөрддә үч һиссәсини тәшкил едирди (4). Республика нефт сәнајеси

мүәссисәләринин коллективләри Үмумиттифаг социализм јарышында 380 дәфә биринчи јер тутмуш, 161 дәфә Дөвләт Мүдафиә Комитәсинин, ҮИҺИМШ-ин вә Нефт комиссарлығынын Кечичи Гырмызы Бајрагына лајиг көрүлмүшдүр (4). Нефт сәнајесинин гаршысында дуран истехсал вәзифәләринин јеринә јетирилмәсиндә вә бөјүк гәләбәләрин газанылмасында техники китабхана шәбәкәләри нефтчи фәһлә вә мүһәндис-техник ишчиләрә елми-техники әдәбијјатла сәмәрәли информасија тәминаты јаратмышлар.

Икинчи дүнја мүһарибәси баша чатдыгдан сонра динч гуручулуг ишләринә башлајан советләр өлкәсиндә халг тәсәрруфатынын бәрпасына башланды. Мүһарибә нефт сәнајесинә чидди зијан вурмушду. Белә ки, мә’дәнләр, заводлар, мүхтәлиф истехсал вә тәмир саһәләри јени техника вә аваданлыгларла тәмин едилмәдән арамсыз ишләмиш вә ағыр вәзијјәтә дүшмүшдү. Республика нефтчиләри гаршысында сәнајә саһәсиндә бәрпа ишләрини апармагга јанашы, нефт һасилатынын артырылмасы вәзифәси дә гәјулмушду. Республика нефт сәнајесиндә мөвчуд проблемләри тезликлә һәлл етмәк мәгсәдилә онун рәһбәр органлары ваһид бир мәркәздә бирләшдириләрәк статусунун галдырылмасы мәгсәдәүјгүн һесаб едилмиш вә 1954-чү илдә Азәрбајчан Нефт Сәнајеси Назирлији јарадылмышдыр (22). Әввәлләр ајрылыгга фәалијјәт көстәрән вә мүхтәлиф баш идарәләр тәрәфиндән идарә едилән јахын сәнајә саһәләри: нефт-газ чыхарма, нефт е’малы, нефт машингајырма сәнајә саһәләри ваһид рәһбәрликдә бирләшдирилди. Тәбии олараг нефт сәнајә комплексинә дахил олан, лакин ајры-ајры идарәетмә органларына табе олан техники китабханалар да ваһид рәһбәрликдә бирләшдирилди.

Азәрбајчан Нефт Сәнајеси Назирлији илк күндән сәнајесинин ајры-ајры саһәләринин комитекс инкишафы истигамәтиндә хејли тәдбирләр һәјата кечирилмишдир. Техники китабхана шәбәкәләринин фәалијјәти дә бу просесдән кәнарда галмамышдыр. Белә ки, Азәрбајчан Нефт Сәнајеси Назирлијинин “Елми-техники, Техники вә тәдрис китабханаларынын иши һаггында” 5 ијун 1956-чы ил тарихли әмриндә китабханаларын техники тәрәғтидә ролу јүксәк

гипмәтәндиритмәклә бәрәбәр, онларын фәалијәтләриндә олан нөгсанлар да гејд едилир, идарә вә мүәссисәләрин баш мүһәндисләриндән чидди сурәтдә тәләб едилирди ки, табеликләриндә олан техники китабханалара рәһбәрлији күчтәндирсинләр вә китабханаларын фәалијәтини чанландырмаг үчүн лазым олан бүтүн тәләбләрин өдәнилмәсинә чалышсынлар. һәмчинин һәмин әмрлә техники китабханаларын чохунун штат ваһиди артырылмышдыр (23). Назирлијин тәртиб етдији сијаһыдан мә'лум олурду ки, 1956-чы илдә республиканын нефт сәнајесинин мүхтәлиф идарә вә мүәссисәләриндә ајрыча китабханачы штаты илә тә'мин олунмуш 33 техники китабхана фәалијәт кәстәрирди вә бу китабханаларда 61 нәфәр китабханачы чалышырды. Китабханачы штаты илә тә'мин едилмиш техники китабханаларын 19-у нефт-газ чыхарма сәнајеси саһәсиндә, 5-и нефт машынгајырма, 5-и нефт е'малы сәнајеси саһәсиндә, 3 китабхана тәдрис мүәссисәләриндә фәалијәт кәстәрирди (23). Бир китабхана исә нефт сәнајесинин Мәркәзи Елми Китабханасы иди. Мә'лум олдуғу кими, бу китабхана 1957-чи илдән Республика Елми Техники Китабханасына чеврилмиш вә республиканын бүтүн техники китабхана шәбәкәләринә методики көмәклик функцијасыны һәјата кечирир. 1958-чи ил мә'луматына көрә Республика Елми-Техники Китабханасы 62 техники китабханаја методики көмәклик кәстәрмишдир ки, онун үчдән ики һиссәси нефт сәнајеси саһәләриндә фәалијәт кәстәрирди.

Республиканын ири апарычы сәнаје саһәси олан нефт сәнајесинин китабхана-информасија еһтијатларынын формалашма просесини нәзәрдән кечирәркән онун, нефт сәнајесинин ајрылмаз һиссәси кими синхрон шәкилдә инкишафы чох ајдын шәкилдә һисс едилир. Мүхтәлиф дөврләрдә нефт сәнајесиндә олан игтисади јүксәлиш вә ја тәнәззүл сәнајесинин ајрылмаз һиссәси олан техники китабханаларын ишиндә дә өзүнү бүрузә вермишдир.

Беләликлә, бүтүн бунлар һазырда да нефт сәнајесинин техники китабхана шәбәкәләринин ишиндә олан тәнәззүлүн сәнаје саһәсиндә олан игтисади бөһранла бағлы олдуғуну бир даһа тәсдиғ едир. Шүбһәсиз, јахын кәләчәкдә Азәрбајҗан

нефтинин дүнја базарына чыхмасы сәнаје саһәсинин инкишафына, о чүмләдән техники китабхана шәбәкәләринин ишинин чанландырылмасына зәманәт верир.

ӘДӘБИЈАТ

1. Азәрбајҗанское нефтяное хозяйство. — 1977. — № 10—11. — С. 42—48.
2. Азәрбајҗан Республикасынын президенти Ы.Әлијевин нитги // Азәрбајҗан. — 1999. —22 сентјабр.
3. Азәрбајҗан тарихи: 3 ч-дә. Ч.3. —Б.: Азәрнәшр, 1973. — с.258.
4. Бағырзадә Ә. Нефгчиләр чәбһәјә // Коммунист. 1985. —2 апрел.
5. Каратыгина Т.Ф. История технических библиотек в СССР: Учебник. —М.: Книга, 1981. —С. 55.
6. Лихачев Д.С. Близорукость: /Интервью/ //Литературная газета. — 1989. — 20 сентябрь.
7. Техническая пропаганда в Азнефти //Азәрбајҗанское нефтяное Хозяйство. — 1932. — № 8—9. — №. 97—99.
8. Хәләфов А.А. Азәрбајҗанда китабхана ишнинин тарихи. — Б.: Азәрнәшр, 1974. — С. 78.
9. АРДА, фонд 57, сиж.5, ваһид сах.2. —С.20-21.
10. АРДА, фонд 1619, сиж.3, ваһид сах.16. —С.7.
11. АРДА, фонд 1610, сиж.7, ваһид сах.3. —С.4.
12. АРДА, фонд 1610, сиж.13, ваһид сах.32. —С.26.
13. АРДА, фонд 1610, сиж.13, ваһид сах.200. —С.21.
14. АРДА, фонд 1610, сиж.16, ваһид сах.16. —С.26-27.
15. АРДА, фонд 1610, сиж.16, ваһид сах.30. —С.39.
16. АРДА, фонд 1610, сиж.16, ваһид сах.16. —С.237.
17. АРДА, фонд 1610, сиж.11, ваһид сах.15. —С.307.
18. АРДА, фонд 1610, сиж.19, ваһид сах.333. —С.30.
19. АРДА, фонд 1610, сиж.16, ваһид сах.53. —С.310.
20. АРДА, фонд 1610, сиж.16, ваһид сах.61. —С.37-38.
21. АРДА, фонд 3050, сиж.1, ваһид сах.3918. —С.1.
22. АРДА, фонд 1610, сиж.3, ваһид сах.366. —С.7.
23. АРДА, фонд 1637, сиж.4, ваһид сах.327. —С.254-255.

Габил ЭЛИЈЕВ
тарих елмлэри намизэди

19-ЧУ ЭСРИН СОНУ – 20-ЧИ ЭСРИН БАШЛАНГЫЧЫНДА АЗЭРБАЈЧАН НЭГЛИЈАТЫНЫН ЧЭМИЈАТЭ ВЭ МЭДЭНИ НЭЈАТА ТЭ'СИРИ НАГГЫНДА

19-чу эсрин сону, хүсусэн дэ 20-чи эсрин илк онилликлэри Азэрбајчанда чэмијјэтин ојанышы, мэдэни дирчэлиш, мэдэнијјэтин бүтүн саһэлэринин чошгун инкишафы дэврү иди. Бу инкишафы шэртлэндирэн амиллэр сырасында нэглијјат алагэлэринин инкишафы хүсуси јер тугурду.

Јолларын вэ нэглијјат васитэлэринин инкишафы вэ тэкмиллэшдирилмэсинин чэмијјэтин вэ мэдэнијјэтин тэрэптиси үчүн мүһүм шэрт олмасы наггында мүхтэлиф заманларда бэшэријјэтин габагчыл хадимлэри ибрэтамиз фикирлэр сөјлэмишлэр. Бу бахымдан көркөмли мүтэфэккир М.Ф.Ахундовун мүасир нэглијјат вэ рабитэ васитэлэри јарадылмасыны, шоссе вэ дэмир јоллары чэкилмэсини жүксэк гижмэтлэндирмэси характерикдир. Азэрбајчан мэдэнијјэтинин бу даһи фэдаисинин фикринчэ, бүтүн булар “һәм дијарын тэһлүкэсизлији вэ абаллығы, һәм дэ тичарэтин вэ сэнајенин

мүвэффэгијјэтлэри үчүн, демэли, милләтин јохсуллуғ вэ чэһалэтдэн азад олмасы үчүн илкин вэ зэрури шэртдир” (1).

Јени јоллар чэкилмэси, хүсусэн дэмир јоллары иншасы илк нөвбэдэ јахын эразилэрдэ эһалинин мэскунлашмасыны сүр'этлэндирмишди. Мәнбэлэр һэлэ 19-чу эсрин 80-чи иллэринин башлангычында – Бақы-Тифлис дэмир јолунун иншасы заманы эһалинин Эләт, һачыгабул, Күрдэмир вэ с. дэмир јолу стансијаларына јахын эразилэрэ көчмэк үчүн ичазэ алмаға чалышдығларыны гејд едирдилэр (2). Јерли вэ харичи саһибкарлар да өз сэнајэ вэ тичарэт мүэссисэлэрини билаваситэ дэмир јолу стансијаларына јахын јерлэрдэ инша етмэјэ сө'ј көстэридилэр. Бу мәнзэрэ 19-чу эсрин сону – 20-чи эсрин илк иллэриндэ Азэрбајчан эразисиндэн чэкилмиш дикэр дэмир јолу хэтлэри бојунда да мүшаһидэ олунмағда иди. Игтисади вэ тичарэт алагэлэри гурмағ вэ даһа јахшы күзэран јаратмағ бахымындан инсанлары өзүнэ чэлб едэн дэмир јолу стансијалары даһа сүр'этлэ инкишаф едирдилэр. Артығ 20-чи эсрин илк онилликлэриндэ тэбии вэ иглим шэранти јашајыш үчүн о гэдэр дэ элверишли олмајан Эләт, һачыгабул, Күрдэмир, Јевлах, Лэки, Дэллэр, Дэвэчи, Хачмаз, Худат вэ Норашен (Шэрур) кими дэмир јолу стансијалары тарихэн чох гыса мүддэт эрзиндэ эһалинин сых мэскунлашдығы бөјүк гөсөбэлэрэ, сэнајэ вэ тичарэт очағларына чеврилмишдилэр. Мэсэлэн, 1912-чи илдэ Јевлахда 2 668, Лэкидэ 2 314, Дэллэрдэ 2 783 нэфэр эһали јашајырды (3).

Нэглијјатын инкишафы һәм адлары чэкилэн јашајыш мәнтэгэлэринин, һәм дэ Бақы, Кәнчэ, Дэрбэнд вэ Нахчыван шэһэрлэринин капиталистчэсинэ инкишафыны сүр'этлэндирмэклэ, онларда тикинтинин кенишләнмэсинэ вэ характеринэ күчлү тэ'сир көстэришди. Бу бахымдан, дэмир јолунун Кәнчэ шэһэринин архитектурасына тэ'сири дигтэгэлајигдир. Дэмир јолу стансијасы шэһэрин тарихэн гэрарлашмыш мэркэзиндэн 5 верст шималда иди вэ бурадан шэһэрэ кими шоссе јолу чэкилмишди. Кәнчэнин сонрақы инкишафы, эсасэн бу шоссе јолу боју давам етмиш вэ һэмин јол шэһэрин баш планынын эсасларындан биринэ чеврилмишди (4). Јевлах стансијасы өтрафындакы гөсөбэ вэ дэмир јолу хэтти

вə бу стансијадан Шушаја чəкилмиш шоссе јолу бојунча инкишаф етмишди (5).

Дəмир јолу нəглијатынын Бақы шəһəринин дə сонракы инкишафына тəсири бəјүк иди. Дəмир јолу стансијасы вə сəрнишин вағзатынын јери мүəјјəнлəшдирилдикдən сонра шəһəрин хəмин хиссəсиндə интенсив тикинти башланмышды. Јени тикилтən биналар ичəрисиндə исə 1884-чү илин башланғычында истифадəјə верилмиш сəрнишин вағзалы тəманəсинин чох кəзал, Европа вə мусəлман мəмарлыг элементлеринин үзви сурəтдə говушдуғу орижинал архитектура комплекси иди (6). 20-чи əсрин башланғычында Улуханлы-Чулфа дəмир јолу үзəриндəки Улуханлы дəмир јолу стансијасы да мусəлман мəмарлыгы үслубунда инша едилмишди. Мəһз бу чəһəт хəмин стансијанын бүтүн Гафгаз рекионунда кəзəллик бахымындан фəрглəнмəсини шəртлəндирмишди. Бу фактлар хəм дə Гəрб тəфəккүрүнүн мəһсулу олан дəмир јолу нəглијатына мусəлман мəмарлыг əн'əнəsi тəтбигинин илк нүмунэлəri кими əхəмијјəтли иди.

Јолларын абаллашдырылмасы почт вə рабитə хидмəтинин инкишафында да мүһүм рол ојнајырды. Дəмир јолу стансијаларынын хамысында почт гəбулу тəшкил едилмишди (7). Почт хидмəтинин гайдаја салынмасы исə елə тəкчə мəтбуатын јайылмасы бахымындан мисилсиз əхəмијјəтə малик иди. Мəсələn, 19-чу əсрин 70-чи иллəриндə хəсən бəј Зəрдаби "Əкинчи" гəзетинин охучуја патчыгы јолларла аз гала бир ајдан сонра чатмасындан шикајəтлəндији (8) халда, 30 ил сонра "Молла Нəсрəддин"ин нашири артыг бу гайгыдан азад иди.

Дəмир јолу хəтлəri бəјү телеграф кабеллəri дə чəкилмиш вə стансијаларда телеграф мəнтəгэлəri јарадылмышды. Бақы-Тифлис дəмир јолунун иншасы илə ејни заманда 513 верст узунлуғунда телеграф кабели чəкилмиш, 27 даими, 9 мүвəггəти телеграф стансијасы ачылмышды (9). 19-чу əсрин сону – 20-чи əсрин илк иллəриндə Азəрбајчан əразисиндən чəкилмиш дикəр дəмир јолу хəтлəri вə шоссе јоллары бојунча да телеграф кабеллəri чəкилмиш, бүтүн дəмир јолу стансијаларында телеграф гəбулу гайдаја салынмышды. Улуханлы-Чулфа дəмир јолунун иншасы заманы исə əлавə олараг Гəмərли, Норашен (Шəрур), Нахчыван вə Чулфа

стансијаларындан јахынлыгдакы ири јашајыш мəнтəгэлəринə дə телеграф кабеллəri чəкилмишди (10).

19-чу əсрин 80-чи иллəринин орталарындан е'тибарən əсас дəмир јолу стансијаларында телефон рабитəsi јарадылмасына да башланмышды. Бақы стансијасында 1886-чы илдə, Кəнчə стансијасында 1887-чи илдə, хачыгабул стансијасында 1891-чи илдə телефон рабитəsi гурулмушду (11). 19-чу əсрин сону – 20-чи əсрин башланғычында дикəр дəмир јолу стансијаларында да телефон чəкилмишди. Улуханлы-Чулфа дəмир јолу истифадəјə верилтən заман бүтүн хəтт бəјү стансија вə јарымстансијаларда телефон рабитəsi дə фəалијјəт кəстəрирди (12). 1910-чу илдə Хачмаз стансијасы илə Губа, сонракы илдə дə Бақы илə Тифлис арасында дəмир јолу бојунча бирбаша телефон рабитəsi јарадылмышды (13).

Биринчи дунја мұһарибəsi дөврүндə исə артыг Азəрбајчанын бүтүн əсас дəмир јолу стансијалары арасында телефон рабитəsi јарадылмышды. Нəглијатын билаваситə тəсири илə почт вə телеграфын инкишафы, телефон рабитəсинин мəјдана кəлмəsi дə өз нөвбəсиндə, Азəрбајчанын тəкчə Мəркəзи Русија илə дејил, хəм дə Европа, Америка вə хəтта мусəлман дунјасы өлкэлəri илə чохчəһəтли, о чүмлəдən мəдəни əлагэлəринин јаранмасына вə мəһкəмлəнмəсинə хидмəт едирди.

Нəглијат əлагэлəринин инкишафы əхалинин кəјиминə, хусусилə 20-чи əсрин илк онилликлəриндə əхалинин кустар үсулла хазырланан палтар вə мəишəт əшјаларына нисбəтən, даһа учуз вə кəјфијјəтли фабрик-завод мəһсулларына тəлəбаты артмышды. Мəсələn, тəкчə Јевлах стансијасына 1901-чи илдə 104 936 пуд мануфактура мəһсулу, 124 931 пуд аг нефт кəтирилмишди (14). 1913-чү илдə исə бу рəгəмлэр мұвафиг сурəтдə 109 368 пуд вə 190 072 пуд олмушду (15).

Нəглијатын инкишафы хəминин ајры-ајры бөлкэлэр арасында тəсəррүфат əлагэлəрини күчлəндирмиш, чохсајлы кəнд əхалисинин мұтəһəрриклијини артырмышды. Ондарын гəза мəркəзлəринə, Бақы, Кəнчə вə Тифлис кими бəјүк шəһəрлэрə кетмэлəрини асанлашдырмышды. Хусусən Азəрбајчанын мұхтəлиф хиссəлəрини бирлəшдирən дəмир јолларынын чəкилмəsi əхалинин чох хиссəсинин, о чүмлəдən

јохсул күтлаларин јердәјишмәләринә шәраит јаратмышды. 1895-чи илдән Чәнуби Гафгаз дәмир јолларында әһалинин ән имкансыз, һәм дә ән чохајлы һиссәсинә хидмәт етмәк мәгсәдилә кедиш һаггынын кәскин сурәтдә ашағы салындығы 4-чү дәрәчәли тарифин тәтбиг едилмәси исә бу сәһәдә даһа мүнһүм аддым олды. Бу мәгсәдилә јүк вагонлары сәрнишин дашынмасы үчүн ујғулашдырылмышды. Артыг 20-чи әсрин илк илтәриндә һәр сәрнишин гатарына 5 әдәд 280 јерлик 4-чү дәрәчә вагонлары гошулурду. Нәтичәдә, 1902-чи илдән 1913-чү илә кими 4-чү дәрәчә тарифиндән истифада едән сәрнишинләрин сајы 2,3 миндән 2 милјон 180 минә гәдәр (16) вә ја 963 дәфә артмышды.

Шәһәр һәјаты илә танышлыг исә өз нөвбәсиндә кәнд мәһдудлуғунун мүүјјән дәрәчәдә арадан галхмасына көмәк едирди. *Хырда истеһсалчылар күтләсинин бу вә ја дикәр дәрәчәдә буржуа сивилizasијасы илә тәмаса кирмәси онларын мә'нәви инкишафына, тәләбатынын чохајмасына, јахшы һәјат шәраити уғрунда мүбаризәсинин күчләнмәсинә, сон нәтичәдә исә чәмијјәт һәјатында ојаныша сәбәб олурду.

19-чу әсрин сону – 20-чи әсрин илк онилликләриндә дәмир јолу стансијаларында һәмчинин мүхтәлиф мәдәни-маариф очағлары јарадылмасына башланмышды. Онлардан дәмирјолчуларла јанашы, стансија әтрафында салынмыш гәсәбәләрин сакинләри дә истифада едирдиләр. Дәмирјолчу ушағлары үчүн 1888-чи илдә Кәнчәдә ики синифли, 1893-чү илдә һачыгабулда бир синифли, 19-чу әсрин сонунда Бақыда ики синифли, Јевлах вә Ағстафада бир синифли ибтидаи мәктәпләр ачылмышды (17). Биринчи дүнја мұһарибәси әрәфәсиндә Нахчыван, Күрдәмир вә Хачмаз стансијаларында да мәктәпләр фәалијјәт көстәрирди (18). Бунунла бәрәбәр гејд етмәк лазымдыр ки, дәмир јолу мәктәпләринин сајы Азәрбајчан үчүн бүтөвлүкдә чох аз иди. Һәм дә бу тәһсил очағларында дәрсләр рус дилиндә апарылдығындан азәрбајжанлы шакирдләрин сајы хусусилә мәһдуд иди.

Бир сыра дәмир јолу стансијаларында китабхана, оху залы, һөвәскаар театр группалары да јарадылмышды. Мәсәлән, 1899-чу илдә һачыгабул стансијасында китабхана ачылмышды (19). Биринчи дүнја мұһарибәси әрәфәсиндә Чулфа, Күрдәмир,

Худат, Кәнчә стансијаларында да вагон-китабханалар фәалијјәт көстәрирди (20). Гејд етмәк лазымдыр ки, мәдәни-маариф очағларынын јарадылмасы, мүхтәлиф мәдәни тәдбирләрин тәшкили чох вахт дәмир јолу ишчиләринин өз тәшәббусу илә, һакимијјәт нүмајәндәләринин һеч бир јардымы олмадан һәјата кечирилирди. Азәрбајчан дәмирјолчуларынын бу мәдәни тәдбирләри һаггында о дөврүн мәтбуатында тез-тез мә'луматлар дәрч едилирди. Бүтүн бу фактлар нәглијјәтын социал-мәдәни һәјатда, инсанларын мәишәтиндә нәзәрә чарпан јениликләр доғурдуғуну көстәрирди.

Бүтөвлүкдә исә, 19-чу әсрдә вә 20-чи әсрин әввәлиндә нәглијјәтын инкишафы Азәрбајчанда капиталист мүнәсибәтләринин мөһкәмләnmәсинә, дахили вә харичи тичарәтин кениш мијас алмасына, дүнја бирлији илә чохчәһәтли әлагәләр гурулмасына, социал-мәдәни һәјатын мүхтәлиф сәһәләринә әсаслы тә'сир көстәрмиш, чәмијјәт һәјатында кејфијјәт дәјишикликләринә кәтириб чыхармышды.

ӘДӘБИЈАТ

1. Ахундов М.Ф. Избранные философские произведения. Баку, 1953, с. 67.
2. "Бакинские известия", № 38, 9 мая 1882 г.; Российский ГЦИА, ф. 219, с.1, к. 17, д. 25973, s. 19.
3. Азәрб. Респ. МДТА, ф. 46, сј. 2, иш 290, вәр. 108; ф. 61, сј. 1 иш 158, вәр. 19, 34, 51.
4. Саламзаде А.В. Архитектура Азербайджана XVI – XIX вв. Баку, 1964, с. 239.
5. Азәрб. Респ. МДТА, ф. 389, сј. 15, иш 4, вәр. 1.
6. Фатуллаев Ш. Архитектура Баку на рубеже XIX в. – "Известия АН Азәрб. ССР. Серия общественных наук, 1961 г., № 6, с. 136.
7. Азәрб. Респ. МДТА, ф. 262, сј. 1, иш 84. Вәр. 6.
8. Һәсән бәј Зәрдаби. Сечилмин әсәрләри. Бақы, 1960, с. 106.
9. Багирова Р.Г. Возникновение и развитие телеграфа в дореволюционном Азербайджане. – "Известия АН Азәрб. ССР". Серия экономики, 1968 г., № 3, с. 63.

10. Отчет по постройке Улуханлу – Джульфинской железной дороги, Тифлис, 1909, с. 16.
11. Аргутинский – Долгоруков А.М. История сооружения и эксплуатация Закавказской железной дороги за двадцать пять лет ее существования, Тифлис, 1896, с. 316.
12. Отчет по постройке Улуханлу – Джульфинской железной дороги, с. 30.
13. Сумбатзаде А.С. Социально – экономические предпосылки победы Советской власти в Азербайджане, М., 1972, с. 73.
14. Краткий обзор коммерческой деятельности Закавказских железных дорог... за 1901 г., с. 30.
15. Краткий обзор коммерческой деятельности Закавказских железных дорог... за 1913 г., с. 148.
16. Краткий обзор коммерческой деятельности Закавказских железных дорог... за 1902 г., с. 7 и за 1913 г., с. 26.
17. Күрч. Респ. МДТА, ф. 279, сиж. 1, иш 3169, вәр. 14, 16; "Каспий", № 37, 13 февраля 1903 г.; "Вестник Закавказских железных дорог", 1903 г., № 19, с. 19.
18. Обзор Бакинской губернии за 1911 г., № 19; "Вестник Закавказских железных дорог", 1912 г., № 4, с. 535; № 5, с. 682.
19. "Вестник Закавказских железных дорог", 1903 г., № 6, с. 248.
20. Јенә орада, 1903 у., № 2, с. 14; 1905 г., № 9, ч. 19; 1912 г., № 7, с. 986.

Кијаз АСЛАН

баш муәллим

ХАЛГ ЖАЗЬМЫСЫ
СҮЛЕЈМАН РӘҺИМОВУН
НӘЈАТ ВӘ ЈАРАДЬЧЫЛЫҒЫНДА
КИТАБ, КИТАБХАНА ВӘ МУТАЛИӘ
МӘСӘЛӘЛӘРИ
(Сүлејман Рәһимовун 100 иллик
јубилејинә һәср олунур)

XX әср Азәрбајҗан нәсринин көркәмли нүмајәндәси, мәшһур халг јазычысы, танынмыш ичтимаи хадим, Сосиалист Әмәји Гәһрәманы Сүлејман Рәһимов (1900-1981) милли мәдәнијјәтимизин вә әдәбијјатымызын инкишафында мүлки хидмәтләр көстәрмиш гүдрәтли сәнәткарларымыздан биридир. О, чох марағлы, рәнкарәнк вә кениш јарадычылыг јолу кечмиш, нәсрин демәк олар ки, бүтүн жанрларында гәләмини уғурла сынагдан чыхармыш, әдәбијјатымызда өзүнәмәхсус јер тутан роман, повест, һекајә, очерк вә башга бәдии әсәрләр, һәмчинин дәрин мәзmunлу публисистик әсәрләр вә тәнгиди мәғаләләр јазмышдыр.

Халг шаири Сәмәд Вурғунун сөзләри илә десәк, Сүлејман Рәһимов XX әср “Азәрбајҗан әдәбијјатынын агыр артилеријасы” (1) әвәсиз роман устасы кими танынмыш,

“Шамо”, “Сачлы”, “Ағбулаг дағларында”, “Ана абидәси”, “Гафгаз гаргалы” романлары илә үмумхалг мәһәббәти газанмышдыр. Оун “Мәһман”, “Ајналы”, “Медалјон”, “Гардаш гәбри”, “Арзу”, “Ата вә оғул”, “Мәһтабан”, “Јахшылыг” кими повестләри вә бир чох һекајәләри кениш охучу күтләсинин дигтәтини өзүнә чәлб етмиш, нәсилләрин мәһәви тәрбијәсиндә мүһүм рол ојнамышдыр.

С.Рәһимовун бир сыра тәнгиди мәгаләләри, нәзәри мұлаһизәләри дә вардыр ки, бу әсәрләриндә о, әдәбијјатымызын бир сыра вачиб мәсәләләринә тохунмуш, дәјәрли фикирләр сөјләмишдир.

Бөјүк јазычы халг һәјатыны, адәт-әнәнәләримизи дәриндән билмиш, шифаһи әдәбијјатымызын, нағыл вә дастанларымызын, ашыг шеърләримизин һәм сәррафы, һәм дә хиридары олмушдур.

Доғма Азәрбајчан дилини көзәл билән, оун сафлығы вә тәмизлији уғрунда чарпышан вә мұбаризә апаран зијәлыларымыз сырасында Сүлејман Рәһимов хүсуси хидмәтләр көстәрмишдир.

Көркәмли әдибин мәшһур нәср әсәрләри вә публисистикасы узун илләрдир ки. Азәрбајчан вәтәндашларынын мәһәви, бәдии-естетик тәрбијәсиндә түкәнмәз хәзинә ролуну ојнајыр, ушағларын, јенијетмәләрин вә кәнчләрин бәдии зөвгүнүн формалашмасына, бир шәхсијјәт кими јеткинләшмәсинә, Вәтәнә лајиг өвлад кими бөјүмәсинә сәмәрәли тәсир көстәрир (2).

Сүлејман Рәһимов һәмишә милли мәдәнијјәтимизин дирчәлишинә дә хүсуси дигтәт јетирмиш, бу мұнасибәтлә “Јахшылыг” адлы бир повест вә онларла мәгалә јазыб нәшр етдирмишдир. Тәәссүф ки, оун һәјат вә јарадычылығыны тәдгиг едән әдәбијјатшүнас алимләр бу мәсәләјә өтәри шәкилдә тохунмушлар. Мәһз буна көрә Сүлејман Рәһимовун зәнкин әдәби-бәдии иринсинин китабханашүнаслыг елми тәрәфиндән тәдгигата чәлб олунмасы, устад сәнәткарын китаб, мұталиә, китабхана илә бағлы сөјләдији фикир, кәлам, мұлаһизәләрин топланмасы вә елми арашдырмаја чәлб едилмәси мүһүм ақуаллыг кәсб едир. Зәннимизчә, бу, һәм дә јазычынын 100 иллик јубилејинә дәјәрли төһфә ола биләр.

Халг јазычысы Сүлејман Рәһимов мәгаләләринин бириндә јазыр: “Көрдүјүмүз өзәмәтли шәһәрләр, чохмәртәбәли биналар, чал-кечир дәмирјол шәбәкәләри, сәјсыз-һесабыз мәдәнијјәт абидәләри инсан әмәјинин, инсан әглинин, инсан зәкасынын мәһсулудур... Бу дүнјада һеч балача бир дахма да, балача бир китабча да өзбашына јаранмамышдыр... Шүүрлу инсан әмәји даима тәрәггитә хидмәт етмиш, һәјата јениликләр кәтирмишдир...” (3 -С.37).

Бу фикрин тәсдиги кими сәнәткарын даһа бир фикринә нәзәр салаг: “Јазычыларымыз өз гүдрәт вә илһамыны халгдан алырлар. Ајры-ајры шәхсијјәтләр халга хидмәт үчүндүр. Биз һәмишә бу мүһүм мәсәләни нәзәрдә тутмалыјыг. Ајры-ајры халг артистинин, әмәкдар инчәсәнәт хадиминин, адлы-санлы шаирин, әдибин, драматургун фәалијјәти, һәмишә, һәр заман халга көстәрдији хидмәтлә өлчүлмәлидир” (3.- С.33).

Бөјүк әдибин бу сөзләрини там мәһнада оун өзүнә дә аид етмәк олар. Чүнки Сүлејман Рәһимов һәмишә доғма Азәрбајчан халгынын мәдәнијјәтинин, маарифинин, тәһсилинин, елминин, әдәбијјатынын, инчәсәнәтинин чичәкләнмәсинә чалышмышдыр.

С.Рәһимовун һәјат вә јарадычылығында китаб, мұталиә, китабхана, бүтөвлүкдә мәдәнијјәт мәсәләләри мүһүм јер тутур. Бу да тәсадүфи дејил. Белә ки, бу көркәмли шәхсијјәт бир тәрәфдән әсл јазычы кими китаба, китабханаја ғырылмаз телләрлә бағлы идисә, диқәр тәрәфдән 1945-1953-чү илләр әрзиндә Азәрбајчан ССР Назирләр Совети јанында Мәдәни-Маариф Мүәссисәләри Комитәсинин сәдри (4) олараг милли мәдәнијјәтимизин тәрәггиси наминә уғурла фәалијјәт көстәрирди. Марағлыдыр ки, бүтүн бунлар мәшһур јазычынын һәм бәдии, һәм дә публисистик әсәрләриндә өз кениш әксини тапмышдыр.

Сүлејман Рәһимов 10 чилдик “Сечилмиш әсәрләри”нә јаздығы “Һәјат јолу (Хатират дәфтәриндән)” адлы өн сөзүндә о дөврү белә хатырлајыр: “1945-чи илин ијул ајындан башламыш та 1953-чү илин мај ајына кими Республика Мәдәни-Маариф Мүәссисәләри Комитәсиндә чалышдым. Илк өзәлдән мәдәни-маариф комитәсинин ишини тәшкил етмәли олдуг. Мүһарибәдән дәнән, ағыр сынағлардан чыхан намуслу

шәрәfli зијалылардан Комитәјә ишә көтүрдүк, тез бир заманда идарәнин алт гатында јүнкүл бир мөтбәә дүзәлдә билдик. Комитәдә топланан намуслу ишкүзар коллективә архаланмагла, күтләви ишләри күчләндирдик, бирбаш чамаата үз тутдуг. Күлти нүсхәләрлә нәшр едилән чагырышлары - мәктублары кәндарасы диварлара јапышдырмагда, чамаатын жығынчаг јерләриндә охумагда мөдәни-маариф ишчиләри, охучулар көмәјимизә кәлдиләр. Бу мәктублары вә мүрачиәтләри мән бир нөв бәди, "Шамо" дилиндә јазырдым. Кәндләрлә әлагәни күчләндирдик, өзүмүз дә рајонлара, кәндләрә дөнә-дөнә кетдик. Демәк олар ки, мән Азәрбајчанын бүтүн рајонларыны, бир чох мәктәбләрини кәзиб доландым. Јәгин ки, Комитәдә ишләдијим мүддәт әрзиндә јаздығым, ја редактә етдијим материал үст-үстә топланса, бир јүз чап вәрәгиндән дә јухары олар. Елә бунлар да чох кәрәјимизә кәлирди. Чапханадан чыхан мәктублар, мүрачиәтнамәләр, гираәтхана, клуб, китабханалар үчүн кәндәрдијимиз хырда китабчалар ишләримизә хејли көмәк етдији үчүн мәнә һәдсиз зөвг вәрмәјә башлады. Бәди әсәр дә халг үчүн дејилми?"(5.-С.49).

Көрүндүјү кими, С.Рәһимов Азәрбајчанда мөдәни гуручулуг ишләринин кениш вүс'әт алмасы үчүн мүһүм хидмәтләр көстәрмиш, мөдәни-маариф мүәссисәләринин инкишафы гајғысына галмыш, милли мөдәнијјәтимизин чичәкләнмәси наминә сәмәрәли тәшәббүсләрлә чыхыш етмиш, бу тәшәббүсләри һәјата кечирә билмишдир.

Әдиб јазыр: "Бир сыра рајон мәркәзләриндә мөдәнијјәт сарајы вә китабхана биналары тикмәјә башладыг. Республика мөтбуаты, намуслу халг зијалылары бу ишә хејли көмәк етдиләр, халғымызын мөдәни гуручулуг һәрәкатыны мөтбуатымыз өз сәһифәләриндә мүнтәзәм олараг ишыгландырды. Республика мөдәни-маариф мүәссисәләри үчүн јени биналарын тикилмәсиндә гүдрәтли халг һәрәкаты өз күчлү тәсирини көстәрир, мүсбәт сәмәрәсини верир, бизи руһландырыб гидаландырыр, шәхсән мәнә түкәнмәз мәнәви зөвг верирди. Масаллы, Ләнкәран, Күрдәмир, Товуз, Агдам, Агдаш кими рајонларда фәалларын иштиракы, әмәксевән намуслу кәндиләрин көмәји илә типик лајиһә әсасында,

милјон маната баша кәлән мөдәнијјәт сарајлары бир-биринин ардынча учалырды. Бу мүддәт әрзиндә китаб фондуруз да хејли артды. Биз нефт фонду һесабына Бақыдан рајон вә кәнд китабханаларына арды-арасы кәсилмәјән китаб бағламалары көндәрир, китабханалары мөдәни мүхәллифатла тәһиз едирдик. Бүтүн бунларла бирликдә, хејли мүддәт әрзиндә чалышыб вурушдугдан сонра бу күн шәһәримизин мәркәзиндә учалан Республика Дөвләт Китабханасынын лајиһәсини Москвада тәсдиг етдирмәк, тикинти саһәсиндә јашајанлары ја пул-пара, јахуд мәнзиллә тәмин едиб көчүрмәк, бу јарашығлы бөјүк бинанын тәмәлини гојмаг мүмкүн олду" (5.-С.49-50).

Ону да гејд едәк ки, М.Ф.Ахундов адына Азәрбајчан Дөвләт Китабханасынын иншасы илә бағлы С.Рәһимов "Јахшылыг" адлы ајрыча бир повест јазыб нәшр етдирмишдир ки, бу елми мөгаләдә һәмин әсәрин тәһлилинә дә хүсуси јер верилмишдир.

Мәлум олдуғу кими, 1997/98-чи тәдрис илиндә Бақы Дөвләт Университети китабханачылыг факүлтәсинин 50 иллији тәнтәнә илә гејд олуиушдур. Бу күн фәрәһлә сөјләјә биләрик ки, бу факүлтәнин јарадычылары сырасында севимли јазычымыз Сүләјман Рәһимовун мүстәсна ролу вә хидмәти вардыр. Онун өзү бу барәдә 1960-чы илләрдә белә јазырды: "Мөдәни-маариф мүәссисәләринә орта тәһсилли кадр һазырламаг үчүн техникум, али ихтисаслы ишчиләр һазырламаг үчүн дөвләт университети нәздиндә китабханачылыг шөбәси тәшкил едилди"(5).

Бу мәсәләдән бәһс едән көркәмли китабханашүнас алим, Бејнәлхалг Информасијалашдырма Академијасынын мүхбир үзвү, тарих елмләри доктору, профессор Абузәр Хәләфов "Азәрбајчанда китабханачылыг тәһсилинин инкишафы" адлы монографијасында јазыр ки, 1947-чи илдә "Республикада мөдәни-маариф мүәссисәләри үчүн кадр һазырламаг һаггында" хүсуси гәрар гәбул едилмиш, Азәрбајчан Дөвләт Университетинин филологи факүлтәси нәздиндә јүксәк ихтисаслы китабханачы кадрлар һазырлајан китабханачылыг шөбәсинин тәшкил едилмәси вә бу шөбәнин кәләчәкдә ајрыча факүлтәјә чеврилмәси нәзәрдә тутулмушду. Шөбәнин ачылмасы ишинин тәшкили АДУ-нун ректорлуғуна вә

Азәрбајҗан ССР Назирләр Совети јанында Мәдәни-Маариф Мүәссисәләри Комитәсинә һәвалә олуишу.

1947-чи илдә һәмин Комитә ССРИ Али вә Орта Ихтисас Тәһсилә Назирлијинә хусуси мәктубла мүрачиәт едәрәк, республикада жүксәк ихтисаслы китабханачы кадрлара бөјүк еһтијач олдуғуну әсаһландырмыш, университетдә ајрыча тәдрис планына малик олан китабханачылыг шө'бәсинин ачылмасыны хаһиш етмиш вә разылыг алмышды. 1947-48-чи тәдрис итиндән китабханачылыг шө'бәси фәалијјәтә башлады (6.-С.19).

Профессор А.Хәләфов китабханачылыг шө'бәсинин тәшкилини республикамызын мәдәни һәјатында мүһүм һадисә кими гиймәтләндирирәк јазыр: "Бу шө'бәнин јарадылмасында 1945-чи илдән Азәрбајҗан ССР Назирләр Совети јанында Мәдәни-Маариф Мүәссисәләри Комитәсинин сәдри, көркәмли дәвләт хадими Сүләјман Рәһимовун мүһүм хидмәти олмушдур. Сүләјман Рәһимов мәдәни-маариф мүәссисәләринә башчылыг етдији дәврдә республикамызда китабхана ишинин һәртәрәfli инкишафы, хусуси илә китабханаларын мадди-техники базасынын мөһкәмләндирилмәси, китабхана шөбәкәсинин артмасы, китаб фондларынын чоһалмасы, әһалијә китабхана хидмәтинин тәкмилләшдирилмәси саһәсиндә мүвәффегијјәтләр әлдә едилмишдир. Көркәмли јазычы, һәссас инсан вә јеткин бир зијалы кими Сүләјман Рәһимов китаб вә китабхана ишини мәдәни инкишафын мүһүм саһәси кими чоһ жүксәк гиймәтләндирир, мүталиәни халғын шуурланмасынын әсас васитәләриндән бири һесаб едирди. Китабхана иши онун нәзәриндә халғын үмуми мәдәнијјәтинин жүксәлдилмәси васитәси, китабханачы исә ишыг вә тәрбијә мәнбәји иди. Мәһз буна көрәдир ки, Сүләјман Рәһимов китабханачылыг шө'бәсинин, сонралар исә китабханачылыг факултәсинин иши илә һәмишә марағланмыш, онун ишинә көмәк етмишдир. О, китабханачылыг факултәсинин тәләбәләринин көрүшүнә кәлмәји, јени әсәрләринин музакирәсиндә иштирак етмәји чоһ сеvirди" (6.-С.19-20).

Даһа сонра профессор А.Хәләфов билдирир ки, 1947-чи итин октябр ајында университетин фиоложи факултәсинин јанында китабханашүнаслыг вә библиография кафедрасынын

јаранмасында, кафедра үчүн мүәллим кадрларынын сечилмәсиндә дә Сүләјман Рәһимов јахындан иштирак етмишдир (6.-С.26-27).

Профессор А.Хәләфовун бир мә'луматы да бөјүк марағ доғурур: "Китабханачылыг шө'бәсиндә китаб тарихиндән илк мүһазирәни Сүләјман Рәһимов охумушдур" (6.-С.27).

Абузәр Хәләфовун 1998-чи илдә нәшр олуишу "Азәрбајҗанда али китабханачылыг тәһсилә (1947-1997-чи илләр)" адлы монографиясында бу фикирләрини инкишаф етдирәрәк јазыр ки, С.Рәһимов көркәмли јазычы, бачарығлы дәвләт хадими олмағла јанашы, һәм дә аловту вәтәндаш, жүксәк сәвијјәли зијалы иди. Доғма Азәрбајҗан халғына сонсуз мөһәббәт онун ганына ишләмишди. О, китабы, китабхана ишини чоһ жүксәк гиймәтләндирир, китабын әһәмијјәти, китабхананын чәмијјәтдә ролу һағгында мөғаләләр јазыр, аловту трибун кими кәндләрдә, рајонларда, шәһәрләрдә инсанларын тәрбијә вә тәһсилиндә китабын, мәдәни гуручулуғда китабхана ишинин ролу һағгында чыхышлар едирди.

Профессор А.Хәләфов јазыр: "Сүләјман Рәһимовун китабхана иши саһәсиндә ән бөјүк хидмәти Азәрбајҗанын кәнд рајонлары мәркәзләриндә нүмунәви китабхана биналарынын тикинтиси олмушдур. Республиканын 20-јә јахын рајонунда илк дәфә оларағ нүмунәви лајиһә илә хусуси китабхана биналары тикилмишди. Азәрбајҗан кәндинин һәјатында јени вә мүһүм һадисә олан хусуси лајиһәли китабхана биналарынын иншасы китабхана ишинин инкишафына тәкан верир, кәнд ичтимаијјәтинин диггәтини бу саһәјә чәлб едирди.

Сүләјман Рәһимов гејд едирди ки, кәндә аптек ачмаздан әввәл китабхана ачмағ лазымдыр ки, кәнд әһалиси охусун, савадлансын, сәһијјә мәдәнијјәти жүксәлсин, онда онлар өз сәһһәтләрини горумаға имкан газанацағлар, хәстәләнмәјәчәкләр, онлара дәрман лап аз лазым олацағ. Образлы ифадә едилмиш бу сөзләрдәки бөјүк һәгигәт һамыја мә'лумдур. Көркәмли јазычы, һәссас инсан вә јеткин зијалы кими С.Рәһимов китаб вә китабхана ишини мәдәни инкишафын чоһ вачиб саһәси кими гиймәтләндирир, мүталиәни халғын савадланмасынын әсас васитәләриндән бири һесаб

едирди. КИтабхана иши онун нәзәриндә халгын үмуми мәдәнијјәтинин јүксәдилмәси васитәси, китабханачы исә ишыг вә тәрбијә мәнбәјидир. О, китабханачыны педагог, мүәллим, билликләри јажан, инсанлара ишыг бәхш едән бир шәхс кими дәјәрләндирир, китабханачылыг тәһсилинин тәшкили, тәдриси просеси, китабханашүнас-библиограф кадларын һазырланмасы илә марагланырды. Јазычы мүнтәзәм олараг китабханачы тәләбәләрлә көрүшә чан атыр, онларын гаршысында чыхыш етмәји өзүнүн мәнәви борчу билир” (6.1. – С.23-24).

Көрүндүјү кими, китаб, китабхана, китабханачылыг тәһсили, үмумијјәтлә, мәдәни гуручулуг просеси танынмыш јазычынын өмүр вә зәһмәт јолунда парлаг сәһифәләр јазмышдыр.

Сүлејман Рәһимовун өзү һәммин илләри белә гижмәтләндирир: “Шуша Педагожи Техникумунда олдуғу кими, Мәдәни-Маариф Мүәссисәләри Комитәсиндә дә әввәлчә ишә кетмәк истәмәсәм дә, үстүндән бир аз өтүнчә, чан-башла ишләдим. Бурада чалышдығым сәккиз или өмрүмүн ән мәналы илләриндән сајырам. Бу мүддәт әрзиндә халг һәрәкаты мәнә түкәнмәз бир јарадычылыг руһу верди. Мән бир јазычы кими дә хејли чалышыб ишләдим. Бу вахт әрзиндә мән автобиографик характер дашыјан “Ата вә оғул” повестини, “Сачлы”нын II вә III чилдјәрини јаздым. “Шамо”нун I вә II чилдини дә ишләјиб чап етирә билдим. Мәдәни-Маариф Мүәссисәләри Комитәсиндә ишләмәјимин бәһрәси олараг, мән “Ағбулаг дағларында” романыны да јаздым. Бу романда Азәрбајчанын мәдәни гуручулуг ишләрини, тәбии зәнжинликләри, хүсусән “Истису”, “Туршсу” кими чох фајдалы, кәрәкли шәфа гајнағларыны, Көј көл кими көзәл рәнкарәнк тәбиәт мәнзәрәләрини гәләмә алмаға чалышдым” (5.-С.50).

Әдибин бу сөзләринә хүсуси диптәт јетирмәк вачибдир. Чүнки С.Рәһимовун бу нијјәти романын гурулушуна олдуғу кими, мәзmunуна, һәјат материалынын сечилмәсинә дә билаваситә тәсир көстәрмишдир.

Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндән сонра тез-тез Азәрбајчанын рајонларына кедән, мәдәни-маариф мүәссисәләринин

зәһмәткешләр арасында апардығы ишләрлә јахындан марагланан, кәндләрдә, рајон мәркәзләриндә мәдәнијјәт сарајлары, клублар вә китабханалар тикилмәси һәрәкатынын фәал иштиракчыларындан бири олан әдиб чох ибрәтамиз һадисәләрин шаһиди иди. Тәсадүфи дејил ки, китабхана вә мәдәнијјәт сарајларында апарылан иш “Ағбулаг дағларында” романында мүһүм јер тутур.

Сүлејман Рәһимов һәлә илк романларындан башлајараг китаба, мүталиәјә, мәдәни-маариф очағларына јүксәк гижмәт вермиш, севимли гәһрәманлары Шамонун, Рүхсарәнин, Фәрһадын вә башгаларынын бир шәхсијјәт вә әдәби образ кими инкишафында һәммин баситәләрин әвәзсиз ролуну дөнә-дөнә гејд етмишдир. Марағлыдыр ки, јазычы тәкчә баш гәһрәманлары дејил, диқәр мүсбәт сурәтләри дә китаба вә китабханаја бағлы инсанлар кими гәләмә алмышдыр.

Мәсәлән, “Шамо” романында вахтилә “неј чалан, Дәлидагда кәзиб ағач дөјүшдүрән”, сонра һәгигәти китабларда тапараг, анд ичән Шамо билаваситә ишдә, мүбаризәдә мәтин бир шәхсијјәт кими јетишир. Одур ки, Шамо халгын јетирдији, тәрбијәләндиридији вә бәрк ајагда мүдафиә етдији бир гәһрәмана чеврилир (7.-С.24).

“Сачлы” романында халгын мәнәфеји вә хошбәхтлији јолунда мүбаризә апаран Таһир Дәмиров өз ишиндә халгын көмәјинә вә мәнәббәтинә архаланыр. Онун мәлумат вә мараг даирәси кенишдир. Таһир классикләрдән өјрәнмәклә јанашы, Лев Толстојун “Һәрб вә сүлһ” әсәрини икинчи дәфә охујур, тәсәввүрүндә ағсачлы Мирзә Фәтәли чанланыр; Азәрбајчан нағылларыны севир, “Молла Нәсрәддин”ин әлинә кечмиш нүсхәләринин үстүндә әсир. Сабирдән, Ширванидән, Пушкиндән әзбәр парчалар сөјләјир (8.-С.100).

Бу һәртәрәфлилик ону күндәлик чарн ишләрин арасында итиб-батмагдан хилас едир.

Әдибин “Ана абидәси” романынын гәһрәманлары да елмә, билијә, савада, китаба, маарифләнемәјә гижмәт верән адамлардыр. Әсәрдәки сурәтләрдән бири - көркәмли маарифчи вә дөвләт хадими кими тәсвир олуишуш Зәкәрнијјәоғлу јахшы баша дүшүр ки, халгын мәдәни јүксәлиши проблеминин комплекс һалда, маариф вә мәдәнијјәтин бүтүн сәһәләри

арасында үзвн алагәдә һәлл етмәк, ирәлиләтмәк лазымдыр. Китабын, елмин, мәдәнијјәтин гүдрәтинә инанан Зәкәријјәоғлу дејир: “Биз нәнки орта тәһсилли мүәллими индики кими әлдә чыраг ахтарачағыг, һәтта али тәһсилли мүәллимләрлә Азәрбајчан кәндини тамамән, “бәсди” дејинчә тәмин едәчәјик!” (9.-С.31).

С.Рәһимовун китаб, мүталиә, китабхана, китаб тәблиғи илә бирбаша бағлы олан ајрыча бәдии вә публисистик әсәрләри дә вардыр. О, хүсусилә Мәдәни-Маариф Мүәссисәләри Комитәсинин сәдри ишләдији вахтлар бу мөвзуларла бағлы хејли мәгалә, мәрузә, нитг вә с. јазыб нәшр етдирмишдир. Бу бахымдан јазычынын “Јанан булудлар”, “Мәдәни-маариф ишләринин јүксәлиши уғрунда”, “Азәрбајчанда сијаси-маариф ишләри”, “Мәдәни-маариф мүәссисәләринин мүбариз вәзифәләри”, “Кәнчлик вә кәндә мәдәни-мәишәт мәсәләләри”, “Тәгдирәләјиг тәшәббүс”, “Китабхана”, “Китабхана ишләри һағтында”, “Кәндләрә мәдәни хидмәти даһа да јахшылашдыраг”, “Мәдәни-маариф очағларынын көркәми вә сәлиғәси һағтында”, “Мәдәнијјәтимизин бөјүк наилијјәтләри”, “Газах вә Газымәммәд рајонларында мәдәни-маариф ишинин вәзијјәти вә ону јахшылашдырмаг тәдбирләри һағтында” кими онларча публисистик јазылары бөјүк әһәмијјәтә маликдир. Бу әсәрләрдә С.Рәһимов өзүнү китабчылыг вә китабхана ишинин билчиси, үмумијјәтлә милли мәдәнијјәтимизин әсл гајғыкәши вә тәблиғатчысы кими тәсдиғләјир.

40-чы илләрин сону - 50-чи илләрин әввәлләриндән башлајараг Азәрбајчанын бир чох рајонларында вә кәндләриндә учалдылан мәдәнијјәт евләри вә китабханалар, мәдәнијјәт сарајлары вә клублар мәсәләсини Сүләјман Рәһимов илк дәфә 1947-чи илдә јазыб дәрч етдирдији “Јанан булудлар” адлы очеркиндә галдырмышдыр. Јазычынын хош нијјәтлә ирәли сүрдүјү бу тәшәббүс аз сонра рајон вә кәндләримиздә кениш үмумхалг һәрәкәтына чеврилмишдир (10).

“Јазычы кәрәк китабдан-китаба дејил, һәјатдан-һәјата, кедә-кедә, ахтара-ахтара јени сәнәт әсәри јаратсын” (11.-С.148) - дејән јазычынын өзү бүтүн јарадычылыгы боју бу

принсипә әмәл етмиш, бир-бириндән дәјәрли бәдии әдәбијјат нүмунәләри гәләмә алмышдыр.

Азәрбајчанда мәдәни-маариф ишинин јүксәдилмәсини әсас вәзифәләрдән бири кими дәјәрләндирән, мәдәнијјәт очағларынын, о чүмләдән китабханаларын јарадылмасыны үрәкдән алгышлајан вә имканы дахилиндә өзү дә бу ишә көмәк кәстәрән С.Рәһимов бу мәсәләләрә дә мәгаләләр һәср етмишдир. Мәсәлән, 1947-чи илдә јаздығы “Нәчиб тәшәббүс” мәгаләсини о, Ағдаш рајонунун Үчговаг кәндиндәки “Гырмызы Азәрбајчан” колхозу мәдәнијјәт евинин ачылышы (12)^ 1948-чи илдә јаздығы “Китабхана” мәгаләсини исә Исмајыллы рајон китабханасынын ачылышы мүнәсибәти илә гәләмә алмышдыр (13).

С.Рәһимов 1945-чи илдә дәрч етдирдији мәгаләләринин бириндә јазыр: “Зәманәмиздә китабсыз мәдәнијјәтдән вә мәдәни ингилабдан данышмаг олмаз! Китаб инсан ағлынын вә әмәјинин мәһсулудур. Елм вә сәнәтин һәр һансы бир саһәси өз инкишафы үчүн китабчылыг ишинә миннәтдардыр...” (14).

Көрүндүјү кими, јазычы мәдәнијјәт вә мәдәни тәрәғгинин әсас амили кими китабы чох јүксәк гиймәтләндирир, китабчылыгы бүтүн елм вә сәнәт саһәләринин зирвәсинә галдырыр.

Китабы мәнәви гида адландыран јазычы даһа сонра дејир: “Китаб елм вә сәнәт абидәсидир. Бөјүк философлар, шаирләр вә алимләр китабла јашајырлар. Низами “Хәмсә” илә, Толстој “Һәрб вә сүлһ” илә, Сабир “Һопһопнамә” илә јашајыр. Китаб олмасады, бәшәријјәтин бөјүк сималары улдузлар кими өз вахтларында парлајыб, сонра сөнүб кедәрдиләр” (14).

Әдиб 1948-чи илдә Исмајыллы рајон китабханасынын ачылышы мүнәсибәти илә гәләмә алдығы “Китабхана” адлы мәгаләсиндә һәм китаб, һәм дә китабхана һағтында ән кәзәл фикирләр сөјләмиш, онлары даим јанараг чөмијјәтин, инсанларын шүүруну, ағлыны, јашајышыны нура гәрг еләјән сөнмәз ишыг адландырмышдыр. О, јазыр: “Китаб вә китабхана ән нурлу бир ишыгдыр. Китаб шүүр үчүн, ағыл вә димаг үчүн, күндәлик тәсәрруфат ишләри үчүн дә әсл ишыдыр. Китаб кечә дә, күндүз дә ишыгдыр!...” (15)

Өз мөгаләсиндә “оучу-китабхана” мунасибәтинә дә тохунан С.Рәхимов фикрини белә давам етдирир: “Оучу китабхананын әсл досту, китабхана исә оучунун чох севдији мугәддәс бир јердир” (15).

Чәмијјәтдә китабханаларын тутдуғу муһүм јери дүзкүн мүәјјәнләшдирән јазычы гәнаәтини бу чүр әсасландырыр: “Ғабагчыл мүтәрәғти сималарын јаратдығы хатирәләри өзүндә топлајан, һәр заман ону оучуја тәғдим едән китабханадан да хејирли нә ола биләр!..” (15).

Китаба, мүталиәјә вә китабханаја дәрин һәрмәтлә јанашан, һәр бир зијалынын һәјатында онларын ролуну әвәзсиз сајан Сүлејман Рәхимов әдәби-тәнгиди мөгаләләринин бириндә һағлы оларағ јазыр ки, бәзи шаир вә јазычыларын јарадычылығындакы мөвзу касадлығы, актуаллығыны итирмиш мөсәләләрин зәиф тәсвири илк нөвбәдә онларын мүәллифинин мүталиә даирәсинин зәифлији, китаб охумамасы, зәһмәтә гатлашмамасыдыр. О дејир: “Јарадычы зәһмәтдән кәнар һеч бир барлы-бәһрәли зәка јохдур, ола да билмәз. Ән бөјүк зәка, ән бөјүк јарадычы зәһмәтлә ишыгланмышдыр! Мәндән сорушсалар ки, ән бөјүк зәка саһиб киmdir? Мән дејәрдим, ән бөјүк јарадычы зәһмәткеш сәнәткар! Јарадычы зәһмәтсиз һәр һансы зәка чох тезчә сәнәр, онун мәнәви аләминә чох тезчә гаранлыг чөкәр!” (11.-С.156).

Бунула бирликдә С.Рәхимов оучулары зәиф әсәрләрин мүталиәсиндән чәкиндиәрәк, јазычылары оучунун бәдии зөвгүнү формалашдырмаға гадир әсәрләр јаратмаға чағырыр: “Бизим бәдии әсәрләримиз үрәјимизә кирән, бәдии зөвгүмүзә, дүјүларымызға гида верән, бизи дүшүндүрән, мәнән силаһландыран әсәрләр алмалыдыр. Бизи дүшүндүрмәјән, һәјәчанландырмајан, ајағ бармағларынын учунда оғрун-оғрун бөјрүмүздән өтүб кечән әсәр, һәр һансы мөвзуја һәср едилмиш олса да бәдии әсәр ола билмәз. Бәдии әсәр ачыг чарчы кими бизи сәсләмәли, кур авазла һәр кәси чағырмалыдыр”(3.-С.9).

Көркәмли јазычы оучу зөвгүнү мүтләг нәзәрә алмағын вачиблијини дәнә-дәнә тәкрарлајарағ фикрини белә әсасландырыр: “Бизим зәманәмиздә јүксәк мөдәни сәвијјәли, орта, али тәһсилли оучунун бәдии зөвгүнү нәзәрә алмамағ олмаз!.. Чүнки инди тәк-тәк адам дејил, демәк олар ки, бүтүн

халгымыз орта, али тәһсилли олмушдур. Инди оучу бармагла сајылан тәк-тәк бәркүзидә задәканлардан, гара гајтан ејнәкли мүнәввәрләрдән ибарәт дејил, бүтүн күтләдир” (3.-С.10).

Әдиб бәдии әсәрин гијмәтини китабын галынлығында, назиклијиндә көрмәдијини, әксинә, дахили дөјәрлә бағланмајан галынлығын артыг јүк олдуғуну, бәдии әсәрин һәчминин онун санбалы илә бағландығыны гејд едир: “Мөсәлә һеч дә әсәрин галынлығында, ја назиклијиндә дејилдир, мөсәлә әсәрин мөзмунунда, бәдии кејфијјәтиндә, бәдии дөјәриндәдир, онун үзәриндә һәғиги сәнәткарын сәрф етдији јарадычылыг саатларынын мигдарындадыр” (3.-С.52-53).

Она көрә дә С.Рәхимов сәмәрәли мүталиәни јарадычылығын дүзкүн тәшкили вә идарәси илә әлағәләндиәрәк јазыр: “Јарадычылыгы тәшкил вә идарә етмәк зәруридир. Мән бизим јарадычылығымызын тәшкилини, бизим мөдәни-мәнәви инкишафымызын артымы кими нәзәрә тутурам. Јазычы үчүн сон нәфәсинә гәдәр өјрәнмәк, инкишаф етмәк, артмағ кәрәкдир. Бу артым исә дүнја мөдәнијјәти илә, бөјүк сәнәткарларла таныш олмагдан башға, өзүндә, өз јарадычылығында да олмалыдыр” (3.-С.53).

Јазычы һәр бир мөдәни адамын өз мүталиә даирәсини кенишләндирмәсинин зәрури олдуғуну хүсусилә вурғулајыр: “Әлбәтгә, нә гәдәр чох охусан, нә гәдәр чох билсән, о гәдәр јахшыдыр... Һәр бир мөдәни адам (мүәллим, мүһәндис, агроном, тәбиб вә с.) бизим классикләри, бизим әдәбијјаты, дүнја әдәбијјатыны билмәлидир, охумалыдыр, өјрәнмәлидир. Бәдии әдәбијјаты охумајан, танымајан зијалыны бир зијалы кими тәсәввүрә кәтирмәк мүшкүлдүр” (3.-С.53).

Гәләм јолдашларыны јүксәк сәвијјәли бәдии сәнәт әсәрләри јаратмаға сәсләјән С.Рәхимов јазыр: “Әдәбијјатын өзүндә һәјаты учалтмағ, оучуларә аличәнаб һиссләр ашыламағ бизим мүгәддәс вәзифәләримиздән олмалыдыр. Оучуларә елә аличәнаб, хејирхаһ һиссләр ашыламағ кәрәкдир ки, орада јүксәк вәтәнпәрвәрлик дүјүлары олсун, орада ичтимаи әмлакын мәнәфеји шәхси мәнәфедән үстүн тутулсун, орада һәр кәс өз сәадәтини ејни заманда јолдашынын, халгынын сәадәтиндә көрсүн” (3.-С.62-63).

Башга бир чыхышында көркәмли жазычы һаглы олараг дејир ки, “өјрәнмәк, охумаг, јорулмадан охумаг, бөјүк сәнәткарларын устадыгындан дәрс алмаг лазымдыр... Биз тәһсилсиз, бөјүк мәдәни ирсә јијәләнмәксиз кечинә билмәрик!” (3.-С.181).

С.Рәһимов охучунун мараг вә тәләбинин мүтләг нәзәрә алынмасыны нәзәрә чатдырагаг јазыр: “Зәманәмиздә охучунун, тамашачынын јүксәк мәдәни тәләбләрини нәзәрә алмамаг олмаз... Әкәр бир әсәр әлдән-әлә кәзмирсә, онун вәрәгләри охучу бармаглары илә сөкүлүб дағылмырса, нечә дејәр, елә “тәзә тикилиб, тәзә дә галырса”, демәк, бу әсәр јашамыр, сүрүнүр, һагг газанмыр, күнчдә-бучагда боғулур, нәфәси тәнкишир, ағзына оксикен балышы тутсан да ишыг үзү көрмәдән өлүр!.. Белә әсәр мүәллифи... охучунун гәрәзсиз һөкмүнү динләмәли, ичтимаијјәт гаршысында вичдани мәс`улијјәт дашымалыдыр” (3.-С.187-188).

Халг жазычысы Сүләјман Рәһимов 1971-чи илдә китабхана бинасынын иншасына да, әввәлдә гејд етдијимиз кими, ајрыча бир әсәр - “Јахшылыг” повестини һәср етмишдир. Повестин әсас сүжетини М.Ф.Ахундов адына Азәрбајчан Дөвләт Китабханасы үчүн јени бина лајиһәсинин тәсдиги вә онун тикинтиси тәшкил едир(10).

Әсәрин баш гәһрәманы Мүмтаз Нијаззадә садә бир кәндли аиләсинин јетишдирмәсидир. Сонралар о өз истә`дады вә зәһмәти сајәсиндә республикада јүксәк вәзифәләрдән биринә - Мәдәни-Маариф Комитәсинин сәдри вәзифәсинә тә`јин олунар. Һәјатынын мә`насыны инсанлара вә чәмијјәтә јахшылыгда көрән Мүмтаз Нијаззадә она мүрачиәт едәнләрә, хүсусилә кәнчләрә көмәк кәстәрир, онларын тәһсил алмасы үчүн бүтүн имканлардан истифадә едир.

Бир дәфә күчдә көзүнүн алты гаралдылмыш бир оғлан көрүр. Мә`лум олур ки, онун ады Сејрандыр, өзү дә тәләбәдир, көзүнүн алтындакы “фәнәр” исә китабхананын оху залында јер уғрунда мүбаризәнин нәтичәсидир. Мәһз бу тәсадүфи һадисә Нијаззадәни узун мүддәт нараһат едир вә о гәти гәрара кәлир: “Республика дөвләт китабханасыны көһнә Исмаиллијјәнин көһнәлән, мүасир китабханаја һеч дә әл вермәјән

зирзәмиләриндән, дарысгал дәһлизләриндән чыхараг” (16-С.39).

Нијаззадә китабханаја кәнч нәслин елм, билик, тә`лим-тәрбијә мәркәзи кими бахыр. Одур ки, о, јени тикиләчәк китабхана бинасынын даһа кениш вә јарашыглы олмасыны арзулајыр: “Бу китабхана нечә олмалыдыр? - Нијаззадәнин тәхәјјүл аләминдә гәрибә бир е`чазла ме`мар олмаса белә, китабхана јаранмаға башлады. Бу китабхананын пилләкәни кениш, кирәчәји “Исмаиллијјә” ады илә тикилән бинадан һеч дә керијә дејил, ирәли олмалыдыр! Бурада китаблар өз мүасирлик хүсусијјәтләринә көрә сәлигә-сәһманла олмалыдыр! Охучу тәләб едән китаб тез тапылмалыдыр. Бу китабхана азы-азы әлли ил, бәлкә дә бир әср габаға бахыб, еһтијачы едәмәлидир” (16.- С.42).

Нәһәјәт, Мүмтаз Нијаззадәнин арзулары керчәкләшмәјә башлајыр: “Дөвләт китабханасы лајиһәси ме`мар-академик Һүсәјнзадәнин башчылыгы илә үч ил әрзиндә кечәли-күндүзлү ишләнәндән сонра али тәшкилатдан, тикинти-иншаат ишләрини тәнзим едән Үмумиттифаг Дөвләт Комитәси тәрәфиндән тәсдиг олунамалы, сонра Үмумиттифаг дөвләтинин али гәрарындан кечмәли иди” (16.- С.59).

Нијаззадә али тәшкилатда бу лајиһәнин тәсдиги үчүн бөјүк сә`ј кәстәрир, белә бир китабхана бинасынын халгымыза нә дәрәчәдә лазым олдуғуну сүбута јетирир, Москвадан Бақыја гәләбә илә гајыдыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Мүмтаз Нијаззадә сурәти Сүләјман Рәһимовун өзү, ме`мар-академик Һүсәјнзадә сурәти исә Микајыл Һүсәјновдур. Мәһз онларын биркә фәалијјәти нәтичәсиндә М.Ф.Ахундов адына Азәрбајчан Дөвләт Китабханасынын индики бинасы 1960-чы илдә тикилиб истифадә верилмишдир.

С.Рәһимов “Јахшылыг” повестиндә китаб, мүтәлиә вә китабхана һаггында чох дәјәрли фикирләр сөјләјир, өз гәһрәманларынын дили илә онларын һәр биринин инсан шәхсијјәтинин инкишафында мүсбәт вә әвәзсиз јер тутдуғуну билдирир.

Мәсәлән, Москвада китабхана бинасы лајиһәсини тәсдиг етдириб Бақыја гајыдан Мүмтаз оғлу Шүкранын сорғусуна белә

чаваб верир: “Гələбә, там гələбә, оғлум! Сәнин Бакын, Азәрбајчанын үчүн бир мэдәнијјәт - китаб кашанәси әлдә едә билдик!” (16.- С.68).

Мәһкәм хәстәләниб јорған-дөшәјә дүшмәсини белә вечинә алмајан Мүмтаз Нијаззадә һәјатынын мәнасыны гуруб-јаратмагда, лазым кәләрсә ел јолунда фәда етмәкдә көрүр, сон угуруна ушаг кими севинәрәк: “Даһа гираәтханада кәнчләримиз, учгарлыларымыз бир-биринин көзүнүн алтына “фәнәр” гојуб көјәртмәзләр, китабханачыларымыз дарысгал пилләләрлә јухары галхынча орадан јыхылыб сәггәт олмазлар”- дејир (16.- С.69).

С.Рәһимовун јаздығы кими, Нијаззадәнин ичтимаи ишләрә амала бағланан зәһмәт вә изтирабы һеч дә һәдәр јерә кетмир, өз бәһрәсини, сәмәрәсини верир. Демәк олар ки, өлкәнин бүтүн шәһәрләри, рајон мәркәзләри вә кәндләри мэдәнијјәт очағларынын јаранмасы вә инкишафы илә марағланыр, бу вә ја дикәр дәрәчәдә һәмин ишлә мәшғул олурлар. Бу јолда һәр һансы әзаб-әзијјәти өзү үчүн вәзифә-борч билән, нәтичә етибарилә арзуларынын һечә чичәкләндијинә наил олан Нијаззадә кетдикчә фәрәһләнир, хәстәлик вә чәтинлик онун үчүн асанлашыр. Әввәлчә Нијаззадәнин арзуларыны анчаг хәјалпәрвәрлик сәјанлар сонра инанырлар ки, көзәл хәјал олмадан, бу хәјал ганадлы арзуларла бағланмадан кениш миғјасда мэдәни-маариф ишини һәјата кечирмәк олмаз. Үрәк кенишлији, хәјал кенишлији, арзуларын ганадланмасы адамлары мәнән сәфәрбәрлијә алыб силаһландырыр, һәјатында баш верән хырдачылығлардан хилас едиб јүксәкләрә, зирвәләрә апарыр, инсаны јени инсан етмәкдә һәлледичи рол ојнајыр. Буна көрә ишдә, күчдә ағырлыг чәкиб азарлајан заманларында белә Нијаззадә өз јатағында раһатлыг тапа билмир, бурада да өз ишини көрүр. Онун башчылыг етдији назирлик һүгуна малик Мэдәни-Маариф Мүәссисәләри Комитәсиндә мэдәни гуручулуғ ишләри бир ан да дајанмыр, Нијаззадәнин мэдәнијјәт мүчаһидләри һәр јердә өз ишләрини көрүрләр.

Нијаззадә “мән бөјүк-бөјүк ишләрлә мәшғулам” - дејиб ловғаланмыр, хырын-хырда көрүнән ишләрдән гачмыр, бүтүн саһәләр үзрә фәалијјәтини давам етдирир. Мәһз буна көрә дә

ајрыча олараг али һөкүмәт гәрарыјла республика дәвләт китабханасынын иншаатына даир мөтәбәр гәрар аландан сонра о һәвәсләнир, гурурланыр, бунула белә мәнәм-мәнәмлик мәрәзинә мүбтәла олмур, өзү-өзүнү тәвазәкарлыға чағырыр.

Лакин бир тәрәфдән бу китабхана лајиһәсинин тәсдиғи, иншаат ишләри илә бағлы дәвләт гәрарына көрә Нијаззадә дәрин севинч дујурса, дикәр тәрәфдән елә бу гәрара көрә пахылларын, бәдхаһларын дүшмәнчилији ону хејли кәдәрләндирир. Әлбәттә, јахшылығла башланан ичтимаи-фајдалы амал уғрунда чарпышан, ичтимаи хејир верән јени-јени мэдәнијјәт очағларынын јаранмасы Нијаззадәјә шөһрәт кәтирдијинә көрә бир чохлагы бу кишинин мэдәни гуручулуғ аләминдә олан фәалијјәтини кәрәјинчә гижмәтләндириб тәгдир етдикләри һалда, бир нечәләринин гурдлу үрәкләриндә гибтә ојадыб һеч дә пахыллыг доғурмамыш дејилди. Онлар Нијаззадәнин дахили аләминдән хәбәрсиз идиләр. Онлар баша дүшә билмирдиләр ки, нә үчүн Нијаззадә республика дәвләт китабханасынын јолунда бунча зәһмәтә гатлашыбдыр? Нә үчүн Нијаззадә өзүнүн дә, дәвләт китабханасы баш лајиһәчисинин, академикинин дә јүксәк һәрарәт ичиндә јүксәк дәрәчәли шахтада голундан тута-гута мүзакирәјә-мүнағишәјә кедибдир? Һәр икиси бу кедиш заманы сәтәлчәм олублар, һәкимләрин мүаличәсиндән сонра күч-бәлә сәтәлчәмдән гуртарыблар.

Бүтүн бу даркөзлүјә, пахыллыға, пислијә бахмајараг Мүмтаз Нијаззадә мэдәни-маариф комитәси хәтти илә башладығы ишләри баша чатдырмағ, натамам ишләри өз әли илә тамамламағ истәјир. Һәтта: “Мән һәлә бир нечә ил дә көнүлсүз тәјинат алдығым бу вәзифәдә көнүллү олараг галмағ истәјирәм”, - дејир.

Нијаззадә өз фәдаилик чәбһәсиндән гачмыр, дәјанәт көстәрмәк өзмини нүмајиш етдирир, јахшылығ мөвгәјини јенидән мүәјјәнләшдирир (16.- С.83).

“Јахшылығ” повестинин сонрагы фәсилләри Нијаззадәнин мүаличәсинә, јазыб-јаратмағ еһтирасы илә јашајыб мүбаризә апармасына, Москвада сечилмиш әсәрләринин - јени китабларынын нәшри илә бағлы кечирдији һисс, һәјәчан вә дујуларынын тәсвиринә һәср олунмушдур.

“Јахшылыг” повести эввалчә “Азәрбајчан” журналынын 1978-чи ил 2, 3, 4 вә 5-чи нөмрәләриндә дәрч олунмуш, 1986-чы илдә исә ајрыча китаб шәклиндә чапдан бурахылмышдыр(16).

Көркәмли халг јазычысы Сүлејман Рәһимовун, демәк олар ки, бүтүн әсәрләри бу вә ја дикәр дәрәчәдә китабла, мүталиә илә вә китабхана илә бағлыдыр. Әлбәттә, бүтүн бунлары бир елми мәгаләдә әһатә етмәк мүмкүн дејил. “Китабхана ағлын лабораториясыдыр” (17) - дејән С.Рәһимовун китаб вә китабхана илә бағлылығы кәләчәкдә даһа әтрафлы арашдырылачагдыр.

ӘДӘБИЈАТ

1. Вурғун С. Әсәрләри: 6 ч.-дә. Ч. 5 (Мәгалә, мә'рузә, нитг, тәбрик вә очеркләр). - Б.: Елм, 1972. - С.222-223.
2. Азәрбајчан совет әдәбијаты: Дәрс вәсаити. - Б.: Маариф, 1983. - 530 с.
3. Рәһимов С. Јазычы вә һәјат (Әдәбијат мәсәләләринә даир мәгаләләр). - Б.: Азәрнәшр, 1961.- 506 с.
4. Нәчәфова М.Ј., Гулијев А.К. Халг јазычысы Сүлејман Рәһимов: Библиографија.- Б., 1975. - 150 с.
5. Рәһимов С. Һәјат јолу (Хатират дәфтәриндән)/ Сечилмиш әсәрләри: 10 ч.-дә. Ч.1 - Б.: Азәрнәшр, 1968. - 596 с.
6. Хәләфов А. Азәрбајчанда китабханачылыг тәһсилинин инкишафы. Б.: Маариф, 1987. - 132 с.
- 6.1. Хәләфов А. Азәрбајчан али китабханачылыг тәһсили. - Б., 1998. - 220 с.
7. Сејидов Ј., Гасымзадә Г. Сүлејман Рәһимов (Монографија). - Б.: Азәрнәшр, 1960.- 120 с.
8. Сејидов Ј. Сүлејман Рәһимовун романлары. - Б.: Елм, 1975. - 224 с.
9. Рәһимов С. Ана абидәси (Роман). Биринчи китаб. -Б.: Азәрнәшр, 1967. - С.31.
10. Рәһимов С. Јанан булудлар (Очерк)// Коммунист. - 1947. - 19, 21, 22, 23 нојабр.

11. Рәһимов С. Әдәби мүлаһизәләр // Азәрбајчан. - 1968. - № 11. - С.148.
12. Рәһимов С. Нәчиб тәшәббүс// Коммунист. - 1947.- 25 нојабр.
13. Рәһимов С. Китабхана//Коммунист.- 1948. - 25 сентјабр.
14. Рәһимов С. Китаб һаггында//Коммунист. -1945. -20 сентјабр.
15. Коммунист. - 1948. - 19 ијун.
16. Рәһимов С. Јахшылыг: Повест.- Б.: Кәнчлик, 1986.- 225 с.
17. Бағыров М. Сүлејман Рәһимов / “Азәрбајчан совет әдәбијаты” китабында. - Б.: Маариф, 1966.- С.234.

Елчин ӘҺМӘДОВ
муәллим
Вәфа ҺАЧЫЈЕВА
лаборант

ӨЗӘЛ АЛИ МӘКТӘБ КИТАБХАНАЛАРЫНДА ИНФОРМАСИЈА ХИДМӘТИНИН БӘ'ЗИ ХҮСУСИЈӘТЛӘРИ

Азәрбајҗан милли тәһсил системинин дунја тәһсил системи илә интеграсијасы һазырда республикамызда кедән јениләшмә просесинин бир мәрһәләсини тәшкил едир. Бу, һәмчинин елм вә мөдәнијјәт сәһәләриндә кедән истеһсалатларын башлыча амилләриндән сајылып. Милли тәһсилемизин бәшәри дәјәрләр баһымындан елми әсаслара сәјкәнәрәк тәкмилләшмәси али тәһсил системиндә дә өзүнү бирузә вермәкдәдир. Белә ки, Республикамызда али ихтисаслы кадрлар һазырлајан өзәл али мәктәбләрин јаранмасы вә бу али мәктәбләрин кадр һазырлығында өнәмли рол ојнајан китабханаларын тәшәккүл тапмасы информасија хидмәти баһымындан чох сәмәрәлидир.

Мә'лумдур ки, информасија хидмәтинин башлыча мәрһәләси сәнәд-информасија фондунун тәшкили вә

истифадәчинин информасија тәләбатынын өдәнилмәсидир. Һәмчинин сәнәд-информасија фондларынын формалашмасынын әсас вәзифәләриндән бири истифадәчинин өз ихтисас истигамәтләри үзрә информасија сәнәдләри илә тә'мин олунмасыдыр. Гејд етмәк лазымдыр ки, өзәл али мәктәб китабханаларынын сәнәд информасија фондунун тәшкили һәмчинин истифадәчиләрин информасија тә'минаты хүсусијјәтинин ән'әнәви китабхана хидмәти просесләринә ујғун кәлән тәрәфләри олса да фәргли чәһәтләри дә мөвчуддур. Информасија фондларыны тәшкил едән амилләрдән бири комплекләшдирилмәнин дүзкүн тәшкили принцидир. Елә бурада гејд етмәлијик ки, өзәл али мәктәб китабханаларынын сәнәд-информасија фондларынын тәшкили вә информасија сәнәдләринин алынма хүсусијјәтләри мүхтәлиф вә фәрглидир. Белә ки, әдәбијјатын алынмасы абунә, һәдијјә, мағазадан сатын алынма, бағышлама вә с. үсулларла һәјата кечирилик. Гејд етмәк лазымдыр ки, өзәл али мәктәбләрин харичи өлкәләрлә әмәкдашлығы онун китабханасынын да инкишафына мүсбәт тә'сир кәстәрир. буну конкрет мисал илә изаһ едә биләрик.

1997-чи илин март ајынын 29-да республика Тәһсил Назирлијиндә өзәл али мәктәб китабханалары үчүн харичи өлкәләрдән кәтирилмиш әдәбијјатларын музакирәси үчүн ичлас кечирилмишдир. Өзәл али мәктәб китабханалары үчүн нәзәрдә тутулан китаблар Америка Бирләшмиш Штатлары Тәһсил Мәркәзинин тәшәббүсү илә кәтирилмишдир. Өзәл али мәктәбләрдә тәдрис олунан фәнләрин 320 сәһәси үзрә 2000 нүсхә әдәбијјат һәммин мәктәбләрин китабханаларына пәјланмышдыр. Китаблар бу ихтисаслар үзрә олмушдур: "Ријазијјат вә компүтер елмләри", "Бәјнәлхалг мунасибәтләр", "Политолокија", "Бәјнәлхалг һүгүг", "Бәјнәлхалг игтисади мунасибәтләр", "Малијјә вә банк иши", "Менечмент", "Компүтер мүһәндислији", "Електрон вә електроника мүһәндислији", "Тибб" вә с. Дахил олан әдәбијјат исә инкилис, түрк, рус, франсыз, испан, алман, чин, јапон, фарс, әрәб дилләриндә олмушдур.

Мә'лумдур ки, комплекләшдирмә бүтүн нөв китабхана фондларынын зәнкинләшмәсинин әсасыны тәшкил едир. Мәһз

буна көрө дө өзөл ани мөктөб китабхана фондларынын сөвијјөси билаваситө комплектләшдирилөн әдәбијјатын сечилмө кејфијјәти илә алынан китабларын мүасирлик чәһәтдән долғунлуғу илә өлчүлүр. Асија Университетинин иш тәчрүбәсиндән мәлум олур ки, китабхананын фондунда фундаментал елмләр (физика, ријазиијат, кимја, биолокија вә с.) сәһәсиндә рус дилиндә олан әдәбијјат инкилис дилиндә нәшр едилмиш әдәбијјата нисбәтән даһа долғун вә зәнкиндир. Буна көрө дө китабхана фондуна рус дилиндә әдәбијјатын алынмасына хүсуси дигтәт верилир. Китабхана Москва, Санкт-Петербург вә Новосибирск Университетләринин елми китабханалары илә китаб мүбадиләси едир.

Информасија фондунун тәшкили вә истифадәчиләрә информасија хидмәти сәһәсиндә Тәфәккүр Университетинин китабханасы өзүнә мөхсус јер тугур. Тәфәккүр Университетиндә 13 ихтисас үзрә 2.500 тәләбә тәһсил алыр. Бурада 250 мүәллим, 8 академик, 44 елмләр доктору, 103 елмләр намизәди вә досент чалышыр. Университет вә онун елми китабханасы АБШ-да мөшһур олан елми-тәдгигат Небраска-Линкаен, һарвард, Калифорнија, Ерасмус, Систл, Сан-Диего, Санта-Барбара Университетләри, Ленд-Грант Институту, Манһеттон Менечмент Институту, Истанбул Техники Университети, Берлин Политехник Институту, Борно Техники Университети, Оксфорд, Кимберч, Гринвич, Кипр, Америка Институтлары илә китаб мүбадиләси үзрә тәдрис мүәссисәсидир. 1997-чи илдә Университетдә АБШ сәфирлији нүмајәндәлијинин иштиракы илә компүтер мәркәзинин ачылышы олмушдур. Һәмин мәркәзи "Lang-Tech International" ширкәти Университетин коллективинә бағышламышдыр. Бурада инкилис дилини өјрәнмәк үчүн компакт дискләрә јазылмыш диолог режиминдә ишләјән програм тәминаты вә даһа мүасир "Мулти-Медиа" компүтерләриндән истифадә олунур. Тәфәккүр Университети Маркетинг Институту идарә шурасынын 1998-чи ил үчүн GRAND AMERIKA FOR QUALITY AND SERVICE бејнәлхалг мүкафатыны алмышдыр. Мүкафат 1999-чу ил нојабр ајынын 7-дә Мехико шәһәринин "Marriott Airport" отелиндә Милли Маркетинг Институту

рәһбәрлији тәрәфиндән университетин ректору Маил Дәмирлијә тәгдим олунуб.

1994-чү илдә фәалијјәтә башланан китабхананын сәнәд-информасија фонду УОТ үзрә дүзүлмүшдүр. Китабханада инкилис, әрәб, түрк вә рус дилләриндә китаблар вә журналлар өз тәләбатчыларынын истифадәсинә верилир. Китабханадан рус вә ләзки дилли тәләбәләр дө истифадә едир. Китабханаја тәләбәләрдән башга профессор вә мүәллим һејәти дө мүрачиәт едир. Китабханада итисадиијат, ријазиијат, кимја, биолокија, тибб, тарих, һәрб, һүгүг, һәмчинин енсиклопедија вә мәлумат китаблары да топланмышдыр.

Өзөл ани мөктәбләрин китабхана фондларынын комплектләшдирилмәси ишинин дәгиг вә мүасир гәјдада һәјата кечирилмәси үчүн малијјә вәсаитинин лазыми сөвијјәдә олмасы алынасы әдәбијјаты һәм нүсхә, һәм дө кејфијјәтчө тәнзимләјир, фондун тематик зәнкинлијини тәмин едир. Зәнкин пул вәсаитинә малик олан өзөл ани мөктәбләр нәинки республика дахилиндә, һабелә дүнјанын бир сыра өлкәләриндән китаб, журнал, норматив техники сәнәдләр ала билирләр. Өзөл ани мөктәбләрә мөхсус бу хүсусијјәтләр онларын китабхана фондларынын формалашмасына мүсбәт тәсир кәстәрир, онун тематик долғунлуғуну јарадыр. Комплектләшдирмәјә фондун там формалашмасы кими дејил, онун илк мәрһәләси кими бахмаг лазымдыр. Өзөл ани мөктәб китабхана фондларынын формалашмасы илә әлагәдар олан диқәр әсас хүсусијјәт билаваситә фондун тәшкили илә бағлыдыр. Фондун тәшкилине учот, елми-техноложии чәһәтдән ишләнмә, јерләшдирилмә вә мүһафизә дахилдир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, өзөл ани мөктәб китабханаларынын фондларына дахил олан әдәбијјатын үнванлары мүхтәлиф олса да, комплектләшдирмә иши вә фондун формалашмасы кортәбии характер дашымыр. О, мүәјјән мөгсәдлө апарылып, ани мөктәбин бакалавр, макистр, аспирант, профессор-мүәллим һејәти истифадәчи группларыны нәзәрә алып, елм вә техниканын мүасир компүтерләшмә вә пешә тәдриси хүсусијјәтләринә әсасланыр. Өзөл ани мөктәб китабханаларынын фондунун идарә едилмәси ән'әнәви китабханачылыг иш хүсусијјәтләринә истинад едәрәк

мә'луматын топланмасына, ишләнмәсинә вә онларын оптималлыгына әсасланыр. Бу хусусијјәтләрин нәзәрә алынмасы өзәл али мәктәб китабханаларынын комплекләшдирмә ишинин мүһүм кејфијјәтинә вә һәммин китабхана фондларындан сәмәрәли истифадәсинә мүһүм тә'сир кәстәрир. Белә бир чәһәти гејд етмәлијик ки, өзәл али мәктәбләрин фондуна әдәбијјат мүхтәлиф үсулларла дахил олур. Әдәбијјатын дахил олма үнванынын чохлауғу вә фондда әдәбијјатын чохлауғу фондун формалашмасы демәк дејил.

Өзәл Азәрбајчан Университети Алманија, Түркијә, Русија вә диқәр өлкәләрдән мүғавилә јолу илә китаб алыр. АБШ-ын Бақыдакы сәфирлији китабхананын фондунун зәнкинләшмәси үчүн һәмишә китаб вә јени журналларла јардым едир. Охучулара китабхана хидмәти саһәсиндә фәрди вә коллектив шәкилдә хидмәт иши тәшкил олуңмушдур. Азәрбајчан вә Асија Университетләринин китабханасында хидмәт ишиндә сәмәрәли рол ојнајан абонемент хидмәтиндән даһа чох истифадә олуңур. Чүнки һәр ики университетин китабханасында охучуларын китабханадахили хидмәти үчүн кениш имкан јохдур. Өзәл Университетләрин тәләбәләринә вә мүәллимләринә китабханаданкәнар хидмәти јахшылашдырмағ үчүн абонемент хидмәтинин ишини тәкмилләшдирмәк кәрәкдир. Китабхананын өзүндә хидмәт иши мүасир сәвијјәдә дејил, китабханадахили хидмәт ишини сәмәрәли тәшкил етмәк үчүн әлавә отағлар ајрылмалыдыр. Гејд етмәк лазымдыр ки, Өзәл Азәрбајчан Университетинин китабханасына техники аваданлығ, мүхтәлиф нөв компүтерләр, дискетләр алынмышдыр. Лакин бунлар өз тәтбиг олуңма вахтыны кәзләјир. Буна кәрә дә китабханада һәлә ки, абонемент вә оху залынын хидмәтләриндән истифадә олуңур.

Абонементдә тәшкил олуңан хидмәт иши Тәфәккүр Университетинин китабханасында да һәјата кечирилир. Асија вә Азәрбајчан Университетләринин китабханаларына нисбәтән Тәфәккүр Университетинин китабханасы чох кичикдир. Китабхана чәми бир отағда јерләшиб. Бурада һәм фонд, һәм дә оху залы тәшкил олуңуб. Оху залынын нормал вәзијјәтдә олмамасы тәләбәләри китаб алыб евдә охумаға мәчбур едир ки, бу да абонемент хидмәт үсулудур.

Азәрбајчан Университетиндә тәләбәләрә абонементин фәрди хидмәт тәләбләринә әмәл олуңур. Бурада истифадәчинин елми дәрәчәси, пешәси, факултәси, курсу мүәјјән едиләрәк гејдә кәтүрүлүр. Бундан сонра онларын сорғуларынын өдәнилмәси просеси башлајыр. Бу абонемент шә'бәсинин мүһүм бир просесидир. Сорғунун мүәјјән вә ја гејри-мүәјјән олмасы абонемент ишчисинин даим ахтарышда олмасыны тәләб едир. Һәр ики сорғунун өдәнилмәси абонемент ишчиләринин һазырлығындан вә пешә усталығындан асылыдыр. Формалашмамыш сорғу елә баша дүшүлмәлидир ки, охучу сорғуну дүзкүн гура билмир. Чүнки өзәл али мәктәбләрдә әчнәби тәләбәләр дә тәһсил алыр вә онлар чалышырлар ки, Азәрбајчан дилини өјрәнсинләр. Асија Университетиндә Пакистан, Иран, Түркијә вә диқәр өлкәләрдән тәләбәләр тәһсил алыр. Гејд етмәк лазымдыр ки, бу тәләбәләр Азәрбајчан дилини һәвәслә өјрәнирләр. Асија Университетинин китабханасында мүшаһидә едилмишдир ки, пакистанлы тәләбә абонементдә сорғулары Азәрбајчан дилиндә верир. Һәтта тәләбә илә китабханачынын арасында сорғу илә бағлы мәдәни мүбаһисә дә олду. Бурада гејри-мүәјјәнлик тәләбәнин һәммин саһәјә даир јениликләрлә таныш олмасы вә ја сорғу илә бағлы әлавә мәнбәләрдән хәбәрсиз олмасы илә бағлы ола биләр. Университетин китабханасында абонементин хидмәт етдији факултәләр, кафедраларын тәдрис вә ихтисас профилине ујғун әдәбијјата олан сорғу вә тәләбләр нәзәрә алыныр. Бу сорғу вә тәләбләрә ујғун әлдә едилмәси нәзәрдә тутулан әдәбијјатын мөвзулары, нәшр типләри, нүсхәләри вә с. кортотека шәклиндә абонементдә сахланылып. Өзәл али мәктәб китабханаларында абонемент хидмәтинин сәмәрәси, фондун тәшкили вәзифәләри вә ондан истифадәетмә ефектлијиндән чох асылыдыр.

Өзәл али мәктәб китабханаларында охучулара хидмәт ишинин кејфијјәтини јүксәлтмәк үчүн һәләлик абонемент вә оху залы хидмәтинин сәвијјәсини јүксәлтмәк лазымдыр. Габагчыл технолоқиянын тәтбиг олуңмасы вә информасија иши лазыми сәвијјәдә тәшкил олуңмајыб. Дүздүр, өзәл али мәктәбләрин бә'зиләриндә компүтерләрдән магнит лент нәшрләриндән истифадә едилсә дә, бу, кениш шәкилдә хидмәт

просесинә һәлә тәтбиг олунмайыб. Һәлә ки, өзәл али мәктәб китабханаларында абонемент хидмәтиндән кениш шәкилдә истифадә едилір. Бәллидир ки, абонемент хидмәтинин сәмәрәлилији үч принцип әсасында һәјата кечирилир:

1. Охучу категоријалары.
2. Билик саһәләри.
3. Нәшр нөвләри.

Республиканын өзәл али мәктәб китабханаларында охучулар китабхана хидмәтинин бүтүн формаларынын һәјата кечирилмәсиндә бу 3 принципә әмәл олунур. Өзәл Азәрбајчан вә Асија Университетләринин китабханаларында тәдрис вә елми әдәбијјат фондлары ајры тәшкил олунмушдур. Бакалавр, макистр вә мүәллимләр үчүн абонементләрин тәшкили, Азәрбајчан Университетинин кафедраларында тәшкил олунан кабинет китабханалары буна мисал ола биләр. Абонементләрин бу чүр тәшкили илк нөвбәдә тәдрис әдәбијјаты илә хидмәт ишинин сәмәрәсини артырыр, охучуларын демәк олар ки, әксәријјәтини информасија хидмәти илә әһатә едир. Һәмчинин фондун истифадә олунма еффеқтлијинә шәраит јарадыр. Өзәл али мәктәб китабхана фондларынын истифадә олунма сәмәрәси јалныз мүәллим вә тәләбәләрин сорғуларынын өдәнилмәсинә көрә дејил, өдәнилмәјән сорғуларын нәзәрә алынмасы илә дә мүәјјәнләшдирилир. Бу хусусијјәтләрин тәһлили вә үмумиләшдирилмәси әсасында фонддан истифадә етмә принципләри һағгында фикир јүрүтмәк олар. Лакин бунунла белә көстәрмәк лазымдыр ки, өзәл али мәктәб китабханалары охучуларын әдәбијјата олан бүтүн тәләбләрини там өһдәсинә көтүрә билмәз. Әкәр охучунун сорғусу өзәл али мәктәбин китабханасы үчүн тигик дејилсә, онда сорғулар диқәр информасија фондларына верилмәлидир.

Үмумијјәтлә гејд етмәк лазымдыр ки, иш тәчрүбәси илә таныш олдуғумуз өзәл али мәктәб китабханалары һәлә ки, формалашма мәрһәләсини јашајыр. Дүздүр, али мәктәбләр вә онларын китабханаларынын бејнәлхалғ әмәкдашлығы кениш олса да, һәлә сәнәд-информасија хидмәтинин технологи хусусијјәтләри мүасир тәләбләр сәвијјәсиндә дејил.

Шәфәг ИСЛАМОВА
диссертант

АЗӘРБАЈЧАН ЕА МӘРКӘЗИ ЕЛМИ КИТАБХАНАСЫНЫН ИНКИШАФ ПРОБЛЕМЛӘРИ

Гәдим вә зәнкин дәвләтчилик тарихинә малик олан Азәрбајчан XX әсрин ахырларына јахын јенидән мүстәгил дәвләтчилик ән әнәләрини бәрпа етди. Бүтүн дәврләрдә олдуғу кими, мүстәгил дәвләтимизин инкишафы вә мөһкәмләндирилмәси бу дәфә дә асанлыгла баша кәлмәди. Башлыча вәзифә бу аддымлары инамлы етмәкдән, мүстәгиллијимизи һәм сијаси, һәм дә мәнәви саһәләрдә мөһкәм етмәкдән, Азәрбајчаны XXI әсрдә дүнја бирлијинин там бәрәбәр һүгүғлу, сөзү кечән, мөвгејинә һөрмәтлә јанашылан бир дәвләтә чевирумәкдән ибарәтдир.

Мүстәгиллијимизин мөһкәмләндији базар игтасыдијјатына кечидин реаллашдығы бир шәраитдә китабхана ишинин јахшылашдырылмасы, китаб фондунун зәнкинләшдирилмәси, инкишаф етмиш өлкәләрин китабханалары илә әлагәләрин гурулмасы, охучуларын сорғуларынын тәмин едилмәси, китабханаларын јеринин вә ролунун мүәјәнләшдирилмәси бөјүк әһәмијјәт кәсб едир. Бунунла әлагәдар оларағ, мүасир шәраитдә охучулар китабхана хидмәтинин јени тәләбләрә ујғун тәшкил едилмәсинә еһтијач артмышдыр.

Китабхана хидмәтинин сәмәрәлилийинин артырылмасы, онун тәмилләшдирилмәси китабхана иши просесләринин тәшкилиндә елми јениликдән вә габагчыл тәчрүбәдән истифадәнин кенишләндирилмәсини тәләб едир.

Азәрбајчан Республикасынын президенти һейдәр Әлијев 1995-чи илин ијун ајында М.Ф.Ахундов адына Азәрбајчан Дәвләт Китабханасында миниатүр китабын тәгдимат сәркисинә бахдығы заман демишдир: "Китабхана халг, милләт үчүн, чәмијјәт үчүн мүгәддәс бир јер, мәнәвијјат, билик, зәка мәнбәјидир. Она кәрә дә китабханаја даими һөрмәт халгымызын мәдәнијјәтини мүнәјиш етдирән амилләрдән биридир". О, китаб нәшринә дә бөјүк лигәт јетирәрәк гејд етмишдир ки, китаб нәшри һәр бир өлкәнин, халгын мәдәнијјәтиндә, үмумијјәтлә, мәнәви-ичтимаи һәјәтдә чох көркәмли јер тутур. Дәвләт башчысы М.Ф.Ахундов адына Азәрбајчан Дәвләт Китабханасына хејли китаб бағышламыш вә билдирмишдир: "Күман едирәм ки, бунлар фондда өз јерини тутачагдыр. Бунлар чәмијјәтимиз үчүн кәрәкли олан ајры-ајры мөвзуларә һәср едилмиш китаблардыр. Китабхана елә бир јердир ки, кәрәк даим онун фонду кенишләнсин, чүнки дүнја дәјишир, јени әсәрләр, јени китаблар јараныр. Азәрбајчанын бүтүн ичтимаијјәтини бу хејирхаһ ишә дә вәт едирәм" (1).

Көркәмли сијаси хадимин китабханаларә олан бу гајгысы Азәрбајчан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасындан да јан кечмәмиш, 1998-чи ил мајын 13-дә Азәрбајчан ЕА Рәјасәт һейәти "Мәркәзи Елми Китабхананын фәалијјәтинин јахшылашдырылмасы тәдбирләри һаггында" сәрәнчәм вермишдир. Һәмин сәрәнчәмдә кәстәрилик ки, республикамызда базар итгисадијјәти кечидлә әлагәдар оларәг, Азәрбајчан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасынын гаршысында јени вәзифәләр мејдана чыхыр, базар мүнәсибәтләринин тәләбләринә иш методлары вә формаларынын тәтбиги зәрурәти јараныр. Бу шәраитдә китабхананын фәалијјәтиндә әсәсли дөнүш јаратмаг, охучуларә кәстәрилән хидмәтин сәвијјәсини јүксәлтмәк мәгсәдилә бир сыра тәдбирләрин һәјәтә кечирилмәси мүнүм мәсәлә кими гаршыја чыхыр. Азәрбајчан ЕА Рәјасәт һейәтинин бу сәрәнчәмларындан сонра Мәркәзи Елми Китабхана өз

фәалијјәтини фондларында сахланылан гијмәтли китаб сәрвәтини кәләчәк нәсилләр үчүн мүнәфизә етмәјә, китабханаја зәрури аваданлығын (компүтер, принтер, сурәтчыхарма апаратлары, изограф, макина вә с.) алынмасына, охучуларә китабхана-библиографија хидмәтини јахшылашдырмаг, китаб фондларындан сәмәрәли истифадә, фондларын тәблиғи, китабхана просесләринин автоматлашдырылмасынын вә с. јүксәк сәвијјәдә гурулмасына, кадр һазырлығына, китабханада апарылан елми-тәдгигатларын кенишләндирилмәсинә јөнәлтмишдир.

1998-чи ил декабр ајынын 29-да Азәрбајчан Республикасы Милли Мәчлиси "Китабхана иши һаггында" Азәрбајчан Республикасынын Ганунуну гәбул етмишдир. 6 фәсил, 34 маддәдән ибарәт бу ганунун елми китабханалар һаггында 8-чи маддәсиндә дејилир: "Республика әһәмијјәтли елми-саһәви китабханалар елм саһәсинә кәрә ихтисәлашдырылан, милли вә харичи әдәбијјат фондларына малик олан, мүнәфиг саһә мүнәхәссисләринә вә диқәр охучуларә хидмәт едән баш китабхана-библиографија вә информәсија мүнәссисәсидир. Республика әһәмијјәтли елми-саһәви китабхана мүнәфиг саһәдә фәалијјәт кәстәрән диқәр китабханалар үчүн информәсија, КАА вә методик мәркәз функцијасыны јеринә јетирик(2).

Мүәсир мәрһәләдә азад базар мүнәсибәтләринә кечилмәси илә социал-итгисади һәјәтдә бир сыра чәтинликләр мөвчуддур ки, онлар да елмин, мәдәнијјәтин бүтүн саһәләринә, о чүмләдән китабханаларын фәалијјәтинә бу вә ја диқәр дәрәчәдә тәсир етмишдир. Китабханаларын фәалијјәтиндә бөһран јарадан итгисади вәзијјәт Азәрбајчан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасынын гаршысында да чәтин проблемләр јаратмышдыр: комплекләшдирмә имканларынын чатышмазлығы вә тамамилә јохлуғу, мади-техники базанын зәифлији, мүнәхәссис кадрларын итирилмәси, бина шәраитинин пислији вә с. Лакин бүтүн бу проблемләрә бахмајарәг, китабхананын коллективи әсәсән нәзәрдә тутулан вәзифәләри јеринә јетирмәјә чалышмышдыр. Бу, хүсусилә алимләримизин јахын вә узаг харичи дәвләтләрдән алынған зәрури әдәбијјатла тәмин едилмәси саһәсинә аиддир.

Китабханаларын ишини тәһлил едәркән, јени тәсәррүфатчылыг шәраитиндә вәзијјәтин јахшылашмасы һаггында нәтичә чыхартмаг олмаз. Белә ки, республикада итгисади сабитлијин олмамасы вә мүрәккәблији мүһүм тәсир кәстәрир. Һәмчинин китаб мәһсулларына, кагыза олан гијмәтләрин артмасы, абунә хәрчләринин артмасы, почт мәсрәфләри, чидләмә материаллары вә башга амилләр китабхананын ишинә чидди тәсир кәстәрир.

Бир чох мүәссисәләрин өзүнү малијјәләшдирмәјә кетдији бир шәраитдә Мәркәзи Елми Китабхананын әввәлләр вә ја даһа учуз әлдә етдији материаллар өлчүлмәз дәрәчәдә баһалашмышдыр. Катастрофик һәддә чатмыш баһалыг МЕК-нын өз фондлары үчүн бу нәшрләри зәрури мигдарда сифариш етмәсинә имкан вермәмишдир. Лакин Милли Мәчлисин 1998-чи илин декабр ајында гәбул етдији "Китабхана иши һаггында" Азәрбајчан Республикасынын Ганунунун 15-чи маддәсинә көрә Азәрбајчан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасына республика нәшрләринин 2 пулсуз нүсхәсини алып ки, бу да комплекләшмә саһәсиндәки чатышмазлыгы мүәјјән мәнада арадан галдырмаға имкан верир.

Мәркәзи Елми Китабханаја вә онун шәбәкәсинә 17 416 нүсхә әдәбијјат, о чүмләдән 5.135 нүсхә харичи әдәбијјат дахил олмушдур. Мәркәзи Елми Китабхананын өзүнә 10.893 нүсхә, о чүмләдән 1.526 нүсхә Азәрбајчан, 2.227 нүсхә харичи дилләрдә әдәбијјат дахил олмушдур. Чари илдә абунә үзрә "Гасид" фирмасы васитәсилә 3.867 нүсхә дөври нәшр алынмышдыр (3).

Ачыначаглы һалдыр ки, МЕК малијјә имканларынын олмамасы учбатындан сон илләрдә харичи дөврләрдә тәшкил едилән тәдбирләрдә иштирак едә билмәмишдир.

Һазыркы дөврдә харичи әдәбијјатын комплекләшдирилмәси саһәсиндә гаршыја гојулан вәзифәләрин јеринә јетирилмәси мүмкүн дејилдир. Белә ки, китабхана валјута тәсисатына малик дејилдир.

МЕК вә онун фондларынын харичи әдәбијјатла комплекләшмәсинин әсас мәнбәји Бејнәлхалг китаб мүбадиләси јолу илә дүнјанын 51 өлкәсинин 548 тәшкилатыдыр (4). Онларын арасында елмләр академиялары,

университетләр, али тәһсил мүәссисәләри, дүнјанын ән ири вә милли китабханалары, нәшријјатлар, редаксиялар, фирмалар, музејләр, ајры-ајры алимләр вардыр.

Бејнәлхалг китаб мүбадиләси јолу илә 2739 нүсхә әдәбијјат алынмышдыр. МЕК-да бир сыра јени тәшкилатларла мүбадилә мүнасибәтләри јарадылмышдыр. Бунлар Пекиндәки тәбијјәт елмләри үзрә Чин тәшкилаты, Иран Милли Китабханасы, Иранын Гум шәһәриндәки Ајәтуллаһ Әл-Мараши-Әл Нәчәф Күтләви Китабханасыдыр. Китабхана ејни заманда "Бејнәлхалг Елм Фонду"ндан алимләрин харичи елми әдәбијјатла пулсуз тәмин едилмәси шәклиндә һуманитар јардым алмышдыр. Бу хәтлә 1704 нүсхә әдәбијјат алынмышдыр.

Һуманитар јардым шәклиндә дахил олан әдәбијјат Франса, Инкилтәрә, Америка, Израил, Алманија, Түркия, Иран вә башга дөвләтләрин сәфирликләри тәрәфиндән тәгдим едилмишдир.

МЕК комплекләшдирмә саһәсиндә бир сыра четинликләрлә үзләшмишдир. Китаблар вә дөври нәшрләрин гијмәтинин фөвгәләдә артымы китабхананын фондларынын комплекләшдирилмәсиндә ән әсас проблемә чеврилмишдир. Һәр ил јени нәшрләр мејдана кәлдикчә, илдән-илә нәшр едилән әдәбијјатын гијмәти даһа да баһалашмагда давам едир.

Бу дөврдә комплекләшмә ишинә китабхана бүчдәсиндән ајырмаларын мәбләғи хејли артмышдыр. Мәсәлән, 1990-чы илдә МЕК тәрәфиндән әдәбијјат алынмасына 43.852рубл 59 гәпик сәрф олунмушдуса, 1995-чи илдә бу рәгәм 2.113.407 маната, 1998-чи илдә 15.209 маната чатмышдыр (5).

Фондларда олан мүәјјән чатышмазлыгларын арадан галдырылмасы мәгсәдилә Азәрбајчан, рус вә харичи дилләрдә әдәбијјатла јенидән комплекләшдирилмәси иши дә давам етдирилмишдир. Бу истигамәтдә 97 нүсхә әдәбијјат әлдә едилмишдир.

Артыг бир нечә илдир ки, Америка милјонери Чорч Сорос харичдә нәшр олунмуш журналлары китабханаја һәдијјә верир. Чари илдә јахын вә узак харичи өлкәләрдән 2739 нүсхә әдәбијјат алынмышдыр. Ислам, Тарих, Сөнәт вә Күлтүр Арашдырмалар Мәркәзинин директору профессор Екмәләддин

Исаноғлунун һәдијјә вердији түрк, әрәб, вә фарс дилләриндә олан 100-дән чох китаб фондда өз даими јерини тапмышдыр.

Китабхана тәкчә "өз" охучуларына дејил, дүнјанын 50-дән чох өлкәсинин јүзләрлә академија, университет, тәдгигат институтлары, милли китабхана вә с. тәшкилатлара, ејни заманда дүнја шөһрәтли харичи алимләрә дә хидмәт кәстәрир.

1999-чу илдә МЕК-а вә онун шәбәкәләринә мүрачиәт едән охучуларын үмуми сајы 40158 нәфәр олуш, охучуларын давамийјәти 2.234.415, китаб верилиши 3.527.209 нүсхә, китаб фондунун үмуми һәчми 3.356.266 нүсхә олмушдур (6).

Охучулара хидмәт саһәсиндә фәрди вә китабханаларарасы абонемент (КАА) хидмәтинә хүсуси әһәмијјәт верилмишдир. Фәрди абонемент хидмәтиндән Азәрбајчан ЕА-нын елми идарәләри вә гејри-елми тәшкилатларын әмәкдашлары даһа чох истифадә етмишләр.

Сон илләрдә МЕК МДБ китабханаларынын китабханаларарасы абонемент хидмәтинә гошулмушдур.

МЕК-ын библиографик фәалијјәтинин әсас истигамәтләри ашағыдакылардыр:

- информасија-библиографија хидмәти;
- мәлүмат-библиографија хидмәти;
- мүхтәлиф мәзунда вә мүхтәлиф әһәмијјәтли библиографик материалларын тәртиби;
- мәлүмат-библиографија апаратынын тәшкили вә апарылмасы;
- китабхана-библиографија биликләринин тәблиғи.

Елмләр Академијасынын алим вә мүгәхәссисләринә кејфијјәтли вә оператив информасија-библиографија хидмәти сәвијјәсинин јүксәдилмәсинә хүсуси диғгәт јетирилмишдир. Алимләрин мүхтәлиф елми характердә информасија тәминаты үзрә фәалијјәт нөвләри арасында, фәрди сорғуларын, тәләбатын өдәнилмәси кими чәтин вә әһәмијјәтли вәзифәләри јеринә јетирән Мәлүматын Сечилиб Пајланмасы Системи (МСП) хүсуси рол ојнамышдыр. Китабхананын Елми-Техники Информасија шәбәсинин МСП системи илә хидмәти 21 елми-тәдгигат институтунун арашдырдығы 43-дән чох елми мөвзуну информасија илә тәмин едир.

Мәлүматын Сечилиб Пајланмасы системи илә абонентләрә көндәрилән сигнал билдиришләринин миғдары 2200-дүр.

Мәркәзи Елми Китабхананын охучулара мәлүмат-библиографија хидмәти әсасән дәвләт әһәмијјәтли сәнәдләрин тәблиғинә, республиканын ичтимаи-сијаси, социал-иғтисади вә елми һәјатынын актуал мәсәләләринә һәср олуимуш әдәбијјатын тәблиғинә, өлкәмиздә вә харичдә мүтәрәғти елми наийјәтләри әкс етдирән материалларын вә картотекаларда тәсвир едилмәсинә јөнәлдилмишдир.

1999-чу илдә Мәркәзи Елми Китабханада 4 јазылы библиографик арајыш тәртиб едилмишдир: "Китаби-Дәдә Горғуд" (25 адда); "Авеста" һағгында әдәбијјат (24 адда); "Азәрбајчанын Русија илә бирләшмәси һағгында әдәбијјат" (32 адда); Азәрбајчан ЕА Рәјасәт һејәтинин сифариши илә 4 шәбә тәрәфиндән "Нефть вә газ үзрә арајыш-мәлүмат китабынын сијаһысы" (340 адда) һазырланмышдыр.

Охучулара китабхана-библиографија хидмәтинин, китабхана фонларынын тәблиғинин әсас фәалијјәт кәстәрчиси формасы сәркиләрин тәшкилидир. МЕК вә онун шәбәкәсиндә ичтимаи-сијаси, мәдәнијјәт һадисәләринә, елми билик вә тәблиғатларын тәблиғинә, јени елми наийјәтләрә, алимләрин јубилејләринә, елми мүшавирә, гурултәј вә симпозиумлара һәср олуимуш мүхтәлиф мөвзуларда 146 сәрки тәшкил едилмишдир. Онларын арасында "Азәрбајчанда нефть", "Мүасир кимјанын наийјәтләри", "Ч.Чаббарлы-100", "Һ.Араслы-90", "Китаби-Дәдә Горғуд-1300" вә с. гејд етмәк олар. Бу сәркиләрдә 6896 нүсхә әдәбијјат нүмајиш етдирилмишдир.

"Ч.Б.Гулијев" (академик-тарихчи) шәхси библиографик кәстәрчиси, "Гағгаз әразиләри халғларынын тәсвиринә даир материаллар топлусу" (тәртибчи Ә.Әфәндијев) библиографик кәстәрчиси нәшр олуимушдур. Чапдан чыхан "Оручов гардашларынын мәтбәәси" (мүәллифләр Ә.Әфәндијев; З.Әлијева) библиографик кәстәрчисииндә һәлә әсрин әввәлләриндә Азәрбајчан мәтбуаты матрихиндә хүсуси хидмәти олан Оручов гардашларынын мәтбәәсинин фәалијјәти һағгында

мәлумат верилмәклә жанашы, мәтбәәнин нәшр етдији китабларын, дәври мәтбуатын библиографик сijaһысы да охучуларга тәгдим едилер.

Мәркәзи Елми Китабхана вә Елми-Тәдгигат Институтларында фәалијјәт кәстәрән китабханаларын горунамасы вә инкишафы үчүн ашағыдакы төвсијәләри ирәли сүрмәк мәгсәдәујгундур:

- Азәрбајчан ЕА Рәјасәт һеј'әтинин "Мәркәзи Елми Китабханасынын фәалијјәтинин јахшылашдырылмасы тәдбирләри һаггында" 1998-чи ил 13 мај тарихинә әсасән Азәрбајчан ЕА идарә вә тәшкилатларынын директорлары нәшр едилән китаб вә журналлардан МЕК-нын фонду вә мүбадилә үчүн 30 нүсхә китаб вә 50 нүсхә журнал ајрылмасы ишинә нәзарәти артырсын;

- республикада вә харичи өлкәләрдә нәшр едилән јени әдәбијјатын дәря олунан гәзет вә журналларын вахтында алынмасы үчүн китабханаја " мұвафиг мигдарда валјута ајрылсын;

- Мәркәзи Елми Китабхананын Бејнәлхалг Китабхана Чәмијјәтинин үзвү олдуғу нәзәрә алынараг онун һөмин чәмијјәтин ишиндә вә харичи өлкәләрдә кечирилән конфрансларда иштиракы тәмин едилсин;

- охучуларга китабхана-библиографија хидмәтини јахшылашдырмаг, китабхана фондларындан сәмәрәли истифадә, онларын тәблиғи, һәмчинин китабхана ишләринин бәзи просесләринин автоматлашдырылмасы мәгсәдилә иши јүксәк сәвијјәдә гурмаг үчүн јени әлавә штат ваһиди верилсин;

- китабхана кадрларынын һазырланмасы вә ихтисасынын артырылмасы иши јенидән тәшкил едилсин;

- јүксәк ихтисаслы китабхана кадрлары һазырламаг үчүн аспирантурада китабханашүнаслыг вә библиографија ихтисасы үзрә јер ајрылсын;

- китабхана ишинин сәмәрәлилијинин артырылмасына даир тәдгигатлар кенишләндирилсин.

Мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын базар итгисадијјатына кечдији дәврдә китабхананын јени итгисади механизмә ујғулашмасы, бу иш системиндә ајдын вә садә механизмин јадаылмасы илә әлагәдар олараг, китабхана

маркетинги фәалијјәтинин һазырланмасы, күзәштли шәртләрин јадаылмасына јөнәлдилмәси нәтичәсиндә хејли сағламлашдырмаг олар.

ӘДӘБИЈЈАТ

1. Азәрбајчан Республикасынын президенти һејдәр Әлијевин чыхышы// Азәрбајчан.-1995. -6 ијун.

2. "Китабхана иши һаггында" Азәрбајчан Республикасынын Гануну. -Азәрбајчан. - 1999. -14 март.

3. Азәрбајчан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасынын 1999-чу илдә көрдүјү ишләр һаггында гыса мәлумат. -Бақы, 1999.- С. 4.

4. Јенә орада.

5. Азәрбајчан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасынын Вәтән әдәбијјатынын комплектләшдирилмәси шөбәсинин суммар учот китабы.

6. Азәрбајчан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасынын 1999-чу илдә көрдүјү ишләр һаггында гыса мәлумат. -С.2.

БИБЛИОГРАФИЈАШҮНАСЛЫГ

Зөһраб ӘЛИЈЕВ

педагожи елмләр намизәди, профессор

1920-ЧИ ИЛЛӘРДӘ АЗӘРБАЈЧАНДА ҮМУМИ БИБЛИОГРАФИЈА

Библиографик фәалијјәтин нөв тәснифаты бир нечә аламәтә әсасланыр. Библиографијанын идарә мәнсубијјәти, ичтимаи истигамәти, функция-мәгсәд, библиографијалашдырма объектләринин мәзмун вә форма аламәтләри буна мисал ола биләр. Бурада сөһбәт үмуми библиографијадан кетдијинә көрә библиографик фәалијјәтин үмуми вә хүсуси библиографија сәһәләринә (нөвләринә) ајрылмасында әсас көтүрүлән ичтимаи јөнүм аламәти үзәриндә бир гәдәр дајанмаг лазым кәлир.

Библиографик информасијаја мәхсус олан чәһәтләрдән бири онун ики мејллилијидир вә бунун сәбәби “сәнәд-информасија тәләбатчысы” системинин библиографик фәалијјәтин объекти кими ики үнсүрү өзүндә бирләшдирмәсидир: а) сәнәд, б) информасија тәләбатчысы. Демәли, библиографик информасија бир тәрәфдән билаваситә сәнәдләрә әсасланараг, дикәр тәрәфдән сәнәдләрлә бәрабәр информасијадан истифадә едәнләрә мүрачиәт олулмагла вә онларын гаршылыгы әлагәси нәзәрә алынмагла јарадылып. Биринчи һалда библиографик информасија сәнәдләр һаггында мәлуматы тәшкил едиб гајдаја салмагла сәнәд күгләсини вә ахыныны әкс етдирир, моделләшдирир (библиографик тәсвирләрини апарыр) вә бунун фәргли чәһәти одур ки, бу заман тәләбатчы, онун информасија вә мүталиә мәгсәди нәзәрә алынмыр. Демәли, јалныз сәнәдләрин өзләри арасындакы мүнасибәтин библиографик һәлли һәјата кечирилир. Икинчи һалда исә библиографик информасија информасијадан

истифадә едәнләрә, јәни библиографик тәсир объектләринә мүрачиәт едир вә онун ичтимаи маһијјәти дә бунунла ифадә олунар. Нәтичәдә сәнәдлә информасијадан истифадә едән арасында ујғунлуғун һәјата кечирилмәси тәмин едилир.

Библиографик информасијанын икимејллилији библиографијанын нәзәријјәсиндә мүһүм рол ојнаыр, әсас библиографик анлајышларын шәрһиндә нәзәрә алыныр вә онларын маһијјәтчә гурулушуна өз тәсирини көстәрир.

Библиографијанын нәзәријјәси бахымындан ону гејд етмәк лазымдыр ки, библиографик информасија бәзи субстансија вә функция кејфијјәтләринин вәһдәтиндән ибарәтдир. Библиографик информасијада субстансија вә функция кејфијјәтләри нә демәкдир вә өзүнү нәдә көстәрир? Библиографик информасијада субстансија икилијин биринчи тәрәфи илә, јәни библиографијалашдырманын билаваситә объекти олан сәнәдләрлә бағлыдыр. Башга сөзлә, сәнәдләр һаггында библиографик гејд (јазы) формасында өзүнү көстәрән библиографик билик библиографик информасијанын “субстансијасыдыр”. Функција исә икилијин дикәр тәрәфи илә мүәјјән олунар, јәни тәләбатчыларә библиографик тәсир мәгсәди илә мүрачиәт едилмәси илә әлагәдардыр. Бәс бунларын вәһдәти нә илә бағлыдыр? Бу вәһдәтлик өзүнү о заман көстәрир ки, икинчи биринчијә өзүнүн истифадә васитәси кими бахыр вә нәтичәдә исә мәлум олур ки, библиографик информасијанын маһијјәти она мәхсус икилијин икинчи тәрәфи илә әлагәдар мејдана кәлир вә јалныз информасијадан истифадә едәнләрин библиографик тәминаты вәзифәси илә бағлы олан ичтимаи функциялар әсасында тәһлил едилә биләр. Библиографик информасијанын билаваситә сәнәдләрә мүрачиәт етмәсиндә мүәјјән нисби мүстәгиллик нәзәрә чарпса да о, сон нәтичәдә библиографик информасијанын ичтимаи вәзифәләринин әмәли оларәг һәјата кечирилмәсиндә һәлледици васитә ролуну ојнаыр.

Беләликлә, библиографијанын нөв тәснифатында әсас көтүрүлән башлыча аламәт онун ичтимаи истигамәти илә бағлыдыр. Мәһз бу аламәт нөв тәснифаты вәзифәләрини библиографик фәалијјәтин функция проблемләри илә јахынлашдырыр. Бу аламәтә көрә библиографија ики сәһәјә вә

ја нөвә аҗрылыр: “үмуми” вә “хүсуси” библиографија. Белә бәлкү библиографијанын ики сәһәси арасында библиографик информасијанын әсас ичтимаи функцијаларынын һәјата кечирилмәси илә әлағәдар олан фәргләрә әсасланыр. Јәни үмуми библиографија әсас ичтимаи функцијалардан икисинин: ахтарыш вә коммуникатив, хүсуси библиографија исә гижмәтләндирмә функцијасынын һәјата кечирилмәсини тәмин едир.

Бу мәгаләдә 1920-чи илләрдә Азәрбајчанда ахтарыш вә коммуникатив функцијалары һәјата кечирән, јәни үмуми библиографија фәалијјәтинин тәшкили вә инкишафы вәзијјәтиндән бәһс олуначаг. Гејд етмәк лазымдыр ки, тәдгигат объекти кими үмуми библиографијанын нәзәрдә тутулан дөврдә әсас вә һәм дә, нечә дејәрләр, ихтисаслашмыш хүсуси мәркәзи олан Республика Дөвләт Китаб Палатасынын, о дөвр нәшријатларынын фәалијјәтләри вә һәмин функцијалара мүүјјән гәдәр ујғун кәлән библиографик нәшрләр көтүрүлмүшдүр.

Мәлумдур ки, Азәрбајчанда үмуми характерли библиографик мәнбәләрин илк нүмунәләри һәлә кечән әсрин ахыры, ХХ әсрин әввәлләриндә мејдана кәлмишдир. Бунлар һаггында бу сәтирләрин мүүллифинин “Китабханашүнаслыг вә библиографија елми-нәзәри вә тәчрүби журналынын 1999-чу ил 1-чи нөмрәсиндә дәрч олуномуш мәгаләсиндә бәһс олуномушдур.

1920-чи илләр үмуми библиографијанын тәшкилиндә вә инкишафында нәзәрә чарпан мүүјјән мүтәшәкиллијә көрә фәргләнир. Бу да әсас етибарилә үмуми библиографик фәалијјәтин һеч олмасса чари сәһәси үчүн хүсуси бир мәркәзин јарадылмасы илә әлағәдардыр. Белә мәркәз Азәрбајчан милли үмуми библиографијасынын инкишафында өзүнәмәхсус хидмәти олан Республика Дөвләт Китаб Палатасыдыр. Азәрбајчанда библиографик идарәнин, јәни дөвләт библиографијасы мәркәзинин јарадылмасы тарихи, онун функцијалары, әлдә етдији наилијјәтләр һаггында чох јазылмышдыр (6,7,9). Бунунла белә, онун јарандыгы дөврүн тарихи-мәдәни шәраити һаггында гыса да олса бәһс едилмәси мәгсәдәујғундур.

Азәрбајчан Дөвләт Китаб Палатасынын јаранмасы чох мүрәккәб тарихи дөврә тәсадүф едир. Азәрбајчанда совет гурулушунун бәргәрар олмасы илә тарихимизә мүнәсибәтин дәјишмәси, онун сахталашдырылмасына кәстәрилән сәјләр, гејри-объектив мүддәаларын ирәли сүрүлмәси дөврүн мүрәккәблијинин сәбәбләриндән иди. Библиографик фәалијјәтин бу чүр мүтәшәккилләшдирилмәсинә сәбәб исә китаб-охучу мүнәсибәтиндә баш верән әһәмијјәтли дәјишлик иди. Китаб нәшринин артымы вә охучу марағынын јүксәлмәси бир тәрәфдән китаб чапында баш верән мүһүм дәјишликләр, диқәр тәрәфдән савадсызлыгын ләғв едилмәси илә охучу марағынын даһа да кениш миғјас алмасы буна кениш зәмин јарадырды. Мәсәлән, 1921-чи илин ијун ајында Азәрбајчан Халг Комиссарлары Шурасынын јанында јаранан нәшријат шөбәси 1924-чү илдә Дөвләт Нәшријатына чеврилир вә о, 5 ил әрзиндә (1921-1926) 338 адда 2.523.400 нүсхә китаб чап етдирир (2-С.98-106). 1928-чи илдә исә чап олуномуш китабларын ад етибарилә сајы 858-ә чатыр (3-С.488). Һәмин илдә 23 адда гәзет, 35 адда журнал чап олуноурду (3-С.488). Охучуларын артымы илә әлағәдар тәкчә бу факты гејд етмәк бәлкә дә кифәјәтдир ки, тәкчә 1925-1926-чы илләрдә шәхси тәһсиллә рәһбәрлик мәгсәди илә јарадылмыш дәрнәкләрә (1926-чы илдә 338 савадсызлыгы ләғвәтмә мәнәтәгәси вар иди.-З.Ә.) 17 мин 170 нәфәр охучу чәлб олуномушду (2 -С.83).

Чап әсәрләринин сајча артымы, мөвзу даирәсинин кенишләнмәси, охучу марағынын вә сорғусунун мүрәккәбләшмәси библиографик фәалијјәтин дә тәкмилләшдирилмәсини, китаб-охучу системиндә онун өз васитәчилик функцијасыны нормал һәјата кечирмәсини тәмин едән тәдбирләр көрүлмәсини зәруриләшдирирди. Ән мүһүм вәзифәләрдән бири республикамызын әразисиндә чап олуан китабларын вә диқәр чап әсәрләринин ардычыл гејдә алынмасы вә онларын һаггында оператив чари библиографик информасија верилмәси иди. Азәрбајчанда Дөвләт Китаб Палатасы 1925-чи илдә һәр шејдән әввәл мәһз бу мәгсәдлә јарадылып. Азәрбајчанда чап әсәрләринин рәсми гејди вә онун һаггында кениш охучу күләсинә ардычыл, етибарлы вә оператив библиографик информасија верилмәси Китаб

Палатасынын эсас функцијасы иди. Бу функцијанын сәмәрәли вә вахтында јеринә јетирилмәсиндә эсас мәнбә палатаја дахил олан мүтләг нүсхәләр иди. Палатанын мүтләг нүсхәләрлә гәмин олунамасы онун јарадылмасы һагында һөкүмәт гәрарында (5 феврал 1925-чи ил) нәзәрә алынмышдыр. Гәрарда Азәрбајчан әразисиндә јерләшән полиграфија мүәссисәләринә чап етдикләри бүтүн әсәрләрдән әвәзсиз олараг 50 нүсхә Дөвләт Китаб Палатасына көндәрмәк тапшырыгы верилмишдир.

Китаб Палатасы фәалијәтинин бириңчи илиндә Азәрбајчан милли чари үмуми библиографик информасија мәнбәләринин эсасыны гојур. Белә мәнбәләр јухарыда гејд олунап мүтләг нүсхәләрә әсасландыгына көрә Азәрбајчанын әразисиндә чыхан китаблар вә гисмән дә журналлар һагында чох мүкәммәл вә етибарлы библиографик информасија нәшрләри кими гүјмәтләндирилмәлидир.

Китаб Палатасынын илк чари библиографик информасија нәшри 1926-чы илин јанвар ајындан чап етирдији "Китаб салнамәси"дир. Азәрбајчанын рәсми дөвләт библиографијасы органы олан бу салнамә үмуми охучу аләминә республикамызын әразисиндә чап олунап јени нәшрләр һагында ардычыл, оператив чари библиографик информасија вермәк мәгсәдини күдүр. О, конкрет мәгсәд вә охучу истигамәтинә малик олмајан бир библиографик нәшрдир, әсасән библиографик информасијанын коммуникатив функцијасыны әмәли олараг јеринә јетирир. Она көрә дә бу үмуми библиографик фәалијәт сәһәсинә мәхсүслүр.

"Китаб салнамәси" нәшринин илк ишләриндә мүхтәлиф ашларла чап олунашдыр. Мәсәлән, 1926-чы илдә о, Азәрбајчан дилиндә "Азәрбајчан Дөвләт Китаб Палатасындакы китабларын сийаһысы", рус дилиндә "Летопись Азербайджанской Государственной Книжной Палаты", 1927-чи илдә Азәрбајчан дилиндә "Азәрбајчан Дөвләт Китаб Палатасынын китабијјаты" алы илә чап олунашдыр. 1928-чи илдән исә һәм Азәрбајчан вә һәм дә рус дилләриндә "Азәрбајчан мәтбуатынын китабијјаты" ашланырды вә ајда бир дөфә чап олунашдыр (әввәлки ики илдә 3 ајда бир дөфә чыхырды.- З.Ә.). 1926-1928-чи илләр бурахылышларында "Салнамә" китабларла

јанашы журналлары да әкс етирдири вә бу да онун библиографик информасија потенциалына мүсбәт тәсир көстәрири.

1928-чи илдән етибарән Китаб Палатасынын библиографик нәшрләринин сәјы артыр. Палатанын гаршысында дуран мүһүм проблемләрдән бири дөври мәтбуатын аналитик библиографик ахтарышына көмәк етмәклә әлағәдар иди. Бунун үчүн республика әразисиндә чыхан журналларын тәркибини ачмаг, онларда дәрч олунаш мәгаләләрин аналитик библиографик тәсвирләрини әкс етирән библиографик журнал чап етирмәк лазым кәлири. Лакин палата журнал вә гәзет мәгаләләринин библиографик салнамәсинин нәшринә хејли мүддәт наит ола билмир. Она көрә дә әввәлчә о, журнал вә мәчмуәләрин аналитик библиографик топлусуну һазырламаға башлајыр. 10 иллик бир дөврүн (1920-1930) журнал вә мәчмуәләри үзрә арашдырмалар апарылыр. 1928-чи илдән башлајан арашдырма вә ахтарыш 1930-чу илдә баша чатыр вә нәтичә етибарилә 1932-чи илдә "Азәрбајчан ССР мәчмуәләр күллијјаты (1920-1930)" ады илә әсаслы бир ретроспектив характерли көстәриңи чап олунаш. Бунунла демәк олар ки, "Журнал мәгаләләринин салнамәси"нин әсасы гојулур. Лакин белә бир рәсми дөвләт библиографијасы органынын, јәни "Азәрбајчан журнал мәгаләләри салнамәси"нин вә һәм дә "Азәрбајчан гәзет мәгаләләри салнамәси"нин ардычыл нәшри 1938-чи илдән һәјата кечирилир.

1920-чи илләрдә Азәрбајчан, онун тарихи, мәдәнијјәти, тәбии сәрвәтләринә даир бүтүн әдәбијјатын топланмасы вә библиографијалашдырылмасы илә әлағәдар тәшәббүсләр дә олунашдыр. 1923-чү илдән фәалијјәтә башлајан "Азәрбајчаны тәдгиг вә өјрәнмә чәмијјәти" нәздиндә тәшкил олунап "Китабхана-библиографија бүросу" (8-С.121), Азәрбајчан Дөвләт Музејинин (1923) библиографија бөлмәси бу мәгсәдә хидмәт етирдишәр. Музејин библиографија бөлмәсинин Азәрбајчан һагында әдәбијјатын үмуми системли вә әлифба библиографик көстәриңисини, Азәрбајчанда вә онун сәрһәдләриндән кәнарда Азәрбајчан дилиндә чыхмыш әдәбијјаты әкс етирән библиографик информасија мәнбәјинин

жарадытмасы планлашдырылмышды (1). Белә күман етмәк олар ки, тәчрүбәли библиографларын олмамасы үзүндөн һәмнин план јеринә јетирилмәмишдир. Шифаһи јаддашларда галан мәлүмата көрә бөлмәнин чәми 1 нәфәр ишчиси олмушдур.

Үмуми өлкәшүнаслыг характерли библиографик нәшр Азәрбајчан библиографијасы тарихиндә өзүнәмәхсус јери олан әсәр А.В.Багринин 1924-1925-чи илләрдә үч бурахылышда чап етдирдији “Азәрбајчан библиографијасы үчүн материаллар” адлы библиографик әсәридир. Мүәллиф гаршысында гојдуғу бу чәтин вәзифәни јеринә јетирмәк үчүн чох кениш мигјаслы ахтарышлар вә арашдырмалар апармышдыр. О, 134 адда өзүнә гәдәр мөвчуд олан библиографик мәнбәләри (онларын 9-у Авропа дилләриндә чыхмышдыр), 49 адда гәзет, журнал вә мәчмуәни нәзәрдән кечирмишдир. Белә бир мүкәммәл библиографик әсәрә верилән олдугча гыса кириш онун әдәбијат әһатәлији, мәгсәди вә тәртибат методикасы һагтында фикир сөјләмәјә имкан вермир:

Һәр үч бурахылышын һәртәрәfli нәзәрдән кечирилиб тәдгиг олунамасы ашағыдакы нәтичәләрин чыхарылмасына имкан верир:

а) Библиографик әсәрдә тәхминән 1920-1923-чү илләрин алағәдар нәшрләри әһатә олуноуб;

б) Арашдырылан библиографик көстәричиләри, үмуми характерли әсәрләри, чоғрафијаја даир әдәбијаты вә сәјаһәтнамәләри әкс етдирән биринчи бурахылышда 1205, Азәрбајчан етнографијасына, филолокијасына, маарифинә, тарихинә вә археолокијасына даир материаллары әкс етдирән икинчи бурахылышда 1659, Азәрбајчан халг тәсәррүфаты үзрә әдәбијаты әкс етдирән үчүнчү бурахылышда 1998 адда китаб вә мәгаләнин библиографик тәсвири верилмишдир. Көстәричинин кириш мәгаләсиндә гејд олуңдуғу кими Баки маариф ишчиләри евинин библиографија бөлмәсинин фәалијәтиндә илк наилијәт олан бу библиографик нәшр (4-с.3) Азәрбајчан һагтында библиографик ахтарышда охучуларымыз үчүн чох марағлыдыр.

Көстәричијә верилән әлавә көмәкчи васитәләр орада библиографик ахтарыша хејли көмәк едир. Буңлардан ихтисарларын сијаһысы вә мөвзу көстәричисини гејд етмәк

олар. Һәр үч бурахылыш үчүн нәзәрдә тутулан мөвзу көстәричиси үзәриндә дајанмаг истәрдим. Бу, һагтында бәһс олуған көстәричидә мөвзулар үзрә библиографик ахтарышы хејли асанлашдырыр. Бурада мөвзулар әлифба үзрә дүзүлүр, һәр биринин гаршысында исә она аид олан китабын вә ја мәгаләнин јерләшдији бурахылыш вә онларын библиографик тәсвирләринин көстәричидә алдығы сыра сајлары гејд олуноур. Көстәричинин бурахылыш сајы рум, тәсвирләрин сыра сајы әрәб рәгәми илә көстәрилер. Мәс., Алты Ағач, кәнд -1,898, 1097; Баки ханлығы - I, 1100, II, 1130; Су тәсәррүфаты - II, 1112, III, 256, 437, 1072, 1522 (5-С.35) вә с.

А.В.Багри ады чәкилән библиографик көстәричисинин кичик бир һиссәсини “Азәрбајчан библиографијасына даир материаллар” ады илә “Маариф вә мәдәнијәт” (индики “Азәрбајчан”) журналынын 1924-чү ил тарихли 2-3-чү сајларында (С.47-52) дәрч етдирмишди. Орада верилән гыса киришлә көстәричинин өзүндә верилән кириш мәгаләси арасында бир зиддијәтли фикир вар. Әслиндә верилән киришдә јалныз мәгаләләрин, журналда дәрч олуған һиссәјә верилән киришдә исә мәгаләләрлә јанашы, китабларын да әһатә олуңдуғу көстәрилер. Әслиндә дә беләдир. Мәс., библиографик әсәрин васитәси илә Ф.Б.Көчәрлинин “Азәрбајчан әдәбијаты тарихи” китабы, М.Ф.Ахундовун комедијаларынын 1859-чү ил Тифлис нәшри һагтында информасија ала билирик.

Библиографик вәсаитин һагтында данышылан журнал нәшриндәки мүсбәт чәһәтләрдән бири орада библиографик тәсвирләри верилән материалларын сахланылдығы китабханалар да көстәрилмишдир. Мәсәлән: тәсвирдән сонра мөтәризәдә көстәрилән “У” һәрфи һәмнин әсәрин университет китабханасында сахланылмасына ишарәдир.

А.В.Багринин “Азәрбајчан библиографијасы үчүн материаллар” адлы көстәричиси үмуми өлкәшүнаслыг характерли бир мәнбә олмагла инди дә өз елми вә тәчрүби әһәмијәтини итирмәмишдир. О, библиографик информасијанын коммуникатив вә ахтарыш функцијаларынын (ВА) әмәли олараг һәјата кечирилмәсиндә мүәјјән имканлара маликдир.

1920-чи илларын үмуми характерли библиографик мәнбәләри системиндә “Китаб каталоглары” да өзүнәмәхсус јер тутур. 1924-чү илдән етибарән Азәрбајчанда фәалијјәт кәстәрән мһүм нәшријјатлар чап етирдикләри китаблар һаггында охучуларә оператив библиографик информәсијә вермәк үчүн онларын библиографијәләшдырылмасыны да һәјәтә кечирирдиләр. “Азәрнәшрин тичарәт гисми әхбары” (1924), “Китабларын каталогу” (1926 вә 1927), “Азәрбајчан Дәвләт Нәшријјаты Каталогү” (1926), “Дәвләт Нәшријјаты Азәрнәшр бүллетени” (ијун-декабр 1927-чи ил № 1; (јанвар-ијун 1928-чи ил №2) беләләриндәндир.

Белә вәсаитләрин нәшри сонралар да давам етирилиб. Бунлардан 1929-чу илдә чап олунмуш “Учузлашмыш китабларын каталогу” (1924-1928), 1931-чи илдә чап едилмиш “Јени вә әски әлифба илә чыхан китаблар вә мәчмуәләрин сијаһысы”, Азәрфиргәнәшрин 1936-чы илдә бурахдыгы “1935-чи илдә чыхмыш китабларын каталогу”, “Азәрнәшрин каталогу” (1933) вә башгаларыны кәстәрмәк олар.

Белә каталогларда нәшријјатлар вә китаб тичарәти илә мәшғул олан мүәссисәләр һаггында да гыса мәлумат верилирди. Китабларын библиографик тәсвири исә о гәдәр дә долғун олмурду. Лакин онлары библиографик информәсијә үчүн мәғбул һесаб етмәк олар. Чүнки һәмин тәсвирләр вәситәсилә китабларын библиографик ахтарышы тәмин олунурду. Бунула белә, ону да гејд етмәк лазымдыр ки, китаб тичарәти мәғсәди күдән библиографик информәсијә нәшрләриндә библиографик тәсвирин әсас вә факултәтив үнсүрләри кәстәрилмәлидир. Тиражын вә гијмәтин тәсвирдә гејд олунмасы белә нәшрләрдә хүсусилә вәчибдир. Лакин һаггында бәһс олунан каталогларда бу үнсүрләрә тәсадүф едилмир.

Адлары чәкилән нәшријјат каталогларында библиографик тәсвирләрин группашдырылмасында әкс олунан әдәбијјатын нәшр нөвләри вә мүәјјән дәрәчәдә охучу истигамәтләри - тишләри әсас кәтүрүлүрдү. 1924-чү илдә чап олунмуш “Азәрнәшрин тичарәт гисми әхбары” адлы вәсаитдәки группашма фикримизи тәсдигләјир. һәмин нәшрдә “Мәктәбләрә мәхсус тәдрис китаблары”, “Гираәт вә театр

китаблары”, “Али сијәси-маариф ишчиләринә даир китаблар”, “Ушаг әдәбијјатына даир китаблар”, “Програмлар вә әнкетләр”, “Мәчмуәләр” кими бөлмәләр верилмишдир.

Тәдгигат әсасында әлдә олунан фәктлар кәстәрир ки, нәзәрдә тутулан дөврдә үмуми библиографик фәалијјәтин инкишафында лазыми ардычыллыг вә системлилик олмамышдыр. үмуми характерли әсаслы вә репертуар типли библиографик мәнбәләрин јарадылыб чап олунмамасы буну тәсдиг едир. үмуми библиографијанын мһүм сәһәси олан чари дөвләт библиографијасында нәзәрә чарпан мүәјјән мүтәшәккиллик исә онун ихтисәләшмыш мәркәзини - Китаб Палатасынын јарадылмасы илә әләгәдардыр. Республикамызда китаб нәшринин јени-јени бәргәрар олдуғу заманда фәалијјәтә башлајан Китаб Палатасы бир мүддәт јекәнә дөвләт библиографијасы органы олан “Китаб салнамәси”нин тәртиби методикасыны истәнилән сәвијјәгә галдырмагда чәтинлик чәкмишдир. Бунун мһүм сәбәбләриндән бири дә онун Русијә Дөвләт Китаб Палатасынын тәсири алтында фәалијјәт кәстәрмәси илә әләгәдар иди. Ваһид методикајә әсасланан кечмиш мүтгәфиг республика Китаб Палаталары, о чүмләдән Азәрбајчан Дөвләт Китаб Палатасы РСФСР Дөвләт Китаб Палатасындан асылы вәзијјәтә дүшүрдүләр. Бу өзүнү һәм библиографик тәсвир гәјдәсында, һәм дә тәснифат схемләринин тәтбигиндә габарыг шәкилдә кәстәрирди. Әслиндә конкрет бир тәснифат схеми ишләнилмәмишди. “Китаб салнамәси”нин 20-чи илләриндәки нәшрләриндә библиографик тәсвирләрин верилмәсиндә гәјданын мүтәшәккил олмамасы орада библиографик ахтарышы хејли чәтинләшдирирди. Мәсәлән, “Салнамә”нин илк бурахылышында библиографик тәсвирләр әввәлчә дилләрә кәрә группашдырылды: 1. Азәрбајчан дилиндә; 2. Рус дилиндә вә с. Азәрбајчан дилиндә олан һиссәдә 4 бөлмә вар. Онун биринчиси “Ичтимаијјат” адланыр, икинчинин конкрет ады јохдур, амма библиографик тәсвирләрә әсасланараг белә нәтичә чыхармаг олур ки, орада һуманитар, техники вә кәнд тәсәррүфаты елмләринә даир китаблар әһәтә олунуб. үчүнчү бөлмә мәчмуәләр, дөрдүнчү бөлмә исә латын әлифбасы илә чыхан китаблар һаггында библиографик информәсијә верир.

Белә бир бөлкү системинин нә гәдәр гарышыглыг јаратдыгыны вә библиографик ахтарышы чәтинләшдирдијини ајдын көрүрүк.

Бүтүн бунлара бахмајараг “Китаб салнамәси”нин 1926-чы илдән чыхан нөмрәләри тәдгиг олуан дөврүн китаб сәрвәти һагтында ән етибарлы вә мүкәммәл библиографик информасија мәнбәјидир вә охучулар узун мүдәт о илләрин Азәрбајчан китабы үзрә библиографик ахтарышларында буна әсасланмышлар. Бир заман о. оператив вә ардычыл чари библиографик информасија функцијасыны јеринә јетирирдисә, инди ретроспектив библиографик ахтарыш мәнбәји олмушдур вә кәләчәк нәсил дә бунун вәситәсилә өз милли китабы һагтында библиографик информасија ала биләчәк.

“Азәрбајчан библиографијасы үчүн материаллар” вә нәшријат каталогларындан ибарәт олан вәсаитләрдә әсас етибарилә библиографик информасијанын коммуникатив функцијасы үчүн нүмунә ола биләрләр. Бунунла белә, онлары Азәрбајчанда чап мәһсулу ахыныны вә топлусуну ардычыл әкс етдирән үмуми библиографик вәсаитләр системинин әсасы һесаб етмәк олмаз. Әслиндә исә адлары чәкилән вә бурада сәчијәләндирилән библиографик нәшрләрлә Азәрбајчанда үмуми библиографик вәсаитләр системинин јарадылмасы вә формалашмасынын тәмәли гојулмушдур.

ӘДӘБИЈАТ

1. Азәрбајчан Республикасы Маариф Назирлијинин архиви. 1923-чү ил. Коллекција ичтәсләрынын протокол говлугу.
2. Азәрбајчан ССР Халг Маариф Комиссарлыгы. Азәрбајчан халг маарифи (1920-1927). Б., 1928.- С.83; 98-106.
3. Азәрбајчан ССР Халг Тәсәррүфаты: Статистика күллијаты. - Б.: Дәвләтстатнәшр, 1957.- С.488.
4. Багрий А.В. Материалы для библиографии Азербайджана – Выпуск I. Б., 1924. – С. 3.
5. Багрий А.В. Материалы для библиографии Азербайджана: Предметный указатель к первым трем выпускам. – Б., 1926. – С.35.
6. Гәһрәманов Ә.Һ. Умуми библиографијанын әсаслары. - Б., 1958.-252 с.

7. Әлијев З.Һ. Азәрбајчан библиографијасынын тарихи: Дәрс вәсаити.- Б., 1978.- С.7-18.

8. Известия общества обследования и изучения Азербайджана. – 1926. – №1. – С.121.

9. Казымов Р.Ә. Азәрбајчан Дәвләт Китаб Палатасы. - Б., 1965, с.38 вә с.

Әшрәф ХӘЛӘФОВ
педагожи елмәр
намизәди, досент

ТӘЗКИРӘЧИЛӘРИН БУКҮНКҮ СӘЛӘФЛӘРИ

Әдәбијат тарихиндә јаранмыш вә формалашмыш тәзкирә жанры библиографик мәнбә кими инди дә давам етдирилмәкдәдир. Белә мә'лумат мәнбәләринин јарадылмасында чагдаш Азәрбајчан әдәбијатынын көркәмли нүмајәндәләриндән С.Мүмтаз, Ә.Чәфәрзадә, Ч.Рәмзинин ролу хүсусилә бөјүкдүр. Гәмин мүәллифләр тәрәфиндән тәртиб едилмиш тәзкирә типли әсәрләрин әввәлки тәзкирәләрлә мүтајисәдә ән мүһүм фәрги онларда библиографик информасија потенциалынын даһа күчлү олмасыдыр.

1974-1991-чи илләрдә тәзкирәләрин јенидән нәшр етилиб охучуларын истифадәсинә верилмәси, јени тәзкирәләрин јаранмасы вә чап едилмәси бу жанрын библиографик вәсантин бир голу кими инди дә јашарылығыны сүбүт едир.

Исте'даллы јазычы, тәдгигатчы алим, Онун чохчәһәтли јарадычылығында тәзкирәчилик хүсуси јер тутур. Ә.Чәфәрзадәнин библиографик фәалијәтинин мәһсулу кими "Азәрбајчанын ашыг вә шаир гадынлары" тәзкирәси мә'лумат китабы кими 1974-чү илдә чапдан чыхмышдыр (2). О, елми-тәдгигат иши илә узун илләр мәшғул оларкән мүхтәлиф дөврләрдә јашамыш исте'даллы гадынларынын әдәби ирсини топламыш, онлары заманын әнкинликләриндән гопарыб индики нәслә чатдырагаг хејирхаһ бир иш көрмүшдүр.

Биринчи нәшрдә 40-а јахын ашыг вә шаир гадын һагтында библиографик мә'лумат вә онларын әсәрләриндән нүмунәләр верилмишдир. Китаба халг шаири Никар Рәфибәјли "Ишыгы һәјат һәсрәтиндә" адлы мөгалә (сәһ. 7-13) јазмышдыр. Редактору Мирмеһди Сејидзадәдир. Бу тәзкирә Азәрбајчан гадынларынын бир нөв поетик салнамәсидир. Мүәллиф "Сон сөз"дә тәзкирәнин һансы мәнбәләр әсасында јазылдығындан бәһс едир.

Китабын чапындан кечән 17 ил мүддәтиндә мүәллиф библиографик ахтарышлары давам етдирмиш, јени-јени шаир вә ашыг гадынлар һагтында мә'лумат топламышдыр. 1991-чи илдә тәзкирәнин тәкмилләшдирилмиш икинчи нәшри "Кәнчлик" нәшријатында чапдан чыхмышдыр. Икинчи нәшрдә онларын сајы 77-јә чатдырылмышдыр. Ашыг вә шаир гадынлар анадан олдулары дөвр вә илләрә көрә верилмишдир. Тәзкирәнин хүсуси редактору Самәт Әлизадә, редактору Муса Әләкбәрлидир. Әсасән охучулар тәрәфиндән танынмајан, һеч адлары мә'лум олмајан 37 нәфәр шаир вә ашыг гадынлар һагтында библиографик мә'лумат вә онларын јарадычылыг булагынын гүјмәтли инчиләри охучуларә чатдырылып. Бунунла бәрабәр, онун әһатә етмәдији гадын шаирләр дә вардыр. Онлардан Чаһанмәләк ханым Инчәвини, Хәдичә Сејидзадәни, Нәсибә Наланы, Мәшәди ханым Лејланы вә башгаларыны гејд етмәк олар.

Мүәллиф бу сәһәдә евристик библиографик ахтарышларынын давам етдирир. Чүнки Азәрбајчан әдәбијаты тарихи мәнбәләриндә 300-дән чох ашыг вә шаир гадынларын олдуғу гејд едилир. Јәгин ки, әлдә едији вә топланыгы материаллары кәләчәкдә јени тәзкирәсиндә тәддим едәчәкдир. Әлбәттә, мүәллиф ашыг вә шаир гадынлар һагтында елми-тәдгигат әсәри јазмаг мәгсәдини күдмәмиш вә буну бир мәгсәд кими гаршысына гејмамышдыр. Чүнки белә бир мәгсәди тәзкирә жанрындан тәләб етмәк олмаз. Тәзкирәнин әсас мәгсәди әдәби ирсин тәркиб һиссәси олан ашыг вә шаир гадынларын варлығы һагтында библиографик мә'лумат вә әсәрләриндән нүмунәләр вермәклә онларын јарадычылыгыларынын тәдгиг едилмәсинә, арашдырылмасына тә'сир етмәк вә јөнәлтмәкдир. Ејни заманда мәгсәд итиб-

багмагда олан әһәмијјәтли нүмунәләри үзә чыхармагдан ибарәтдир. Мүәллиф бу мәгсәдинә наил ола билмишдир.

Тәзкирәчиләрин мүасир давамчыларындан бири дә Исмајылзадә Чәфәр Балаәмин оғлу Рәмзидир (1905-1997). Шаир, алим-библиограф Мәрдәкан гәсәбәсиндә әкинчи әнтәсиндә анадан олмушдур. 1927-чи илдә Дарүлмүәллими, 1932-чи илдә исә али педагожи институту битирмишдир. Бир мүддәт Губа, Газах вә Бакы орта мәктәпләриндә дил вә әдәбијјатдан дәрс демшишдир. Һәлә 1920-чи илдә 15 јашында классик поезијанын тәсири алтында “Суфи” тәхәллүсү илә лирик гәзалләр вә сатирик ше’рләр јазмаға башлајыр. Һәбс илтәриндә 21 ил 2 ај истинтагсыз, мәһкәмәсиз мүхтәлиф һәбсхана вә сүркүиләрдә олмазын зүлмләр чәксә дә, јаздығы ше’рләри узун мүддәт әзбәрләјиб јаддашына һәкк етмиш, сонралар онлары јазыја көчүрмүшдур. О, даим јазыб-јаратмаг ешилә јашамышдыр. 400-дән чох ше’ри илк дәфә 1962-1968-чи илләрдә дәври мәтбуатда дәрч олунмушдур. Илк ше’рләр китабы исә 1974-чи илдә чапдан чыхмышдыр. Бурада онун лирик вә сатирик ше’рләри, гәзалләри әһатә олунур. Түркијә вә Болгарыстанда ше’рләри чапдан чыхмышдыр. Шәрг әдәбијјаты сатираларыны заман-заман сечиб, топлајыб, Азәрбајчан дилинә тәрчүмә етмәклә дә мәшғул олмушдур. Мүхтәлиф илләрдә онлардан дәври мәтбуат сәһифәләриндә нүмунәләр дәрч етирә билмишдир. Онлары 1964-чү илдә “Харичи јумор” ады илә китаб һалында чап етирмишдир. Бу китабда хәсислији, тәнбәллији, аилә позғунлуғуну вә с. ејбәчәрликләри гамчылајан 300-дән артыг јумор вә һекајә әһатә едилмишдир. Амма әсәрләрин мүәллифләри көстәрилмәмишдир. “Бәһиштин гапылары” 1966-чы илдә, “Калин бирликдә күләк” 1970-чи илдә, “Дүнја халларынын фолклору” 1976-чы илдә чап үзү көрүр. 1958-чи илдән 1997-чи илгә гәдәр Азәрбајчан Елмләр Академијасы Шәргшүнаслыг Елми-Тәдғигат Институтунда библиограф, кичик вә бөјүк елми ишчи вәзифәләриндә чалышмышдыр. Бәдии јарадычылығы илә бәрәбәр әдәбијјатшүнаслыг үзрә тәдғигат иши апармыш вә лүғәтчиликтә дә мәшғул олмушдур. 1968-чи илдә “Көркәмли фарс шаири Јәғма Чәндағинин поезијасы” мөвзусунда һәмизәдлик диссертасијасы мүдафиә етмишдир. Алим XIX-XX

әср Иран поезијасында сатира проблеми үзрә ишләјирди. 1977-чи илдә “Әмәк ветераны”, 1978-чи илдә “Елм ветераны” адыны алмышдыр (4). Јорулмаг билмәјән бу зијалы арашдырмалар апармыш, Һәсәноғлунун өлүм тарихини дәғигләшдирмиш, Нәсрәддин Бакуји (XVIII-XIX әсрләр), шаир Бағи (XIX әср), Маһмуд (XVIII әср) вә башгаларынын һәјат вә јарадычылығы һағтында илкин мә’луматлар вермишдир. Елми мәғаләләри, еләчә дә Иранда 8 мәғаләси чап олунмушдур. Онун 11 адда китабы, о чүмләдән 5 адда ше’рләр китабы вардыр. Бә’зи китабларынын тәкмилләшдирилмиш тәкрар нәшрләри дә мөвчуддур.

Азәрбајчан әдәбијјатынын совет дәврү поезијасында хидмәти олан Ч.Рәмзи ичтимаи вә педагожи фикримизин инкишафы тарихиндә өзүнәмәхсус јерләрдән бирини тутур. Онун лирик-ашиғанә вә дәврүнүн гүсурларыны, ичтимаи фәнәлыглары әкс етирән сатирик ше’рләри маарифчилик поезијасынын јахшы нүмунәләриндәндир.

Бәдии вә елми јарадычылығы илә бәрәбәр библиографик фәалијјәтини дә давам етирмишдир.

20 ил мүддәтиндә тәртиб етији “Дејилән сөз јадикардыр” тәзкирәси илк дәфә 1981-чи илдә “Јазычы” нәшријјатында чапдан чыхмышдыр (5). Бу нәшрә XVIII әсрин нүмајәндәси Нәсрәддин Бакујидән тутмуш совет дәврүндә јашамыш Бакы-Абшерон шаирләринин демәк олар ки, әксәријјәтинин әсәрләриндән нүмунәләр дахил едилмишдир. Бу шаирләрдән бир писми совет дәврүндә 1920-1930-чү илләрдә јарадычылыг тәшкилатларында, әдәби мөчлисләрдә иштирак етмиш, әсәрләрини дәври мәтбуатда чап етирмишдир. Бунлардан Әлисәттар Ибраһимов, Ағаһүсәјн Рәсулзадә, Бәдри Сәјидзадә, Һәсән Сәјјар, Әбдүлхалыг Чәннәти, Әбдүлхалыг Јусифи, Ағадаш Мүнири, Әлиаббас Мүзһиб, Сәмәд Мәнсур, Мәшәди Азәр вә башгаларынын адыларыны гејд етмәк олар. Онларын чоху јарадычылыг һесабына јашамыш, күзәранларыны башга пешә илә кечирмишләр. Әлбәттә, бу шаирләр классик әдәбијјатын танынмыш нүмајәндәләри сәвијјәсинә јүксәлмәсәләр дә әдәби процесин кедишиндә бу вә ја дикәр дәрәчәдә иштирак етмишләр. Тәзкирә әдәбијјат тарихини вә әдәби процесси

өйрөнмөк бахымындан әһәмијјәтлидир. Бурада 87 шаир һаггында биографик мә'лумат вә онларын мүхтәлиф поетик формаларда олан әсәрләри дахилдир. Илк дәфә онлар һаггында тоглу һалда мә'лумат тәгдим едилир. Нәшрә "Бир нечә сөз" башлығы алтында Сүләјман Рүстәмин јазысы верилмишдир.

Тәзкирә дијаршүнаслыг библиографијасынын методикасы әсасында тәртиб едилмишдир. Шаирләр анадан олдулары илтәрә көрә (хронологија үзрә) дүзүлмүшдүр. "Дејилән сөз јадикардыр" тәзкирәсинин тәкрат нәшри (икинчи китабы) 1987-чи илдә чап олунмушдур (6). Бурада 119 шаир һаггында биографик мә'лумат, әсәрләриндән нүмунәләр әһатә едилмишдир ки, онун 31 нәфәри биринчи нәшрдә дә вардыр. Бу нәшрдә 78 шаир илк дәфә тәгдим едилмишдир. Маһмуд, Мүрсәл Сәфәрли, Ашыг Сәлим Сәјјаһ, Сејидһүсејн Мирмөһсүнзадә, Әлиаға Бабиқ, Шәрәбану, Балагардаш Мүршүд, Баба Чәбрајылов, Мирзәаға Новруз, Әли Мәчидов, Мәһәммәд Саиб, Чәфәргулухан Кирјан, Әһмәд Гулузадә, Мәһәммәд Расим, Мирфәттаһ Мәһәммәдов, Абдулла Гәмкин, Умкүлсүм Садызадә, Абасәт Рзаји, Мәчид Мәчруһ, Әһмәд Румлу, Мүтәллиб Акифи, Мәһәммәд Сәмәд оғлу, Чәфәр Рәмзи, Әли Һүсејнзадә, Һәбиб Баласадыг оғлу вә б.

Мүәллиф әдәби библиографик евристика әсасында һәмин шаирләр һаггында илкин биографик мә'лумат топламыш, вахтилә чап олунмуш ше'рләрин бир чохуну үзә чыхармышдыр. Узун илтәрин ахтарышларынын нәтичәси кими бу тәзкирәдә бир сыра гүјмәтли елми мә'лумат вардыр. Бу мә'луматлар анчаг чап мәнбәләри әсасында дејил, мүхтәлиф әлјазмалардан, ајры-ајры шәхсләрин архив сәнәдләриндән истифадә јолу илә топланмышдыр. Мүәллиф тәзкирәчиләрин букүнкү давамчысы кими онун ән јахшы нүмунәсини јаратмышдыр. Тәзкирә өтән күнләрин мә'нәви јадикарларынын бир гисмини үзә чыхармыш, охучулары мараг доғуран сәнәткарларла таныш етмәклә, онларын јарадычылығынын арашдырылмасына тәкан вермишдир.

Тәзкирә ашкарлыг вә демократијанын, милли дөвләтин инкишаф етдији индики шәрәнтдә, үмумиликдә классик поезијанын XX әсрдә давамы кими, әдәби процесин бөјүк мәчрасы илә чулғалашыр. Тәзкирәләри јенидән һәјатә

гајтармаг, онлары охучуларын өһдәсинә вермәк, библиографик хидмәтдә өмүрләрини узатмаг вә јашатмаг мүгәддәс мә'нәви борчларымыздандыр.

Тәзкирәчилијин букүнкү варисләриндән бири дә әдәбијјатшүнас-алим, хүсусилә Х.Б.Натәванын һәјат вә јарадычылығыны тәдгиг едән филологија елмләри намизәди, Бәјләр Мәммәдовдур (1924-1991). Онун "Натәванын шаир гоһумлары" әсәри 1989-чу илдә Мәммәд Асланын редакторлуғу илә "Јазычы" нәшријјаты тәрәфиндән чап едилмишдир (7). Мүәллиф әлјазма тәзкирәләрдән, хүсусилә М.М.Нәввәб, Мәммәдаға Мүчтәһидзадә, Һәсәнәлихан Гарадағинин тәзкирәләриндән истифадә етмәклә 13 шаир һаггында библиографик мә'лумат вә әсәрләриндән нүмунәләри, јахуд фарс дилиндә јазылымыш ше'рләрин Азәрбајчан дилиндә тәрчүмәсини охучуларә тәгдим едир. Онларын бә'зиләринин, хүсусилә Мәһдигулухан Вәфанын Шушадә китабханаларын ачылмасына көмәјиндән, зәнкин шәхси китабхана јаратдығындан, китаб һәвәскары, библиофил олдуғундан хәбәр верир. Бунлардан Әбүлфәтхан Тути, Ағабәјим аға Ағабачы, Көвһәр аға Бәдирчаһан бәјим, Чәфәргулухан Нәван, Фәтәлибәј Һали, Кәлбәлихан Мүсаһиб Көнчәви, Гасым Бәј Закир, Ахунд Молла Аббас Чаваншир, Мирзә Мәммәдгулу Һәким, Мәһдигулухан Вәфа (Кнјаз Ханоглан), Хан Бикә, Мир Һәсән Мир адлы шаирләри гејд етмәк олар.

Тәзкирәнин мүгәддимәсиндә мүәллиф јазыр: "Үмид едирик ки, чидди ахтарышларын, әдәби мүшаһидәләрин мәһсулу олан бу китаб васитәсилә шаирләр һаггында мә'луматлар охучулар үчүн марағлы олачаг, рәғбәтлә гаршыланачаг, кәләчәкдә бу шаирләрин һәјат вә јарадычылығынын әсаслы шәкилдә өјрәнилмәси ишинә фајдалы истигамәт верәчәкдир. Чүнки бу сәнәткарларын әксәријјәти илк дәфә мөтбуат ишығына чыхарылып".

Көрүндүјү кими, тәзкирәләрин илк мәгсәди дә тәдгигат ишләринин изинә дүшмәклә онларын јазылмасына көмәк етмәкдир.

Нәтичә оларәг демәк олар ки, тәзкирәләр (истәр әлјазмасында, истәрсә дә китаб һалында) әввәлләр вә инди дә Азәрбајчан әдәбијјатынын өјрәнилмәсиндә, тәдрис

едилмәсиндә, охучуларга библиографик хидмәт ишиндә елми вә төчрүби әһәмијјәт кәсб етмәклә, елми арашдырмаларын сәмәрәли тәшкилинә кениш имкан ачыр, бир сыра јениликләр, тапынтылар үчүн дә ачар ролуну ојнајыр. Тәзкирәләр хусуси тәдигатын мөвзусу вә предмети сәвијјәсиндә нәзәрән кечирилиб тәһлил олунмалы, онун библиографик кәстәричиси кими модели вә концепсијасы ајдынлашдырылмалыдыр. Тәзкирәләр өзүндән әввәлкиләрдән фәргләнән, әдәбијјат тарихинин ајры-ајры дөврләринин әдәби процесини әһатә едән, мүүјјән елми принципә әсасән тәртиб едилмиш әдәби жанрдыр.

Мүасир Азәрбајчан әдәби библиографијасынын инкишафына нәзәр јетирдикдә онда ики мүүһүм истигамәти көрүрүк. Бир тәзкирәләрин нәшр едилмәси, диқәри исә чап әсәрләрини әһатә едән библиографик кәстәричиләрин јарадылмасыдыр. Икинчиләрин тәртиби илә Ә.Һ.Гәһрәмановла башлајан пешәкар библиографлар мәшғул олмушлар. Һазырда пешәкар библиографларын икинчи нәсли фәалијјәт кәстәрмәкдәдир. Библиографија сәһәсиндә онларын хусуси хидмәтләри вардыр. Бу хидмәти ишыгландырмаг, һәр биринин өзүнәмәхсус дәст-хәтти барәдә бәһс етмәк вахты чатмышдыр. Буну биздән "Китабхана иши һаггында" Азәрбајчан Республикасынын Гануну, онун тәтбиги тәләб едир. Китабханачы-библиограф јарадычы пешә кими јашајыр, дәвләтимизин вә халгымызын информасија тә'минаты ишинә хидмәт едир.

ӘДӘБИЈЈАТ

1. Әзизә Чәфәрзадә //Әһмәдов Т. Азәрбајчан јазычылары: Енסיклопедик мә'лумат китабы. – Б., 1995. – С.147-148.
2. Чәфәрзадә Ә. Азәрбајчан ашыг вә шаир гадынлары. –Б.: Кәвчлик, 1974. – 179 с.
3. Чәфәрзадә Ә. Азәрбајчанын ашыг вә шаир гадынлары. –Б.: Кәвчлик, 1991. – 228 с.
4. Чәфәр Рәмзи Исмајылзадә //Әһмәдов Т. Азәрбајчан јазычылары: Енסיклопедик мә'лумат китабы. –Б., 1995. – С.554.

5. Рәмзи Ч. Дејилән сөз јадикардыр. – Б.: Јазычы, 1981. – 330 с.
6. Рәмзи Ч. Дејилән сөз јадикардыр. – Б.: Јазычы, 1987. – 350 с.
7. Мәммәдов Б. Натәванын шаир гоһумлары. –Б.: Јазычы, 1989. – 86 с.

*Фәрман БАҖРАМОВ
филолокија елмлэри намизэди,
досент*

А. БАГРИ ВЭ АЗЭРБАҖЧАН ИГТИСАДИҖҖАТЫНЫН БИБЛИОГРАФИҖАСЫ

А.Багри ХХ эсрин эввэллэриндэ Русијадан Азэрбајчана дэ'вэт олунмуш алимлэр сырасында республикамыза кэлмиш вэ бурада елми ишлэрлэ мэшгул олмушдур. Оун елми фэалијјэтинин чох хиссэси Азэрбајчан библиографијасынын тэшкили вэ инкишафы илэ алагэдардыр. Елэ буна кэрэ дэ Азэрбајчан библиографијасынын тэшкили вэ инкишафы саһэсиндэ профессор А.Багринин фэалијјэти јүксэк гижмэтлэндирилмэлидир.

А.Багринин бу саһэдэ фэалијјэти илэ республиканын китабхана ичтимаијјэтини, хусуслэ китабханачылыг факүлтэсинин тэлэбэлэрини таныш етмэјин аһамијјэти чохдур. Бунун асас аһамијјэти тэлэбэлэрдэ өз ихтисасларына марағын артмасына тэ'сир етмэкдэн ибарэтдир. Бунула бэрабэр, мэлум олдуғу кими, факүлтэнин III курсунда "Игтисадијјатын библиографијасы" фәнни сечмэ курсу кими тэдрис олунур. Курсун тэдрисиндэ Азэрбајчанла алагэдар хусуслэ саат ајрылмышдыр. Елэ бу чәһэтдэн мөгалэнин тэлэбэлэр үчүн аһамијјэти аз дејилдир.

Азэрбајчан библиографијасыны елми асасларла јаратмаг саһэсиндэ А.Багринин сэмэрэли фэалијјэти 1923-чү илдэ тэшкил олунмуш "Азэрбајчаны тэдгиг вэ тэтэббә

чәмијјэти"нин ишлэрилэ алагэдар олмушдур. Чәмијјэтин өзүнүн хусуслэ китабханасы варды. Бурада китабхана-библиографија хидмэтинин нүмүнэви тэшкили, китабханаја дахил олан әдәбијјат һаггында библиографик мә'луматы чатдырмаг үчүн каталог вэ картотека системинин нүмүнэлэри тэшкил едиллиб охучуларын истифадэсинэ верилмишдир.

Чәмијјэтин китабханасында бу чүр ишлэрин тэшкилиндэ А.Багри јахындан иштирак етмиш, өзүнүн билек вэ тәчрүбэсини әсиркәмәмшидир. Азэрбајчан библиографијасынын тәчрүби чәһэтдэн тэшкили вэ инкишафына көмәк мэгсәдилэ "Азэрбајчаны тэдгиг вэ тэтэббә чәмијјэти"нин китабханасында библиографија бүросу тэшкил олунмуш вэ бүроја А.Багри рәһбәрлик етмишдир. Бүро милли библиографијанын тэшкили вэ инкишафы тарихиндэ мэгсәдјөнлү мэдәни тәдбирлэр һәјата кечирмишдир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, XIX әсрдэ, һәмчинин ХХ әсрин биринчи вэ икинчи онилликлэри дөврүндэ китабхана вэ библиографија ишинэ гижмэт верән, онун тэшкили вэ инкишафына чалышан шәхслэрин китабларында, мөгалэлэриндэ библиографик фикрин инкишафына даир мараглы фикирлэрэ дэ раст кәлирик.

Китабхана ишинэ даир бир нечә мараглы китабын мүәллифи Әли Әждәр Сәидзадәнин милли библиографијанын јаранмасы илэ алагэдар фикри мараг доғурур. О, 1922-чи илдэ чап етдирдији мөгалэлэринин бириндэ јазмышды: "... Азэрбајчанча чыхмыш бүтүн әдәбијјатын бир үмуми библиографијасыны дүзәлтмәк ишинин там вахтыдыр" (1). Ә.Сәидзадәнин илк дөфә олараг бу чағырышына гошулан алим, библиограф А.Багри олмушдур. Оун сонра һаггында данышачағымыз библиографик көстәричилэри бу чағырышын нәтичэлэри кими јарана билмишдир. Бу чағырышлар, көрүлмүш тәдбирлэр милли библиографијанын инкишафына көмәк етмишдир. Хусуслэ библиографија бүросунун ролу чох олмушдур.

А.Багри милли библиографијанын инкишафы илэ алагэдар олараг бүронун ишинэ хусуслэ дигтәт јәтирмиш вэ вахташыры бүронун јығынчагында ишин тэшкили вэ кедиши барэдә онун мә'луматы динләнилмишдир. Гејд етмәк лазымдыр

ки, А.Багринин библиографик фəалијјəти барədə профессор З.Əлијев (2), Ə.Мəһəррəмов (3) өз тəдгигатларында мүəјјən мə'луматлар вермишлэр. Лакин Азэрбајчан игтисадијјатынын библиографијасы саһəсиндə алимин фəалијјəти хүсуси олараг өјрəнилмəмишдир.

А.Багринин библиографик фəалијјəти чохчəһəтлидир. Алимин "Гафгаз филолокијасы. Библиографик кəстəричи үчүн материал" (1926), "Азэрбајчан библиографијасы үчүн материаллар" (1924-1925) адлы библиографик кəстəричилəринин о заман чап олунмасы Азэрбајчан библиографијасынын ən јахшы нүмунəлəri кими охучуларын марағына сəбəб олмушдур.

Азэрбајчанын халг тəсəррүфатына, етнографијасына, тибб елминə, шифаһи халг əдəбијјатына, тарихинə, чоғрафијасына вə елчə дə игтисадијјатына аид əдəбијјатын илк дəфə олараг топланмасы вə библиографилашдырылмасы А.Багринин ады илə бағлыдыр. Профессор А.Багри Азэрбајчан игтисадијјатына аид əдəбијјатын библиографијасыны јаратмаг үчүн кечən əсрин əввəллəриндə чап олунмуш гəзет вə журналлары арашдырмыш, Азэрбајчан игтисадијјатына даир материаллары топлајыб һəмин материаллар əсасында "Библиографија. Азэрбајчан игтисадијјаты үчүн материаллар" (4) мөвзусунда тəртиб етдији елми-кəмəкчи библиографијаны "Али игтисад шурасынын əхбары" журналы 1924-чү ил 8-9, 10-11 вə 12-13-чү нөмрəлəриндə һиссə-һиссə чап етдирилмишдир. Материалларын давамы журналын 1925-чи ил 1-2-чи нөмрəлəриндə чап едилмишдир.

Библиографијанын əввəлиндə редаксия тəрəфиндən јазылмыш јарым сəһифəлик кириш чап олунмушдур. Киришдə белə бир библиографијанын јарадылмасына сһтијач изаһ едилтəрək дејилир: "Сон заманлар һэр чəһəтчə Азэрбајчан һəјатына даир артмагда олан мараг бу чəһəтчə али мəктəблəрин, елми чəмијјəтлəрин вə ајры-ајры шəхслəрин чиди фəалијјəтини доғурубдур. Азэрбајчан хүсусиндə библиографик əсəрлəрин олмамасындан онун өјрəнилмəsi чəтинлəшир". Бунула бəрабэр, бурада "Азэрбајчаны тəдгиг вə тəтəббə чəмијјəти"нин фəалијјəтинə даир мараглы мəсəлəјə тохунулмушдур. Гејд едилир ки, "1923-чү илдə Бакынын бир

чох алимлəрини вə елми тəшкилатларыны Азэрбајчан хүсусиндə библиографик материаллар топланмасы лазым олдугу мəсəлəни ирəли сүрмəјə мəчбур етди". Журналда верилмиш бу гыса изаһатдан мə'лум олур ки, Азэрбајчан һагтында олан материалларын топланмасы ишинə алимлэр вə ајры-ајры мүвафиг тəшкилатлар да чəлб едилмишдир. Журналын кириш һиссəсиндən сонра Азэрбајчан игтисадијјатына даир 34 əдəбијјатын библиографик тəсвири верилмишдир. Бурада биринчи олараг Н.А.Беловун 1887-чи илдə Тифлис шəһəриндə чап олунмуш "Исследование экономического быта государственных крестьян в Геокчайском и Шемахинском уездах Бакинской губернии" адлы китабын тəсвири верилмишдир. Китабын бурада нүмунə кими верилмəsi кəстəрир ки, һələ XIX əсрдə гејри миллəтдən олан мүтəхəссислэр, елм адамлары Азэрбајчан игтисадијјаты илə марагланмыш вə бу саһədə китаблар, мəғалəлэр јазыб чап етдирмишлэр.

А.Багри бу саһədə чап олунмуш китаблары, гəзет вə журнал мəғалəлəрини там шəкилдə топламагы гаршысына мəгсəd гојмуш вə буна да наил ола билмишдир. Хошақалэн чəһəт одур ки, материалларын системлəширилмəсиндə мүəллиф əлифба гəјдасына там əмəl етмишдир. Дүзлүр, мənбəлəрин тəсвиридə тəсвир үнсүрлəринин индики гəјдала верилмəдији мүшаһидə олунур. Лакин буну о дөвр үчүн мугајисədə мүəллифə əсас нөгсан кими ирад тутмаг дүзкүн олмаз. Она кəрə ки, китабхана-библиографија тəснифатына аид вəсаитлэр о заман јох дərəчəсиндə иди. Буна бахмајараг А.Багринин бу саһədə мүəјјən тəчрүбəјə малик олдугу, тəртиб етдији "Библиографија"дан һиссə олунур. А.Багри "Библиографија"нын əввəлиндə онун мөвзусуну бу чүр јазыб: "Библиографија. Азэрбајчан игтисадијјаты үчүн материаллар". Бурада "Азэрбајчан игтисадијјаты үчүн материаллар" ифалəсиндən мə'лум олур ки, библиографијала игтисадијјат үзрə материаллар əкс етдирилмишдир. Она кəрə дə чох зəнкип əдəбијјаты өзүндə əкс етдирən бу мараглы библиографик иши "Библиографија" адландырсаг, сəһв етмəрик.

Сəмəd Ағамальоглунун 1919-1920-чи иллəрдə чап етдирдији хејли мигдарда мəғалəлэр А.Багри тəрəфиндən

гошланараг “Библиографија”ја дахил едилмишдир. Бурада “Искра”, “Новое обозрение”, “Кавказ”, “Жизнь Кавказа”, “Русский вестник”, “Русский инвалид”, “Сын отечества” вә диқәр адда мүхтәлиф истигамәтли гәзет вә журналларда Азәрбајчан иғтисадийјатына, иғтисади фикир тарихинә аид чап олунмуш чох зәнкин материалларла таньш олуруг.

А.Бағринин тәртиб етдији “Библиографија”нын әһәмијјәтли чәһәтләриндән бири онушла әлагәдардыр ки, XIX әсрдә вә XX әсрин әввәлләриндә Азәрбајчан иғтисадийјатына аид јаранан әдәбијјатын мәнбәләринин өјрәнилмәси үчүн икинчи белә библиографија јаралышмамышдыр. Она көрә дә А.Бағри тәрәфиндән јаралышмыш Азәрбајчан иғтисадийјаты үчүн материалларын “Библиографија”сы мүасир охучулар үчүн чох әһәмијјәтли библиографик мәнбә һесап олунур. “Библиографија”да Азәрбајчан иғтисадийјатына аид 474 адда әдәбијјатын тәсвири верилмишдир. Бурада тәсвир олунмуш һәр бир мәнбәјә сыра нөмрәси верилмишдир. Бу охучулар үчүн әһәмијјәтлидир. Вахт итирмәдән әдәбијјатын үмуми миғдары һағтында мә’луматы охучулара чатдырыр. Бунушла бәрәбәр, мәнбәләрә сыра нөмрәләринин верилмәси ажры-ажры мүәллифләрин мәғаләләринин үмуми миғдарынын даһа тез мүәјјәнләшдирилмәсини асанлашдырыр. Бу чәһәтдән А.Бағринин чап етдирији “Библиографија” охучуларын информасија тә’минатында мүһүм библиографик мәнбә һесап олунур. Буну “Библиографија”дан истифадә едән охучуларын гејд едикләри мүхтәлиф ишарәләрлә изаһ етмәк олар.

Һазырда мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын иғтисади әлагәләри күндән-күнә инкишаф етмәкдәдир. Она көрә дә иғтисадийјатын мүхтәлиф сәһәләри үзрә мәшғул олан иғтисадчылара көмәк мәғсәдилә А.Бағринин бу лајигли ишини давам етдирилмәклә иғтисадийјат үзрә әдәбијјатын елми-көмәкчи библиографийасыны јаратмаға бөјүк еһтијачын өдәнилмәси елми китабханаларын вә Азәрбајчан Елмләр Академијасы социал-сијаси елмләр үзрә елми тәдигатлар вә информасија институтунун өһдәсинә дүшүр.

ӘДӘБИЈЈАТ

1. Сәидзәдә Ә.Ә. Китабијјат тәшкилаты; гурулушу вә ислаһат-и елмијјә мәсәләсинин кениш музакирәси// Гызыл Шәрг. – 1922. -№ 1.- С.76.
2. Әлијев З.Һ. Азәрбајчан библиографийасынын тарихи. –Б., 1978. –77с.
3. Мәһәррәмов Ә. Азәрбајчан ЕА әсаслы китабханасында библиографик ишин јаранмасы тарихиндән (1923-1945) //АДУ-нун елми әсәрләри. Китабханашүнаслыг вә библиографија серијасы. – 1974. -№ 2.- С. 52-56.
4. Бағри А. Библиографија. Азәрбајчан иғтисадийјаты үчүн материаллар //Али иғтисад шурасынын әхбары. –1924. -№ 8-9; 10-11; 12-13; 1925. -№ 1-2.

Сима ИСМАЙЛОВА
муәллим

ӘДӘБИЈАТШҮНАС АЛИМ ВӘ МҮТӘХӘССИСЛӘРӘ СОРАГ-БИБЛИОГРАФИЈА ХИДМӘТИНИН ТӘШКИЛИ

*(АЗӘРБАЈЧАН ЕА МӘРКӘЗИ ЕЛМИ
КИТАБХАНАСЫНЫН
ИШ ТӘЧРҮБӘСИ ӘСАСЫНДА)*

Чәмијјәтин мә'нәви сағламлыгы, адамларын јашадыгы мүһит хејли дәрәчәдә әдәбијјат вә инчәсәнәтин вәзијјәти илә мүәјјән олунур.

Гејд етмәк лазымдыр ки, истәнилән елм вә мувафиг тәчрүби фәалијјәт сәһәсиндә олдуғу кими, әдәбијјатшүнаслыг вә бәдии әдәбијјат арасында да гаршылыгы бәһрәләнмә гануну фәалијјәт кәстәрир. Белә ки, әдәбијјатшүнаслыг әдәбијјата истинад едәрәк инкишаф едир вә ејни заманда онун мувафиг истигамәтдә ирәлиләмәси үчүн елми чәһәтдән әсасландырылмыш нәзәри мүддәалар һазырлајыр. Башга бир тәрәфдән исә, әдәбијјатын мүстәгил инкишафы әдәбијјатшүнаслыгын бу вә ја дикәр сәһәсинин формалашмасы вә интенсив инкишафы үчүн тәчрүби материал һазырлајыр. Мәһз буна көрә дә, әдәбијјатшүнас алимләрин сәмәрәли библиографик информасија тәминаты әдәбијјатшүнаслыгын вә бәдии әдәбијјатын, сон нәтичәдә исә чәмијјәтин мә'нәви јеткинлик сәвијјәсинин инкишафы үчүн мүһүм рол ојнајан амилләрдән бири кими чыхыш едир.

Гәдим вә зәнкин әдәби ән'әнәләрә малик олан республикамызда әдәбијјатшүнаслыг там бир елм сәһәси кими формалашмыш вә инкишаф етмишдир. Азәрбајчан әдәбијјатшүнаслыгы Ф.Көчәрли, Ф.Гасымзадә, М.А.Дадашзадә, Ј.Гарајев, Б.Нәбијев вә башгалары кими тәкраредилмәз јарадычылыг јолуна малик олан әдәбијјатшүнас алимләр јетирмишдир.

Бүтүн бунлар исә Азәрбајчанда зәнкин әдәби библиографик мә'лумат (информасија) мәнбәләринин јаранмасына, мүасир әдәби -бәдии сәнәд ахынынын формалашыб инкишаф етмәсинә мүһүм тә'сир кәстәрмишдир.

Азәрбајчанда әдәбијјатшүнас алимләрин библиографик информасија тәләбатынын сәмәрәли шәкилдә өдәнилмәсиндә Азәрбајчан ЕА-нын Мәркәзи Елми Китабханасынын өзүнәмәхсус ролу вардыр. Республика әдәбијјатшүнасларынын апарычы гүввәси мәһз бу елми мүәссисәдә топланмышдар. Бу гүввәнин библиографик информасија илә тәмин едилмәси сәвијјәси Мәркәзи Елми Китабханада вә Низами адына Әдәбијјат Институтунун нәздиндә јерләшән китабханада библиографија ишинин тәшкилиндән чох асылдыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Мәркәзи Елми Китабханада елми ишчиләрә вә мүтәхәссисләрә библиографија хидмәтинин тәшкили мәсәләләри бир нечә мәгаләдә (1) ишыгландырылмышдыр. Әдәбијјатшүнас алимләрә сораг-библиографија хидмәти китабханада бу ишин сон дөврләр үчүн тәшкили сәвијјәсинин мүәјјәнләшдирилмәси ајрыча тәдигат объекти кими өјрәнилмәмиш, бу ишин даһа да јажшылашдырылмасы үчүн конкрет төвсијәләр верилмәмишдир.

Мәркәзи Елми Китабханада әдәбијјатшүнас алимләрә сораг-библиографија хидмәтинин тәшкили мәсәләләрини изаһ етмәздән әввәл китабханада бу ишин тәшкили сәвијјәси һаггында гыса мә'лумат вермәк мәгсәдәујгун оларды.

Республикамызын ән бөјүк хусуси елми китабханасы олан Елмләр Академијасы Мәркәзи Елми Китабханасынын библиографик фәалијјәтинин ән мүһүм вә башлыча истигамәтләриндән бири дә әдәбијјатшүнас алимләрә сораг-библиографија хидмәтинин тәшкилидир. Китабханада бу охучу групуна сораг-библиографија хидмәти әсасән ики мәркәздә:

ЕА-нын Мәркәзи Елми Китабханасынын мувафиг шөбәләрində вә Низами адына Институтун Китабханасында һәҗәтә кечирилір.

Һәр ики мәркәздә әдәбијјатшүнас алимләрә сораг-библиографија хидмәтинин тәшкили ишинә китабхананын мәлумат-библиографија шөбәси методик рәһбәрлик едир.

1986-чы илдән етибарән Мәркәзи Елми Китабханада тәләбатчыларә сораг-библиографија хидмәтинин тәшкилиндә хүсуси методикаја риәјәт олунмаға башланмышдыр. Бу методика истәр јазылы, истәрсә дә шифаһи арајышлар үчүн шамил едилмишдир. Белә ки, 1986-чы илдә Мәркәзи Елми Китабхананын мәлумат-библиографија шөбәси “Јазылы библиографик арајышларын тәртиб едилмәси” адлы методик төвсијәләр ишләјиб һазырланмышдыр. Методик төвсијәләрдә јазылы арајышларын өдәнилмәсинин бүтүн мәрһәләләри - сорғунун гәбул едилмәсиндән, арајышын тәртиби вә муһафизәсинә гәдәр олан мәрһәләләр әтрафлы шәкилдә изаһ олунур. 1986-чы илдән етибарән мәлумат-библиографија шөбәси тәрәфиндән јеринә јетирилән јазылы арајышлар методики кәстәришләрдә шәрһ едилән гәјдалар үзрә тәртиб едилір. Бу арајышлары тәртиб едәркән библиографлар чалышырлар ки, арајышлар сорғуја там чаваб версин, мәзмун бахымындан актуал олсун вә мүхтәлиф нөв сәнәд мәнбәләрини әһәтә етсин. Һазырда јазылы арајышларын өдәнилмәси мүддәти имкан дахилиндә азалдылмаға башламышдыр. 1997-чи илдә мәлумат-библиографија шөбәси 1272 адда әдәбијјаты әһәтә едән 14 јазылы арајыш өдәмишдирсә (2), 1998-чи илдә 1500 адда әдәбијјаты әһәтә едән 17 јазылы арајыш өдәнилмишдир (3).

Сораг-библиографија хидмәтиндә башлыча јери тәләбатчынын сорғусу үзрә чавабын (арајышын) мәлумат ахтарышы тутур. Беләликлә, сораг-библиографија хидмәти өз тәбиәтинә кәрә ики хидмәт нөвүнүн - сораг вә библиографија хидмәтләринин интегрәсијасындан ибарәтдир. Бу һалда сораг-библиографија хидмәти сораг вә библиографија хидмәтләринин говушма зонасында мејдана кәлир. Белә ки, сораг-библиографија хидмәти сорғу үзрә библиографик ахтарыша әсәсләнән библиографик хидмәтдир.

Мәлум олдуғу кими, сораг-библиографија хидмәтинин сон нәтичәси арајышлар вә методик мәсләһәтләрдир. Сорғунун характериндән асылы олараг арајышлар библиографик вә фактографик ола биләр. Библиографик арајышлар мөвзу, сәнәдин китабханада олуб-олмамасы һаггында мәлумат верән библиографик - үнван вә сорғудақы мәлуматлары дәгигләшдирән вә ја мүүјјән едән библиографик дәгигләшдирмә арајышларына бөлүнүрләр.

Бүтүн бу дедикләримизә әсәсләнәраг, 1993-1998-чи илләрдә республика ЕА-нын Мәркәзи Елми Китабханасында әдәбијјатшүнас алимләрә сораг-библиографик хидмәтинин тәшкили мәсәләләрини изаһ етмәјә чалышаг.

Республика ЕА-нын Мәркәзи Китабханасында библиографик фәәлијјәтин бүтүн истигамәтләри, о чүмләдән дә мүхтәлиф охучу группларына сораг-библиографија хидмәти китабхананын мүкәммәл сораг-библиографија апаратына әсәсләнәр. Әдәбијјатшүнас алимләрә сораг-библиографија хидмәтинин тәшкили бахымындан иш тәчрүбәсини өјрәндијимиз китабхананын СБА мүәсир тәләбләрә там шәкилдә чаваб верир. Тәгдиредичи һалдыр ки, тәдгиг едилән дөврдә Мәркәзи Елми Китабхананын вә Низами адына Әдәбијјат Институтунун китабханасынын каталог вә картотекалар системи әһәмијјәтли дәрәчәдә зәнкинләшмишдир. Белә ки, 1993-98-чи илләрдә китабхананын каталог-картотека системинә тәкчә әдәбијјатшүнаслыға даир 3 јени мөвзу картотекасы дахил едилмишдир(4). Бунлардан “Әдәби ирсимиз”, “Әдәби тәнгид”, “Азәрбајҗан јазычыларынын гурултајлары”, “Азәрбајҗан әдәбијјаты вә әдәбијјатшүнаслығында мүхтәлиф мәсәләләр” адлы мөвзу картотекалары (5) әдәбијјатшүнас алимләрә сораг-библиографија хидмәтинин тәшкили просесиндә әвәзедилмәз мәнбәләр кими чыхыш етмишләр. Әдәбијјатшүнас алимләрә сораг-библиографија хидмәтиндә каталог вә картотека системи илә јанашы китабхананын зәнкин сораг-мәлумат нәшрләри вә өдәнилмиш арајышлар фондларындан да кениш вә һәртәрәфли шәкилдә истифадә едилір.

Гејд етдијимиз кими, сораг-библиографија хидмәтинин сон нәтичәси мүхтәлиф характерли арајышларын

верилмәсидир. Әкәр шифаһи арајышлар китабхананын демәк олар ки, бүтүн шө бәләриндә верилирсә, јазылы арајышларын верилмәси әсас е тибарилә мә лумат-библиографија шө бәсиндә һәјата кечирилир.

Мәркәзи Елми Китабханада өдәнилән истәр шифаһи, истәрсә дә јазылы арајышларын мигдары, илк нөвбәдә бураја дахил олан сорғуларын мигдарындан асылыдыр. Буна бахмајараг китабханада өдәнилән арајышларын, о чүмлөдән дә әдәбијјатшүнаслыг мәсәләләри үзрә арајышларын мигдарында артым мүшаһидә олунур. Мәсәлән, әкәр 1992-чи илдә 144 адда шифаһи сорғу өдәнилмишдисә (6), 1997-чи илдә бу рәгәм 250-јә бәрабәр олмушдур (7). Әдәбијјатшүнаслыға даир шифаһи арајышларын мигдары да мүвафиг олараг артмыш, 1.725-ә чатмышдыр (8). Билаваситә әдәбијјатшүнас алимләрә хидмәт кәстәрән Низами адына Әдәбијјат Институтунун китабханасында да өдәнилән шифаһи арајышларын мигдары илдән-илә артмышдыр. Белә ки, китабханада әдәбијјатшүнаслығын ән мүхтәлиф саһәләри үзрә 1993-чү илдә 93, 1994-чү илдә 107, 1995-чи илдә 960, 1996-чы илдә 965, 1997-чи илдә 967, 1998-чи илдә 965 адда шифаһи арајыш өдәнилмишдир (9). Тәәссүф ки, нә Мәркәзи Елми Китабханада, нә дә Низами адына Әдәбијјат Институтунун китабханасында өдәнилмиш шифаһи арајышларын характери, даһа дәгиг десәк, онларын һансынын библиографик-үнван, һансынын дәгигләшдирмә арајышлары олмасы мүвафиг һесабатларда өз әксини тапмамышдыр.

Мәркәзи Елми Китабхананын мөвзу арајышларынын јеринә јетирилмәси саһәсиндәки фәалијјәти хүсусилә дигтәти чәләб едир. Әслиндә һәр бир китабханада сораг-библиографија хидмәтинин тәшкили сәвијјәси, биринчи нөвбәдә, мәһз јазылы арајышларын өдәнилмәси, бу арајышларын тәртиби характери илә мүәјјән олунур. Әдәбијјатшүнаслыг мәсәләләри үзрә јазылы арајышларын өдәнилмәси методикасы даһа мүрәккәбдир вә бу просес библиографдан хүсуси елми дүнјәжөрүшү, билик, бачарыг вә вәрдишләр тәләб едир. Бүтүн диқәр мөвзуларда олдуғу кими, әдәбијјатшүнаслыг мөвзулары үзрә дә арајышларын өдәнилмәсинин биринчи мәрһәләси - сорғунун гәбулу хүсуси әһәмијјәт кәсб едир. Сорғу охучунун

мәһз һансы информасија тәләбаты олдуғуну дәгиг шәкилдә әкс етдирмәлидир. Сорғунун нә дәрәчәдә дүзкүн ифадә олунмасы ахтарыш мәнбәјинин сечилмәсини мүәјјән едир.

Фикримизи әсасландырмаг үчүн Низами адына Әдәбијјат Институту китабханасынын иш тәчрүбәсинә мүрачиәт едәк. Институтун әмәкдашы Рүстәмзадә Ајкүн "Тарихи шәхсијјәтләр" мөвзусунда сорғу вермиш, она тәгдим едилән арајышда 24 адда әдәбијјат әкс олунмушдур.

Гејд етдијимиз кими, Мәркәзи Елми Китабхананын бүтүн шө бәләри, о чүмлөдән сон илләрдә фәалијјәтә башламыш "Надир китаблар" шө бәси, "Мәдәни-күтләви шө бә" бу вә ја диқәр дәрәчәдә сораг-библиографија хидмәти илә мәшғул олурлар. Лакин бу саһәдә апарычы рол вә истигамәт мә лумат-библиографија шө бәсинә мәхсусдур. Үмумијјәтлә, бу шө бә китабхана үзрә сораг-библиографија хидмәтинин һәјата кечирилмәси үчүн лазым олан бүтүн просесләрин јеринә јетирилмәсинә нәзарәт едир. Шө бәнин әмәкдашлары чари әдәбијјатын тәсвирини һәјата кечирир, библиографик сијаһы вә арајышлар үчүн журнал, гәзет вә салнамәләри нәзәрдән кечирир, мөвзу вә јубилеј сәркиләри тәшкил едир, библиографик картотекаларын редактәсини һәјата кечирир вә библиографија биликләрини тәблиғ едирләр. Шө бә јалныз республика үчүн дејил, өлкәнин диқәр шәһәрләри, тәшкилат вә мүәссисәләри үчүн дә јазылы арајышлар тәртиб едир. Белә арајышларын тәртиб едилмәси үчүн китаб, журнал, гәзет салнамәләриндән, "Азәрбајчанда елм вә мәдәнијјәт" вә диқәр библиографик картотекалардан, һабелә өдәнилмиш арајышлар картотекасындан да кениш шәкилдә истифадә олунур.

Мә лум олдуғу кими, китабханада апарылан библиографик иш бир чох һалларда китабхананын диқәр тәдбирләри вә хидмәт формалары илә үзви шәкилдә әлағәдар олур. Мәсәлән, китабхана тәчрүбәсиндә кениш тәтбиг едилән "Јени әдәбијјат сәркиләри", "Информасија күнү", "Мүтәхәссис күнү" кими комплекс тәдбирләр хүсуси әһәмијјәтә малиқдир. Һәмин тәдбирләрин һазырланмасы, кечирилмәси заманы һәм библиографик информасија хидмәтинин методларындан, һәм дә сораг-библиографија хидмәтинин методикасындан истифадә едилир. Белә тәдбирләрин тәшкилиндә иштирак едән

библиографлар тәдбир әснасында алим вә мүтәхәссисләрин сорғуларына мұвафиг оларағ шифаһи арајышлар да верирләр.

Азәрбајчан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасында кечирилән белә тәдбирләрдән мүхтәлиф әләмәтдар һадисәләрлә бағлы јубилеј тәдбирләрини, вахташыры кечирилән тематик вә јени әдәбијјат сәркиләрини гејд етмәк олар. Мәсәлән, тәкчә 1998-чи илдә 24 китаб, гәзет вә журнал сәркиләри кечирилмишдир. Бу сәркиләрдә 93 нүсхә әдәбијјат нүмајиш етдирилмишдир (10).

Низами адына Әдәбијјат Институту әмәкдашларынын јахындан көмәји вә иштиракы илә китабханада 17 тематик сәркидә 400 нүсхә әдәбијјат нүмајиш етдирилмишдир (11). Белә сәркиләрдән “Әләвијјә Бабајева-75”, “Габил-70”, “А.Заманов-85”, “М.Фүзули-500”, “Ә.Сарачлы-60”, “Ә.Чәфәрзадә-75”, “С.Вурғун-90” (12), “Китаби-Дәдә Горғуд-1300” (13) вә башгаларыны көстәрмәк олар.

Низами адына Әдәбијјат Институтунун китабханасында охучу континентинин тәркиби мүхтәлиф олмушдур. Буну ашағыдакы чәдвәлдә әјани шәкилдә көрә биләрик:

Охучу тәркиби 1998-чи ил	
Үмуми 350	
Елми мүәссисә вә институтлардан:	27
а) елми ишчи вә али мәктәб мүәллимләри	190
б) о чүмләдән, елми ады оланлар	100
в) елми ады олмајанлар	90
г) мүтәхәссисләр 67	
д) аспирант вә макистрләр	21
е) дијәр охучу груплары 72	

Чәдвәлдән (14) көрүндүјү кими, китабхананын хидмәт етдији охучу групунун тәркиби мүхтәлиф олмушдур. Белә ки, китабхана анчаг Низами адына Әдәбијјат Институтунун әмәкдашларына дејил, Нәсими адына Дилчилик Институтунун,

Бакы Дөвләт Университетинин, Азәрбајчан Педагожи Университетинин әмәкдашларына да сораг-библиографија хидмәти көстәрмишдир.

Иш тәчрүбәсини тәдгиг етдијимиз Мәркәзи Елми Китабхана вә Низами адына Әдәбијјат Институтунун китабханасында әдәбијјатшүнас алимләрин библиографик информасија тәминаты саһәсиндә мүәјјән наилијјәтләр әлдә едилмишдир. Лакин бу саһәдә һәлә дә чатышмазлыглар, нөгсанлар мөвчуддур. Китабхана әмәкдашлары мөвчуд чатышмазлыглары вә нөгсанлары, китабханаларын чох зәнкин иш тәчрүбәсиндән вә дахили имканларындан истифадә етмәклә арадан галдыра биләрләр.

ӘДӘБИЈЈАТ

1. Мәһәррәмов Ә. Азәрбајчан ССР ЕА Әсаслы китабханасынын библиографик фәалијјәти һаггында// Елми әсәрләр: китабханашүнаслыг вә библиографија серијасы (Азәрбајчан Дөвләт Университети.-1972.- № 2. -С. 58-69; Алыһүсәјнова С.П. Азәрбајчан ССР ЕА-нын Мәркәзи Елми Китабханасынын әдәбијјатшүнас алимләрә библиографик хидмәт саһәсиндә фәалијјәти//Сосиализмин тәкмилләшдирилмәси илләриндә Азәрбајчанда елми ишчиләрә китабхана-библиографија хидмәти: (Елми әсәрләрин мөвзу мәчмуәси).- Б.: АДУ, 1985. - С.85-91.
2. Азәрбајчан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасынын 1997-чи илә даир һесабаты.- С.12.
3. Јенә орада. -1998. -С.8.
4. Јенә орада. -С.13.

5. Јенә орада.- С.18.
6. Јенә орада. -1992.- С.11.
7. Јенә орада. 1997.- С.17.
8. Јенә орада.- С.21.
9. Низами адына Өдәбијјат Институтунун китабханасынын 1993-чү 1998-чи илләрә даир һесабаты.
10. Мәркәзи Елми Китабхананын 1997-чи илә даир һесабаты. С.13.
11. Низами адына Өдәбијјат Институтунун китабханасынын 1997-чи илә даир һесабаты. С.9.
12. Јенә орада. С.10.
13. Јенә орада. 1998. -С.7.
14. Јенә орада.- С.9.

Солмаз САДЫГОВА
аспирант

АЗƏРБАЈЧАН ДӨВРИ МƏТБУАТЫНЫН ҮМУМИ ХАРАКТЕРЛИ БИБЛИОГРАФИК МƏНБƏЛƏРИ

Азәрбајчан библиографijasынын ән мүһүм проблемләриндән бири дә Азәрбајчан дөври мәтбуатынын үмуми характерли библиографик мәнбәләрини тәдгиг етмәкдән ибарәтдир. Индијә гәдәр республикамызда бу саһәдә мүәјјән наилијјәтләр әлдә едилмишдир (6. – С.11). Ләгаләнин јазылмасында мөгсәд һәмин наилијјәтләри ишыгландырмагдан вә бу саһәдә гаршыда дуран вәзифәләри мүәјјәнләшдирмәкдән ибарәтдир.

Јарандығы 125 ил әрзиндә Азәрбајчан милли мәтбуаты зәнкин вә мәнәли бир инкишаф јолу кечмишдир. Азәрбајчан халгынын гәдим әдәби вә мәдәни ирсә малик олмасы, Шәрг вә Гәрб сивилизасијасынын говушдуғу мөкәнда формалашмыш мәдәнијјәти демократик милли мәтбуатын кәләчәк инкишафы үчүн мөһкәм зәмин јаратмышдыр. Бүтүн бунлары нәзәрә алараг Азәрбајчан Республикасынын президенти һејдәр Әлијев 2000-чи ил мартын 27-дә “Азәрбајчанда милли мәтбуатын јарадылмасынын 125 илији һаггында” фәрман вермишдир. Бүгүги, демократик дөвләт вә вәтәндаш чәмијјәти турмаг истигамәтиндә ирәлиләјән Азәрбајчанда 650-дән чох мүхтәлиф күтләви информасија васитәси - гәзет, журнал, информасија акентлији вә телерадио ширкәтләринин фәалијјәт көстәрдији

бир заманда, сөзсүз ки, милли мэтбуатымызын гаршысында бөјүк вә мәс'улијјәтли вәзифәләр дуруп.

Дөври мэтбуат елә мә'луматлары вә фактлары өзүндә әкс етдирир ки, онлар бә'зан елми кәшфләр вә ихтиралар үчүн әсас олур. О, Вәтәнимизин тарихинин өјрәнилмәсиндә мүһүм тәдигат мәнбәји ролуну ојнајыр. Дөври мэтбуатын үмуми ретроспектив библиографијасынын вәзифәләри вә ролу да бунунла мүүјјәнләшдирилир (6. – С.35).

Мә'лумдур ки, библиографија чари, ретроспектив вә перспектив библиографијаја ајрылып. Бу бөлкү елми вә тәчрүби нөгтеји-нәзәрдән олдуғча әһәмијјәтлидир. Бу бөлкүнүн әсасында ујғунлашдырылмыш функционал-мәгсәд вә хронологи (вахт) әламәт дуруп. Бунунла белә функционал-мәгсәд әсасән габагчыл рол ојнајыр вә бу да өзү илә библиографијалашдырманын вә библиографик хидмәтин хронологи (вахт) бахымына тәләбат әмәлә кәтирир. Мән мәгаләмдә дөври мэтбуатын ретроспектив библиографик мәнбәләриндән бәһс етмәјә чалышмышам.

Ретроспектив библиографија ики әсас вәзифәни јеринә јетирир:

1. Мүүјјән вахт дөврүндә сәнәд ахынынын инкишафыны јекунлашдырыр;

2. Библиографик хидмәт вә өз-өзүнә хидмәт заманы топланмыш сәнәд массивләриндә ретроспектив ахтарышы тә'мин едир.

Јекунлашдырычы характерли ретроспектив библиографик әсәрләр һәмишә дәгиг вә бир гајда оларағ, мүүјјән шәкилдә әсасландырылмыш учот дөврүнә маликдирләр. Бу дөвр бөјүк вә ја нисбәтән кичик ола биләр. Лакин о һәмишә мә'лум формалы вә ја мәзмунлу сәнәд ахынынын инкишафы тарихиндә мүһүм әһәмијјәт кәсб едир.

Ретроспектив вә чари библиографија мүхтәлиф функционал-мәгсәд истигамәтинә маликдир. Онларын әсас фәргләри дә бундан ибарәтдир. Бу нәзәрә алынмадығда исә үмуми ретроспектив кәстәричиләр системинә ујғун кәлир. Ретроспектив системдә фәргләндирмә әламәтләри дә сјнидир. Лакин бу библиографијалашдырма методикасында мәзмун вә әкс олунма бахымындан өзләринә мәхсус мүһүм чәһәтләрилә

фәргләнирләр. Гејд етмәк лазымдыр ки, чари библиографик кәстәричиләрин тәртиби базасы јени чыхан чап мәһсулунун илкин ахыныдыр. Ретроспектив кәстәричиләрин тәртиби базасы исә илкин сәнәдләрин вә библиографик мә'луматын артығ топланмыш вә формалашмыш күтләсидир.

Дөври нәшрләрин үмуми ретроспектив кәстәричиләри. Дөври нәшрләрин үмуми ретроспектив кәстәричиләринин библиографијалашдырылмасынын әһәмијјәти журнал вә гәзетләрин тарихин өјрәнилмәси үчүн лазым олан зәнкин мә'лумат күтләсини өзүндә мүһәфизә едиб сахлајан дөвр абидәләринин ролу илә мүүјјәнләшдирилир.

Үмуми библиографик мәнбәләрдән олан Бақы мэтбуатыны үмумиликдә әкс етдирән Һ.А.Бағославски тәрәфиндән тәртиб едилән үмуми кәстәричи олмушдур. Бу кәстәричи үч бурахылышдан ибарәтдир. Биринчи бурахылыш (1907) 1905-чи ил октјабр ајынын 17-дән 1907-чи ил ијул ајынын 1-нә, икинчи бурахылыш (1908) 1907-чи ил ијул ајынын 1-дән декабр ајынын 31-нә гәдәр, үчүнчү бурахылыш (1909) 1908-чи илдән чыхан дөври мэтбуаты әкс етдириб (7).

Һәр үч бурахылышда журнал вә гәзетләрин библиографик тәсвири гыса анногасија илә тамамланыр. Библиографик информасијанын ретроспектив истигамәтли коммуникатив функцијанын јеринә јетирилмәси үчүн әһәмијјәтли олан бу кәстәричинин үчүнчү бурахылышы диггәти чәлб едир. Бу һәмин дөврдә фәалијјәт кәстәрән 24 мэтбәә һағтында верилән мә'луматла бағлыдыр.

Һәр үч бурахылышда чыхан китабларын да сијаһысы верилир. Биринчи бурахылышда 21, икинчидә 51 вә үчүнчүдә 182 китабын ады чәкилир (7).

Азәрбајчанда ајры-ајры журналларын мәзмунуну ачан, јә'ни онларын мәгаләләринин аналитик тәсвирини әкс етдирән библиографик вәсаитләр дә мејлана кәлмишдир. Буна мисал оларағ "Азәрбајчан журналынын библиографијасы"ны кәстәрмәк олар. Үмуми библиографик кәстәричиләрдән "Азәрбајчанда дөври мэтбуат (1832-1920)" (1965) (5), "Азәрбајчан дөври мэтбуаты (1920-1970)", (1979) (2), "Азәрбајчан дөври мэтбуаты (1875-1990)" (1993) (3) вә с. мисал кәстәрмәк олар. Бу кәстәричиләрин хронологи

сəрһадлəри даһа кениш олуб, бʉтʉнлʉкдə 1832-1990-чы иллəри əһатə едир. Н.Ахундовун "Азəрбајчанда дəври мətбуат" ады илə чап етдирдији кəстəричи мʉхтəлиф диллəрдə чап олунмуш дəври мətбуатын библиографијасы саһəсиндə илк аддымлардан биридир. Алимин тəртиб етдији библиографик кəстəричидə 1832-1920-чи иллəрдə республикамызын əразисиндə Азəрбајчан, рус, ермəни, кʉрчʉ, полјак вə алман диллəриндə нəшр едилмиш 400-дэн артыг мʉхтəлиф истигамətли гəзет вə журнал тəсвир едилмишдир. Мʉəlлифин 22 сəһифəлик тарихи фактларла зəнкин олан јаздыгы мʉгəддимə мətбуат тарихини əјрəнən мʉасир охучулар ʉчʉн чох əһəмијјэтлидир. Бу да кəстəричинин елми маһијјəтини даһа да артырыр. Кəстəричинин библиографија һиссəси Азəрбајчан дилиндə чап олунмуш дəври нəшрин тəсвири илə башлајыр. Тəсвирдə гəзетлəрин ады əрəб əлифбасы илə верилмиш, сонра кирил əлифбасы илə там тəсвир едилмишдир. "Азəрбајчанда дəври мətбуатын хронологи вə чографи чəдвəли" адланан кəмəкчи апарат онун əһəмијјəтини артырыр вə дəври мətбуатымызла информасија тəлəбатчыларынын тəминатында башлыча рол ојнајыр.

Н.Ахундовун һаггында бəһс етдијимиз бу кəстəричиси илə əлагəдар һələ о заман дəври мətбуат сəһифələриндə бир сыра ресензијалар мејдана кəлмишдир (8,9).

Гејд етмəк лазымдыр ки, Н.Ахундовун ады чəкилən библиографик кəстəричиси икинчи дəфə 1987-чи илдə чапдан чыхмышдыр. (1). Мʉəlлиф ону бир гəдэр тəкмиллəшдирмиш вə ораја 1851-1920-чи иллэр арасында чыхмыш 86 алда Чəнуби Азəрбајчан дəври мətбуатыны да əлавə етмишдир. Һəмин библиографик əсэрлэр Азəрбајчан дəври мətбуатынын мејдана кəлмəси вə инкишаф тарихи илə марагланан охучулар ʉчʉн чох дəјэрли информасија мəнбələридир. Бу кими библиографик мəнбələрдən олан 1920-чи иллən 1970-чи иллэр арасындакы дəврʉ əһатə едən "Азəрбајчан дəври мətбуаты" Азəрбајчан Елмлэр Академијасы Мəркəзи Елми Китабханасынын əмəкдашлары тərəфиндən нəшр олунмушдур. 1979-чу илдə "Елм" нəшријјатында чапдан бурахылмыш бу библиографик мəнбə бəһс олунан саһəјə даир охучуларын информасија тəминатында мʉһʉм рол ојнајыр. Кəстəричи

Н.Ахундовун "Азəрбајчанда дəври мətбуат" адлы 1832-1920-чи иллəри əһатə едən əсаслы библиографик вəсаитин давамдыр.

Мə'лумдур ки, бу библиографик кəстəричи ретроспектив характер дашыјыр. Репертуар типли мəнбələрдəндир. З.Мустафајеванын тəртиб етдији "Азəрбајчан дəври мətбуаты (1920-1970-чи иллэр)" (2) адлы кəстəричи ики һиссədən ибарətдир. Биринчи һиссədə журналлар вə нəшри давам едən əсэрлəрин, икинчи һиссədə гəзетлəрин библиографик тəсвири əлифба сырасы илə верилмиш вə хронологи гəјда нəзэрə алынмышдыр. Ону да гејд етмəк лазымдыр ки, Һəмин дəврдə Азəрбајчанда рус вə башга диллəрдə дə бир чох гəзет вə журналлар чап олунмушдур. Буларын һамысыны бир кəстəричидə əһатə етмəк мʉмкʉн олмадыгындан, рус дилиндə олан мətбуат вəсаитдə өз əксини тапмамышдыр.

Гејд етмəк лазымдыр ки, ады чəкилən кəстəричидə мətбуат органларынын сон ады кəтʉрʉлмʉш вə чап олундуғу мʉддətдə адларын вə органларын нə кими дəјишиклијə уградыгы тəсвирдə верилмишдир.

Бə'зи гəзет вə журналларын, хʉсусилə 1941-1945-чи иллəрдə чыхан чəбһə гəзетлəринин вə партизан вэрəгələринин əслини əлдə етмəк мʉмкʉн олмадыгы ʉчʉн Һəмин органлар һагда мʉəјјən мəнбələрдə верилмиш мə'луматлара истинад едилиб, белəликлə кəстəричидə онларын анчаг адыны кəстəрмəклə кифəјэтлənмишлэр.

Библиографик кəстəричинин сонунда верилмиш "Азəрбајчанда дəври мətбуатын адлар, иллэр вə чографи кəстəричиси" адлы кəмəкчи апаратын вəсаитдən истифадəјə чох бəјʉк вə сəмэрəли кəмəји шʉбһəсиздир.

Азəрбајчанда илк дəфə əрəб əлифбасы илə Солмаз Рʉстəмова-Тоһиди тərəфиндən тəртиб олунмуш "Азəрбајчан дəври мətбуаты (1875-1990)" (3) адлы библиографик кəстəричинин əһəмијјəтини гејд етмəк лазымдыр. Ады чəкилən библиографик əсэр тəртибчинин өз дили илə десəк, библиографик каталог бир сыра хʉсусијјэтлəринə керə фəрглənир. Чʉнки бу кəстəричидə илк дəфə вə Чəнуби Азəрбајчанда əрəб əлифбасы илə чап олунмуш мətбуат органлары һаггында информасија бир јерə топланмышдыр. Шимали Азəрбајчанда биринчи дəфə олараг əрəб əлифбасы

илә бураһылмыш мәтбуатын библиографиясы һәм ин әлифбада верилиб вә 1929-чу илдә латын графикасына кечдији үчүн 1875-чи илдән 1928-чи иләдәк олан дәврү әһатә едир. Библиографик әсәрдә Чәнуби Азәрбајчан мәтбуаты 1990-чы илә гәдәр кәстәрилир.

301 адда дәври мәтбуаты әһатә едән бу кәстәричинин даһилиндә мәтбуат органларынын адынын әлифба принципи әсас кәтүрүлмүшдүр.

Кәстәричидә ашағыдакы көмәкчи апаратлар верилмишдир:

1. Азәрбајчан дәври мәтбуатынын әлифба кәстәричиси.

2. Азәрбајчан дәври мәтбуатынын хронологи кәстәричиси.

3. Азәрбајчан дәври мәтбуатынын чоғрафи кәстәричиси.

4. Азәрбајчан дәври мәтбуатынын мәнсубијәт үзрә кәстәричиси.

5. Азәрбајчан дәври мәтбуатынын шәхси адлар бөлмәси.

6. Азәрбајчан дәври мәтбуатынын инкишафы мәрһаләләри үзрә кәстәричиси.

7. Нүсхәләри әлдә едилмәмиш мәтбуат органларынын сијаһысы.

Һаггында данышылан библиографик әсәри үмуми библиографияшүнаслыг нөгтеји-нәзәриндән тәһлил етмәли олсаг, бу кәстәричи ичтимаи истигамәтинә көрә үмуми характерли олуб, репертуар типлидир. Функционал мөгсәд вә истигамәтинә көрә исә ретроспективдир. Јә'ни кечмиш дәвртәрдә нәшр едилән дәври мәтбуат һаггында мә'лумат верир. Кәстәричидә дәври мәтбуатын библиографиялашдырылмасы репертуары вар.

Дәври мәтбуатымызла бағлы бир мәнбәни дә гејд етмәји лазым билирик. Бу, көркәмли Азәрбајчан алими Мирзә Мәһәмәдәли Тәрбијәтин (1875-1940) "Данишмәндани-Азәрбајчан" (Бақы, 1987) (9) әсәринин сонунда верилмиш "Китабын јазылмасынадәк Азәрбајчан мәтбуаты" адлы бир бөлмәнин верилмәсидир ки, бу да Чәнуби Азәрбајчан дәври мәтбуаты һаггында библиографик мә'лумат үчүн чоғ фајдалыдыр. Бурада 1858-чи илдән 1936-чы илә гәдәр чыхан 109 адда журнал вә гәзетин библиографик тәсвири адларына

көрә әлифба илә верилир вә бунун да Чәнуби Азәрбајчан дәври мәтбуаты үзрә ретроспектив библиографик ахтарышда мүәјјән ролу вар. Мәсәлән:

"Азәрбајчан" – Тәбриздә һичри гәмәри 1275 (1858)-чи илдә литография үсулу илә јайылмыш ајлыг гәзетдир. Бу гәзет "Әхбари-Дарүссәлтәнәји-Азәрбајчан", "Рузнамәји-Милләтин-Мәмләкәти Азәрбајчан" вә "Вәғәји-шәһри-мәмләкәти-мәһрусәји-Азәрбајчан" адлары илә дә јайылмыш вә нечә ил давам етмишдир.

"Азәрбајчан" – Тәбриздә Сәфәров ады илә мәшһур олан Әлигулуханын (вәфаты һичри гәмәри 1326/1908-чи илдә) редакторлуғу илә чыхан иллүстрасијалы, сатирик вә һәфтәлик гәзетдир. Бу гәзетин ијирми нөмрәси чыхмышдыр. Биринчи нөмрәси һичри гәмәри 1325-чи ил мәһәррәм ајынын 6-да вә сон нөмрәси һичри гәмәри 1325-чи ил шәввал ајынын 6-да (биринчи 1907, 19 феврал, сонунчу 1907, 12 нојабр) јайылмышдыр.

"Азәрбајчан" – Тәбриздә һичри гәмәри 1337 (1918)-чи илдә Мәчдүссәлтәнә Әфшарын башчылығы вә Мөһсүнүн мүдирлији илә чыхан һәфтәлик гәзетдир.

"Азәрбајчан" – Тәбриздә һичри гәмәри 1343 (1929)-чу илдә доктор Әләкбәр Пишванын редакторлуғу илә чыхан гәзетдир.

Бу нүмунә ону кәстәрир ки, Чәнуби Азәрбајчанда ајры-ајры вахтларда "Азәрбајчан" гәзети 4 дәфә бу ад алтында мүхтәлиф шәхсләрин иштиракы илә чап олунмушдур.

"Әдаләт", "Әдәб", "Мәдәнијјәт", "Молла Нәсрәддин", "Мүсават", "Сәадәт", "Сәда", "Үмид", "Фәрјәди-Азәрбајчан", "Ғикмәт", "Шаһсәвән", "Шејда", "Шәбнамә", "Шәрт", "Шәфәғ" вә с. адларда Чәнуби Азәрбајчанда дәври мәтбуатларын фәалијјәт кәстәрдији мә'лум олур.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Азәрбајчан дәври мәтбуатынын библиографик репертуарынын јарадылмасы саһәсиндә гаршыда һәлә мүнүм вәзифәләр дурур. Одур ки, 1832-1990-чы илләрин дәври нәшрләрини әһатә едән библиографик мәнбәләр дә натамамдыр. Демәли, Азәрбајчан дәври мәтбуатынын кәчән дәврү үчүн үмуми ретроспектив библиографик репертуарынын баша чатдыгыны иддиә етмәк оламз.

Апарылан тәдигатлар көстәрди ки, Азәрбајчан дәври мәтбуатынын библиографиясы сәһәсиндә әлдә олунан наилијәтләрә бахмајараг, бу иш о гәдәр дә гәнаәтедичи дејилдир. Белә ки, Азәрбајчан мүстәгиллик газандыгы индики заманда милли мәтбуатымызын өјрәнилмәсинә бөјүк еһтијач дујулур. Она көрә дә мүасир дәврдә бир чох елми мүәссисәләрин вә китабханаларын планында Азәрбајчан дәври мәтбуатына даир библиографик вәсаитин јарадылмасы әһәмијјәтли јер тутур.

Азәрбајчан Республикасы ЕА-нын Мәркәзи Елми Китабханасы онилликләр үзрә (мәсәлән: 1971-1980-чи илләр) библиографик көстәричи чап етмәк нијјәтиндә олдуғу һалда бу иш һәлә дә һәјата кечирилмәмишдир.

Башга китабханалар да бу мүһүм мәсәләјә диғәтләрини артырмалыдыр. Хүсусән М.Ф.Ахундов адына Азәрбајчан Дәвләт Китабханасы һәмин сәһәдә фәалијјәтини кенишләндирмәлидир.

ӘДӘБИЈЈАТ

1. Азәрбајчан дәври мәтбуаты (1832-1920): Библиография /Тәрт. ед. Н.Ахундов. –Б.: Елм, 1987. –220с.
2. Азәрбајчан дәври мәтбуаты (1920-1970-чи илләр): Библиография /Тәрт. ед. З.Мустафајева. –Б.: Елм, 1979. –338 с.
3. Азәрбајчан дәври мәтбуаты (1875-1990): Библиография /Тәрт. ед. С.Рүстәмова –Тоһиди. –Б.: Азәрнәшр, 1993. –258 с.
4. Ахундов Н. Азәрбајчанда дәври мәтбуат (1832-1920): Библиография /Б.: Елм, 1965. –178 с.
5. Әлијев З.Һ. Азәрбајчан библиографиясынын тарихи. Б.: АДУ, 1978. –С.36.
6. Әлијев З.Һ. XIX әсрин ахыры – XX әсрин өввәлләриндә Азәрбајчанда библиография //Китабханашүнаслыг вә библиография. – 1999. - №2. – С.101.
7. "Азәрбајчанда милли мәтбуатын јарадылмасынын 125 илтији һаггында" Азәрбајчан Республикасы президентинин фәрманы: Бақы шәһәри, 27 март 2000-чи ил // Азәрбајчан. – 2000. – 28 март.
8. Мақажев Н. "Фактлары тәһриф етмәк олмаз" //Коммунист. – 1965. –17 декабр.

9. Мәһәррәмли Ч. Дәври мәтбуатымыза даир //Әдәбијјат вә инчәсәнәт. – 1965. – 3 октјабр.

10. Тәрбијәт М. Данишмәндани – Азәрбајчан. –Б.: Азәрнәшр, 1987. –С.439 –447.

11. Һачыјева Г.С. Азәрбајчан мәтбуатынын библиографик репертуарынын јарадылмасы //Совет Азәрбајчанында библиографияшүнаслыг вә китабханашүнаслыгын наилијјәтләри: (Елми әсәрләрин мөвзу мәчмүәси. – Б.: Бақы Дәвләт Университети нәшријјаты, 1990. – С.62-69.

Хураман ВЕРДИЈЕВА

ПЕДАГОЖИ ЕЛМЛӘР СИСТЕМИНИН ИНФОРМАСИЈА ТӘ'МИНАТЫНДА БИБЛИОГРАФИК КӨСТӘРИЧИЛӘРИН РОЛУ

Гәдим вә зәнкин тарихә малик олан Азәрбајчан бу күн өз мүстәгиллијәнә, истиглалијјәтинә говушмушдур. Бу истиглалијјәт јолунда, халгымызын дүнја сивилизасијасына говушмасы просесиндә педагогларын да чох бөјүк ролу олмушдур.

XX әсрдә Азәрбајчанда елмин инкишафындан данышаркән милли тәһсил вә тәрбијә системинин тәшкили, формалашмасы вә идарә олунмасы проблемләринин нәзәри, методик, тарихи мәсәләләринин тәдгигиндә мүнһүм јер тутан педагожи елмләр саһәсиндә дә бөјүк наилијјәтләр әлдә олундуғуну гејд етмәк лазымдыр. Мәһз бу әсрдә Азәрбајчанда Европа типли тәһсил системи тәшәккүл тапмыш, јени типли милли педагожи кадрлар һазырлајан али мәктәбләр тәшкил олунмуш, тәһсил саһәси милли зәминә, үмүмбәшәри дәјәрләрә әсәсланмаға башламышдыр.

Педагожи елмләр системинин јаранмасы вә инкишафы, онун библиографик информасија тә'минатына да бөјүк еһтијаж јаратмышдыр. Республикамызда артыг педагожи елмләр системинин информасија тә'минаты инфраструктуру јаранмышдыр. Бу систем мүрәккәб гурулуша маликдир. Системин инкишафында Тәһсил Назирлији китабхана шәбәхәсинин мүнһүм ролу вардыр.

Информасија ахынынын артымы библиографик фәалијјәтин гаршысында даһа мүнһүм вә мүрәккәб вәзифәләр гојур. Инди елә бир шәраит јаранмышдыр ки, јүксәк ихтисаслы мүтәхәссисләр белә һәр һансы бир мәсәлә үзрә долгун вә ја сечмә информасија алмаг үчүн библиографијанын васитәчилијинә еһтијаж дујурлар. Чүнки јалныз библиографик информасија сәнәд күтләсини вә ахыныны һәртәрәfli арашдырыр, мејдана чыхарыр, гејдә атыр вә беләликлә дә онларын даһа мүнһүм нүмунәләриндән истифадә олунмасына көмәк едир (1).

Педагожи саһә охучуларынын сајсыз-һесабыз информасија тәләбатларынын јеринә јетирилмәсиндә 1983-чү илдә јаранмыш Республика Елми Педагожи Китабханасынын һазырлајыб чап етдији библиографик көстәричиләрин чох бөјүк ролу вардыр.

Педагожи елмләр үзрә библиографик информасија мәнбәләрини функционал маһијјәтинә вә хронологи еләмәтләринә керә ики группа үмумиләшдирмәк лазымдыр:

1. Чари библиографик мәнбәләр.
2. Ретроспектив библиографик мәнбәләр.

Педагогика үзрә чари библиографијанын мәгсәди, вәзифәси јени чапдан чыхан сәнәдләр һаггында оператив, ардычыл шәкилдә библиографик информасија вермәкдән ибарәтдир. Чари библиографија тәләбатчыларә өз саһәләринә даир сәнәд ахыныны ардычыл изләмәјә имкан верир. Чари библиографијанын бу функцијасыны мүвәффәпијјәтлә һәјата кечирмәси үчүн онун гаршысында ашағыдакы тәләбләр гојулур:

1. Чари библиографик информасија мәнбәләринин долгунлуғу.
2. Ардычыллыгы.
3. Оперативлији.
4. Информасија вермә мүддәтинин минимума ендирилмәси. Јә'ни сәнәдләрин мејдана кәлмәси илә онлар һаггында информасија верилмәси мүддәтинин сон дәрәчәдә гысалдылмасы, һәтта паралел хәттә чатдырылмасы тәләби (2).

Республика Елми Педагожи китабханасы чари библиографик көстәричиләри һазырлајаркән чари

библиографијанын гаршысына гојулан мэгсэд вә вәзифәләрин һәллиһә мүһүм әһәмијјәт верир.

Китабхана фонда дахил олан јени әдәбијјат һагтында бир нечә чари библиографик вәсаитләр һазырлајыб өз охучуларынын истифадәсинә вермишдир. Бу вәсаитләри тәртиб етмәкдә әсас мэгсэд фонда јени дахил олан әдәбијјат һагтында охучуларә оператив мә'лумат вермәкдән ибарәтдир. Китабхананын һазырлајыб чап етдији библиографик кәстәричиләри сәнәдләрин форма бахымындан әһатәлијинә кәрә ики група бөлмәк олар:

1. Китаблар һагтында мә'лумат верән вәсаитләр.
2. Журнал вә гәзетләр, онларын тәркибини ачан библиографик вәсаитләр.

Республика Елми Педагожи китабханасынын тәртиб етдији илк библиографик кәстәричи "Халг маарифи. Педагожика. Педагожи елмләр" (3) адланыр. Бу иллик мә'лумат библиографик кәстәричиси 1983-чү илдә педагожи елмләрә даир фонда јени дахил олан китаблар һагтында охучуларә мә'лумат вермәк мэгсәдилә тәртиб олунашдыр. Кәстәричидә 832 адда материалын библиографик тәсвири һәм Азәрбајчан, һәм дә рус дилләриндә 12 бөлмә дахилиндә групплашдырылмышдыр. Кәстәричи тәртиб едиләркән библиографијалашдырманын методики әсаслары нәзәр алынмыш, бөлмәләр дахилиндә материаллар әлифба принципи илә верилмишдир. Кәстәричинин информасија ахтарыш имканларыны артырмаг мэгсәдилә јардымчы вәсаит кими мүәлифләрин әлифба кәстәричиси дә тәртиб олунашдыр. Кәстәричи елми-ишчиләр, педагожи мәктәб вә институтларын мүәллим вә тәләбәләри, халг маарифи ишчиләри үчүн нәзәрдә тутулмушдур.

Китабхана 1984-чү илдән "Јени китаблар. Халг маарифи. Педагожика. Педагожи елмләр" (4) серијасы илә чари библиографик информасија вермәк мэгсәдилә 2 ајда бир дәфә мә'лумат бүллетенләри чап етмишдир. Мә'лумат бүллетенләри васитәсилә китабхана јени дахил олан китаблар һагтында саһәнин охучуларына оператив мә'лумат вермәк вәзифәсини гаршыја гојмушдур. Кәстәричидә материаллар 12 бөлмәдә групплашдырылмышдыр. Бу мәнбәләрин мүһүм әһәмијјәти

ондан ибарәтдир ки, јени китабларын гаршысында фонда сахланылма шифрәси јазылмышдыр. Бу да тәләбатчыларә вахт итирмәдән һәмин китабы әлдә етмәк имканы верир. Бу бүллетенләрин мүсбәт чәһәтләри илә јанашы мәнфи чәһәтләри дә вардыр: Белә ки, бу вәсаитләрин һеч бир бурахылышына мүгәддимә јазылмамыш, көмәкчи апарат тәртиб олунамыш, мүндричат белә верилмәмишдир. Бүтүн бунлар да кәстәричидән истифадәни чәтинләшдирир. Лакин, "Јени китабларын чари библиографик кәстәричи"ләри ичәрисиндә 1988-чи илә даир әдәбијјаты әһатә едән 1990-чы илдә чап едилмиш 1-2-чи бурахылышыны башгаларындан фәргләндирән бир чәһәт дә вардыр. Белә ки, бурада Азәрбајчан вә рус дилләриндә олан бүтүн әдәбијјат һагтында долгун аннотасија јазылмышдыр (5).

Китабхананын тәртиб етдији чари библиографик нәшрләрин икинчи група фонда јени дахил олан журналлар вә гәзетләр, онларын тәркиби һагтында мә'лумат верән библиографик мәнбәләрдир. "Халг маарифи. Педагожика. Педагожи елмләр" (6) адланан бу кәстәричиләр чари вә иллик мәнбәләр кими нәшр олунашдыр. Бу кәстәричиләрдә Азәрбајчан вә рус дилләриндә олан журнал вә гәзет мөгәләләринин тәсвири 13 бөлмәдә групплашдырылмыш, бөлмәләр дахилиндә хронологи принцип көзләнилмишдир.

Педагожи елмләр үзрә библиографик информасија мәнбәләринин функционал маһијјәтинә вә хронологи әламәтинә кәрә икинчи група ретроспектив кәстәричиләрдир. Китабхана тәрәфиндән тәртиб олунашдыр "Халг маарифи. Педагожика. Педагожи елмләр" (7) адланан иллик ретроспектив кәстәричиләр дә мүһүм әһәмијјәт кәсб едир. Бу кәстәричиләрдә Азәрбајчан вә рус дилләриндә олан материалларын тәсвири әсасән 12 бөлмәдә групплашдырылмыш, бөлмәләр дахилиндә библиографик тәсвирләр әлифба гәјдасы илә дүзүлүшдур.

Республика Елми Педагожи китабханасы бу кәстәричиләри мүнғәзәм олараг республиканын бүтүн бөлкәләринә – 80 рајон вә шәһәр тәһсил шә'бәләринин методкабинәләринин китабханаларына көндәрмиш, һәмчинин

бу рекионларын тәһсил очагларында чалышан педагожи коллективләре чатдырмышдыр (8).

Педагожика сәһәсіндә чалышан алим вә мütәхәссисләрин елми-тәдгигат иши илә мәшгул олан тәтәбатчылары библиографик информасија илә тә'минатында авторефератлары вә диссертасијалары мүнүм ролуну нәзәрә алан Республика Елми Педагожи китабханасы 1990-чы илдә бу сәһәјә даир үч кәстәричи (9) чап етмишдир. Онларын һәр үчү рус дилиндә олса да Азәрбајчан охучусу үчүн гијмәтли вәсаит һесап едилир. Бунлардан икиси "Намизәдлик вә докторлуг диссертасијаларына аид авторефератлары библиографик кәстәричиси" адланыр. Биринчи кәстәричидә 1 јанвар 1984-чү, икинчи кәстәричидә исә 1 јанвар 1988-чи илә гәдәр китабхананын фондуна дахил олмуш авторефератлары әһатә едир. Биринчи кәстәричидә 220 намизәдлик вә докторлуг диссертасијасы һаггында авторефератлар 5, икинчи кәстәричидә исә 574 адда авторефератлар 7 бөлмәдә гулашдырылмышдыр. Биринчи кәстәричидән фәргли олага, икинчи кәстәричидә һәр бир мүәллифә мәхсус автореферата елм сәһәләринә ујгун шифрә верилмишдир.

1990-чы илдә чап олунмуш вә 30 диссертасија вә елми-тәдгигат ишләри һаггында долгун мә'лумат верән "Диссертасијалары вә елми-тәдгигат ишләринин кәстәричиси (микродашыјычыларда)" адлы кәстәричинин һәчми кичик олса да библиографикалашдырма бахымындан чох гијмәтлидир.

Тәәсүфлә гејд етмәлијик ки, бу кәстәричиләрин нәшри 1991-чи илдә малијјә чәтинлији илә әлагәдар дајанмышдыр. Бу да сәһә охучуларынын библиографик информасија тә'минатында чидди проблемләр јарадыр.

Азәрбајчанда педагожика сәһәсинин библиографик информасија тә'минатында, бу елмин милли әсаclar үзәриндә формалашмасында хидмәтләри олан көркәмли алимләрә һәср олунмуш библиографик вәсаитләри дә гејд етмәк лазымдыр. Белә кәстәричиләр тәһсил вә елмин инкишафында хүсуси хидмәтләри олан көркәмли шәхсијјәтләрә – Ә.Сејидова, М.Мәһдизадәјә, һ.Әһмәдова һәср олунмушдур.

Азәрбајчанын илк педагог алыми, әмәкдар елм хадими, педагожи елмләр доктору, профессор Әһмәд Јусиф оғлу

Сејидовун (10) 40 илдән артыг јарадычылыг дөврүнү әһатә едән бу библиографик кәстәричидә алимин 1926-1987-чи илләр әрзиндә Азәрбајчан вә рус дилләриндә олан 142 адда китабынын, дөврү мәтбуатда чап олунмуш елми әсәрләринин адлары охучуларә вә елми ичтимаијјәтә топлу һалында чатдырылыр. Көркәмли алимин 38 нәфәрин намизәдлик вә докторлуг диссертасијаларына рәһбәрлик етмәси һаггында сијаһы вә педагог алимин шәхсијјәтини вә елми фәалијјәтини ишыгландыран мараглы бир елми мәгаләнин дә кәстәричидә верилмәси онун елми дөјәрини даһа да артырыр. Мәгаләнин мүәллифи көркәмли педагог алим профессор һ.М.Әһмәдовдур. Алимин һәјат вә јарадычылыгы һаггында әдәбијјат бу кәстәричидә мүәллифләрин әлифба сырасы илә верилмиш, библиографик кәстәричинин информасија ахтарыш имканларыны артырмаг мәгсәдилә алимин әсәрләринин вә онун һаггында јазмыш мүәллифләрин әлифба кәстәричиси көмәкчи апараты верилмишдир. Бу библиографик кәстәричи педагог алимин әсәрләрини, онун һаггында јазылмыш елми мәгаләләри, онун рәһбәрлик етдији диссертасијалары, үмумијјәтлә, бир инсанын кечдији елми јарадычылыг јолуну топлу һалында әкс етдирир.

Сәһәнин информасија тә'минатында әһәмијјәтли кәстәричиләрдән бири республика Елми Педагожи китабханасынын әмәкдашлары тәрәфиндән тәртиб олунмуш "Академик Мәһди Мәһдизадә" (11) адлы библиографик вәсаитдир. Бу кәстәричи кениш вә зәнкин јарадычылыг јолу кечмиш академик М.Мәһдизадә кими бир алимин елми ирсини, онун һәјаты, елми педагожи фәалијјәтилә бағлы материаллары әһатә етмәк бахымындан әһәмијјәтлидир. Кәстәричидә көркәмли алимин 1940-1984-чү илләр әрзиндә чапдан чыхмыш 241 адда әсәрләри хроноложи гајдада системләшдирилмиш вә ејни ил дахилиндә материаллар сәрләвһәсинә көрә әлифба сырасы илә верилмишдир. Кәстәричидә көркәмли алимин педагожи кадрларын јетишдирилмәси сәһәсіндәки фәалијјәтини әкс етдирмәк мәгсәдилә онун рәһбәрлик етдији диссертасијалары да библиографик тәсвири верилмишдир. Академик М.Мәһдизадәнин чохчәһәтли јарадычылыг фәалијјәти һаггында көркәмли тәдгигатчы Әждәр Агајевин

“Көркәмли алим вә маариф хадими” адлы гыса очерки библиографик көстәричинин информасија потенциалыны хејли жүксәлдир. Библиографик көстәричидән истифадәни асанлашдырмаг мәгсәдилә академик М.Мехдизадәнин әсәрләринин вә онун һаггында јазан мүәллифләрин әлифба көстәричиси верилмишдир. Академик М.Мехдизадә һаггында тәртиб олунмуш бу көстәричи педагожи елмләр системинин информасија тәминаты бахымындан гүјмәтлидир.

Педагожи елмләр системинин информасија тәминатыны өјрәниб тәдгиг едәркән белә гәнаәтә кәлмәк олар ки, Республика Елми Педагожи Китабханасы тәрәфиндән һазырланыб чап едилмиш истәр чари, истәр ретроспектив, истәрсә дә шәхси көстәричиләр бу сәһәдә чалышан алим вә мүтәхәссисләрин библиографик информасија тәминатында мүһүм рол ојнајыр, онлара көстәрилән библиографик хидмәтин сәмәрәлијини вә кејфијјәтини артырыр.

Педагожика сәһәсинин библиографик информасија тәминатыны мүасир дөврүн тәләбләри сәвијјәсинә чатдырмаг үчүн чох иш кермәк лазымдыр. Хүсусилә, сәһәнин охучуларынын информасија тәләбатларынын оперативлији вә ардычылығынын артырылмасы мүһүм проблемдир вә бу да јени информасија техникасынын вә технолокијасынын бу истигамәтдә тәтбигини тәхирәсалынмаз бир вәзифә кими гаршыја гојур.

Дикәр тәрәфдән, педагожика сәһәсиндә библиографик тәминатын әсасыны чари вә ретроспектив характерли елми-көмәкчи вәсаитләр тәшкил едир. Она көрә дә ән мүһүм проблемләрдән бири елми-көмәкчи библиографик вәсаитләр системинин һәм мөвзу бахымындан, һәм дә мәгсәд истигамәти нөгтеји-нәзәриндән даһа тәкмилләшдирилмәси лазымдыр.

ӘДӘБИЈАТ

1. Әлијев З.Һ. Азәрбајчанда елми-көмәкчи библиографија мүасир мәрһәләдә //Бакы Дөвләт Университетинин хәбәрләри: Һуманитар елмләр серијасы. №1 – Б.: АДУ. – С.120.

2. Әлијев З.Һ. Мүасир дөврдә Азәрбајчанда елми тәдгигат ишчиләрин вә мүтәхәссисләрин библиографик тәминатынын әсас истигамәтләри //Сосиализмин тәкмилләшдирилмәси илләриндә Азәрбајчанда елми ишчиләрә китабхана библиографија хидмәти: Елми әсәрләрин мөвзу мәчмуәси. – БДУ, 1985. –С.19.

3. Халг маарифи. Педагожика. Педагожи елмләр: Иллик мәлүмат библиографик көстәричи 1983. Бур. 1. - Б., 1984. – 96 с.

4. Јени китаблар. Халг маарифи. Педагожика. Педагожи елмләр: Чари библиографик көстәричи 1990 /јанвар-феврал/. - Б., 1990. – 16 с.

5. Јени китаблар. Халг маарифи. Педагожика. Педагожи елмләр: Чари библиографик көстәричи. 1988. Бур.1-2. - Б., 1990. – 35 с.

6. Халг маарифи. Педагожика. Педагожи елмләр. Гәзет вә журнал мәгаләләри: Чари библиографик көстәричи (нојабр, декабр). – 1990. – 17 с.

7. Халг маарифи. Педагожика. Педагожи елмләр: Иллик ретроспектив библиографик көстәричи 1989. Бур. IV. – 1990. – 24 с.

8. Зәнкибасарлы М. вә б. Азәрбајчан Республикасы Елми Педагожи Китабханасы. –Б., 1997. – С.70.

9. Библиографический указатель авторефератов кандидатских и докторских диссертации. – Б., 1990. – 36 с.; Библиографический указатель авторефератов кандидатский и докторских диссертаций. – Б., 1990. – 100с. Указатель диссертаций и научно-исследовательских работ /на микроносителях/. – Б., 1990. 29 с.

10. Әһмәд Сејидов: Библиографија /Тәрт.едәни Һ.Мусајев. –Б., 1990. – 52 с.

11. Академик Мехди Мехдизадә: Библиографија /Тәрт.едәни Һ.Мусајев. Б., 1992. – 59 с.

Мехрибан МАЈЫЛОВА
баш лаборант

КӘНД ТӘСӘРРҮФАТЫ МҮТӘХӘССИСЛӘРИНИН БИБЛИОГРАФИК ИНФОРМАСИЈА ТӘ'МИНАТЫНДА РЕСПУБЛИКА ЕЛМИ КӘНД ТӘСӘРРҮФАТЫ КИТАБХАНАСЫНЫН РОЛУ

Азәрбајчанын јенидән өз мүстәгиллијини бәрпа етмәси вә јени игтисади инкишаф јолуна кечмәси илә әләгәдар, һәјатымызын бүтүн саһәләриндә олдуғу кими, кәнд тәсәррүфатында да мүһүм дәјишикликләр баш вермиш, бә'зи көһнә истеһсал саһәләри арадан галхмыш, јени истеһсал саһәләри мејдана кәлмишдир. Тәбии ки, бу просесләр кәнд тәсәррүфаты саһәсиндә чалышан мүтәхәссисләрин вә елми ишчиләрин информасија тәләбатларына өз тә'сирини кәстәрмишдир. Бу исә өз нөвбәсиндә ән мүһүм информасија органларындан бири олан китабханаларын библиографик фәалијјәтиндә кејфијјәт дәјишикликләринин апарылмасы зәрурәтини јарадыр. Чүнки китабханаларын бүтүн библиографик фәалијјәти билаваситә тәләбатчыларын библиографик информасија тәләбатларынын өдәнилмәсинә јөнәлмишдир.

Республикамызда кәнд тәсәррүфаты үзрә фәалијјәт кәстәрән елми-тәдгигат институтларынын, тәчрүбә стансијаларынын, проблем лабораторијаларынын, јардымчы тәсәррүфатларынын әсас мәгсәди һејвандарлығын вә биткичилијин актуал проблемләрини һәлл етмәкдир. Бу идарә вә тәсәррүфатларда чалышан алим вә мүтәхәссисләрин

библиографик информасија тә'минатынын күнүн тәләбләри сәвијјәсинә галдырылмасы мүһүм әһәмијјәт кәсб едир.

Кәнд тәсәррүфаты саһәсинин библиографик информасија тә'минатында 1921-чи илин јанвар ајында Азәрбајчан Халг Комиссарлары Советинин нәздиндә фәалијјәт кәстәрән Халг Торпаг Комиссарлығынын сәрәнчамы илә јарадылмыш Республика Елми Кәнд Тәсәррүфаты Китабханасы (РЕКТК) мүһүм рол ојнајыр (5).

Республика Кәнд Тәсәррүфаты вә Әрзаг Назирлијинин РЕКТК кәнд тәсәррүфаты саһәсиндә чалышан елми ишчиләрә, мүтәхәссисләрә, кәнд тәсәррүфаты системиндә фәалијјәт кәстәрән мүәссисәләрә, кәнд тәсәррүфаты шәбәкәсинә библиографик хидмәти һәјата кечирән елми-методик вә әләгәләндирмә мәркәзидир. Китабханада мүхтәлиф охучу группларына библиографик хидмәт кәстәрмәздән әввәл һәмин охучу групплары һәртәрәфли өјрәнилир. Чүнки әсас охучу группларыны јахшы билмәдән библиографик хидмәти лазыми дәрәчәдә тәшкил етмәк мүмкүн дејил. Республикамызда кәнд тәсәррүфаты саһәси мүтәхәссисләринин библиографик тә'минатында мүһүм ролу олан РЕКТК-да охучулар ашағыдакы кими тәснифләшдирилир:

1. Елми ишчиләр, аспирантлар.
2. Кәнд тәсәррүфаты мүтәхәссисләри.
3. Тәләбәләр.
4. Дикәр охучулар (3).

Охучуларын белә тәснифләшдирилмәсиндә әсас мәгсәд онлары јахшы танымағ, сорғуларыны дәгиг өјрәнмәкдән ибарәтдир. Чүнки һәр бир охучунун мүталиәсинин дүзкүн истигамәтләндирилмәсиндә бу өјрәнмә мүһүм әһәмијјәт кәсб едир. Бу бахымдан, китабханада охучу сорғуларынын дәгигләшдирилмәси, онларын тәләбатларынын өдәнилмәси мәсәләси һәмишә диггәт мәркәзиндәдир.

Китабхананын библиографик фәалијјәтинә даир апардығымыз илкин тәдгигат кәстәрир ки, бурада сорағ библиографија апаратынын (СБА) тәшкилинә мүһүм әһәмијјәт верилир. Чүнки СБА-нын тәшкили китабхананын библиографија ишинин әсасыны тәшкил едир. Бу иши даһа јахшы тәшкил етмәк мәгсәдилә 1978-чи илдә китабханада

мәлумат-библиография шө'бәси ярадылмышдыр. Шө'бәдә 4 нәфәр ишчи чалышыр: 1 нәфәр шө'бә мүдири, 2 нәфәр бөјүк библиограф вә 1 нәфәр библиограф. Китабханада СБА-нын мәгсәди өз гурулушу вә мәзмуну бахымындан республикада кәнд тәсәррүфаты саһәсинин тәләбатчыларынын сорғуларыны там өдәмәкдән ибарәтдир. Лакин сон илләр игтисади чәтинликлә әлагәдар китабханаја јени әдәбијјатын алынмасында баш верән проблемләр, илк нөвбәдә китабханаја јени әдәбијјатын аз миғдарда вә гејри-мүнтәзәм дахил олмасы, дөври мөтбуата абунә јазылышынын, харичи китаб вә журналларын алынмасынын мөһдудлуғу СБА-нын тәкмилләшдирилмәсинә дә өз мәнфи тә'сирини көстәрир. Бу исә сәнәд ахыныны даим изләјән, һәм јерли нәшрләр, һәм дә дүнја елминин наилијјәтләри илә марағланан елми ишчиләрин сорғуларынын өдәнилмәсини чәтинләшдирир. Бунунла белә, китабхананын әмәкдашлары СБА-нын редактәсийә чидди фикир верир, бу мәгсәдлә мөвчуд имканлардан бачарыгла истифадә едир, ону кәнд тәсәррүфатынын идарә олунмасындакы дәјишикликләрлә бағлы мүасир тәләбләрә ујғунлашдырмаға чалышырлар.

Бүтүн китабханаларда олдуғу кими РЕКТК-да да библиографик хидмәт ики истигамәтдә һәјата кечирилик: сорағ-библиография хидмәти вә библиографик информасија хидмәти. Сорағ-библиография хидмәти китабханада һәјата кечирилән библиографик системин ән апарычы саһәләриндән бири һесаб олунур вә онун әсас мәгсәди тәләбатчыларын елми вә истәһсалат фәалијјәти илә әлагәдар сорғуларыны өдәмәкдән ибарәтдир. Белә сорғуларын јеринә јетирилмәси заманы китабхананын каталог вә картотека системиндән, мөвчуд библиографик көстәричиләрдән истифадә олунур. Китабханада һәр ил тәхминән 2-3 мин арајыш јеринә јетирилик (4).

Китабхананын библиографик фәалијјәтиндә библиографик вәсаитләрин һазырланмасы да мүһүм јер тутур. Бу просесдә әсасән китабхана охучуларынын библиографик информасија еһтијачлары нәзәрә алыныр. Китабхананын һазырладығы көстәричиләрин бөјүк бир һиссәсини ретроспектив характерли библиографик көстәричиләр тәшкил едир. Елми-тәдгигат ишинин библиографик тә'минатында

ретроспектив елми-көмәкчи библиографик вәсаитләрин өзүнәмәхсус јери вар. Јени елмин һәр һансы бир проблеми үзрә апарылан тәдгигат ишләри кечмиш нәтичәләри өјрәнмәдән мүмкүн дејил вә чоһ-чоһ әввәлки нәшрләрә мүрачиәт етмәк зәрурәти доғурур. Она көрә дә тәдгигатчылар ретроспектив библиографик ахтарыш апармалы олурлар вә бунун да сәмәрәлији ретроспектив библиографик мәһсулла тә'мин едилер. Демәли, елми-тәдгигат ишләринин комплекс библиографик тә'минатынын әсас амилләриндән бири сәнәд ахыны илә јанашы сәнәд күтләсинин библиографиләшдырилмәси сәвијјәси илә бағлыдыр (1).

Китабхана өз фондуна әсаһанарағ ону тәблиғ етмәк мәгсәдилә мүхтәлиф илләрдә кәнд тәсәррүфатынын ајры-ајры саһәләринә даир библиографик көстәричиләр тәртиб етмишдир. Мәс., "Дәнли биткиләр" (1992), "Ипәкчилик" (1992), "Биткичилик" (1993), "Гушчулуғ" (1994), "Мејвәчилик" (1996) вә с. Бу көстәричиләр дөвләт рәһбәр органлары, кәнд тәсәррүфаты саһәсинин алимләри, мүтәхәссисләри, еләчә дә рајон вә кәнд китабханалары үчүн нәзәрдә тутулмушдур. Мәгсәд тәләбатчылары марағландығлары саһә үзрә китабханада һансы китабларын олдуғуну мүәјјәнләшдирмәјә көмәк етмәкдән ибарәтдир. Библиографик тәсвирләрдә шифрәнин верилмәси һәмин вәсаитләрин ахтарыш кејфијјәтини артырыр. Бу көстәричиләрин һәр бири кәнд тәсәррүфатынын ајры-ајры саһәләри илә мәшғул олан алим вә мүтәхәссисләрин библиографик информасија тә'минатында бөјүк әһәмијјәтә маликдир.

Бундан башға, китабхана актуал ичтиман-сијаси мөвзуларда да библиографик көстәричиләр тәртиб едир. Мәс., 1998-чи илдә китабхана Азәрбајчан Демократик Республикасынын 80 иллији мүнасибәтилә "Азәрбајчан Чүмһуријјәти-80" адлы көстәричи тәртиб етмишдир.

Елми ишчиләрин јени әдәбијјат һағтында оператив библиографик информасијаја еһтијачыны нәзәрә алан РЕКТК М.Ф.Ахундов адына Республика Дөвләт Китабханасы илә бирликдә 1978-чи илдән "Кәнд тәсәррүфатына даир јени китаблар" адлы рүблүк чари библиографик вәсаитләрин нәшринә башламышдыр. 1981-чи илдән е'тибарән исә

китабхана бу көстөрүчүни "Көнд тәсәррүфатында елмин вә габагчыл тәчрүбәнин наилијјәтләти" (2) ады илә мүстәгил олараг чап етдириб ашағыдакы елми-тәдгигат институтларына көндәрир:

1. Азәрбајчан Елми-Тәдгигат Бајтарлыг Институту.
2. Азәрбајчан Елми-Тәдгигат һејвандарлыг Институту.
3. Азәрбајчан Елми-Тәдгигат Әкинчилик Институту.
4. Азәрбајчан Елми-Тәдгигат Тахылчылыг Институту.
5. Азәрбајчан Елми-Тәдгигат Памбыгылыг Институту вә с.

РЕКТК-нын "Јени китаблар" серијасы илә һазырладығы чари библиографик көстөрүчүләрин башга китабханаларын нәшр етдирдикләри көстөрүчүләрлә үмуми чәһәтләри олса да өзүнәмәхсус хүсусијјәтләри дә аз дејил. Көстөрүчүнин ән јахшы хүсусијјәтләриндән бири онун сонунда китабхананын ил әрзиндә алдығы дөври вә информасија нәшрләринин сијаһысынын верилмәсидир. Бу исә информасија тәләбатчыларына онлары марагландыран информасија нәшрләринин китабханада олуб-олмамасыны билмәк бахымындан олдугча әһәмијјәтлидир. Үмумијјәтлә, бу көстөрүчү китабхананын СБА-нын вә фондунун динамик инкишафы һаггында оператив мә'лумат верир.

Лакин, тәәссүф ки, сон илләр итгисади чәтинликләр үзүндән китабхана бу көстөрүчүләри чап етдирә билмир. Һал-һазырда китабхана бу көстөрүчүләри макинадә һазырлајыб мәһдуд даирәдә јајыр.

РЕКТК-нын иш тәчрүбәсиндә јени әдәбијјат һаггында информасија көстөрүчүләри илә јанашы, садә әдәбијјат сијаһыларынын да һазырланмасы кениш јајылмышдыр. Бу сијаһыларын һазырланмасы китабханаја дахил олан јени әдәбијјатын мигдарындан асылы олараг һәјата кечирилир. Китабханада илдә 4-5 белә сијаһы тәртиб едиләрәк абонементдә вә оху залында асылыр. Бундан башга, китабхана фонду јени дахил олан харичи әдәбијјатла марагланан охучулар үчүн дә сијаһылар тәртиб едир.

Библиографик информасија хидмәтиндә әјанилијјин әһәмијјәтини нәзәрә алан китабхана мүнтәзәм олараг јени әдәбијјат сәржиләри вә о чүмләдән дә көнд тәсәррүфатынын

актуал проблемләринә һәср олунмуш мөвзу сәржиләри тәшкил едир.

РЕКТК-нын 1991-1998-чи илләрдә библиографик фәалијјәтинин тәчрүби чәһәтдән өјрәнилмәси әсасында белә нәтичәјә кәлмәк олар ки, республикамызда көнд тәсәррүфаты саһәси ишчиләринин, көнд тәсәррүфаты системиндә фәалијјәт көстәрән мүәссисәләрин, алим вә мүтәхәссисләрин библиографик тә'минатында китабхананын бөјүк ролу вардыр. Фәалијјәт көстәрдији илләр әрзиндә китабхананын бүтүн фәалијјәтиндә, о чүмләдән библиографик ишин тәшкили вә һәјата кечирилмәси саһәсиндә мүәјјән тәчрүбә әлдә олунмушдур. Бунунла белә, китабхананын фәалијјәтиндә һәлә бир сыра чатышмазлыглар вә һәлл олунмамыш проблемләр вардыр. Белә ки, һеч дә һәмишә мөвчуд библиографик еһтијатлардан белә там вә сәмәрәли шәкилдә истифадә олунмур. Библиографик информасија хидмәтинин ән сәмәрәли формаларындан бири олан мә'луматын сечилмиш јајылмасы системи өз фәалијјәтини демәк олар ки, дајандырмышдыр. Һалбуки, бу үсул васитәсилә мә'лумат даһа оператив вә мүнтәзәм шәкилдә абонентләрә чатдырыла биләр. Мүтәхәссисләрин библиографик тә'минаты онларын тәләбатына там ујғун кәлмир. Бу исә сон илләр итгисади чәтинликлә әлагәдар китабханаја јени әдәбијјатын алынмасында баш верән проблемләрлә әлагәдардыр. Илк нөвбәдә әдәбијјатын баһалашмасы, харичи өлкәләрдән чох аз әдәбијјат алынмасы, малијјә һесабларынын даим кечикдирилмәси вә диқәр әнкәлләр нәтичәсиндә китабхана көнд тәсәррүфаты, еләчә дә башга саһәләр үзрә әдәбијјатла там тәчһиз олуна билмир.

Чәмијјәтин мә'нәви мөдәнијјәтинин тәркиб һиссәси олан библиографик информасијанын мөһсулдар бир гүввәјә чеврилдији мүасир дөврдә көстөрүлән проблемләрин дүзкүн вә оператив һәлл олунмасы үчүн ашағыдакы вәзифәләрин һәјата кечирилмәси мәгсәдәүјгүндур:

1. Китабхананын мадди-техники базасыны мөһкәмләндирмәк.
2. Библиографик автоматлашдырылмасынын процессләрин библиографик

- информасија тә'минатында әсас амил олдуғуну нәзәрә алараг автоматлашдырылмыш библиографик ахтарыш системинин јарадылмасы истигамәтиндә конкрет аддымлар атмаг.
3. Китабхананын фондунда кәнд тәсәррүфаты үзрә јени мүлкијјәт формаларына ујғун, фермер тәсәррүфатына вә башга мүасир идарәетмә формаларына даир әдәбијјатын һәм ад, һәм дә тираж е'тибарилә јүксәдилмәсинә наил олмаг.
  4. Охучулара библиографик хидмәтин сәмәрәлилијини артырмаг үчүн јарарлы форма вә методларын даһа кениш тәтбигинә наил олмаг. Хүсусилә библиографик информасијанын сечилмиш јайылмасы системинин фәалијјәтини бәрпа етмәк вә бу ишдә информасија техникасынын вә технолокијасынын тәтбигинә һәр васитә илә наил олмаг.

ӘДӘБИЈЈАТ

1. Әлијев З.Һ. Азәрбајчанда елми-кәмәкчи библиографија мүасир мәрһәләдә //Бақы Университетинин Хәбәрләри. Һуманитар елмләр серијасы. – 1994. - №1. –С.122-123.
2. Кәнд тәсәррүфатында елмин вә габагчыл тәчрүбәнин наилијјәтләри: Октябр-декабр 1984. Информасија кәстәричиси. – Б., 1985. – 43 с.
3. Республика Елми Кәнд Тәсәррүфаты Китабханасынын 1998-чи ил үзрә иллик һесабаты. –С.3.
4. Јенә орада. –С.8.
5. Чәфәров.А. Республика Елми Кәнд Тәсәррүфаты Китабханасынын јаранмасы вә инкишафы (1921-1940) //Дил вә әдәбијјат. – 1997. №1. –С.114.

КИТАБШҮНАСЛЫГ

*Нәсрулла МӘММӘДОВ
Мейманәли МӘММӘДОВ*

ГУР'АНИ-КӘРИМИН КИТАБ ҲАЛЫНА САЛЫНМАСЫ

Һәзрәт Пејғәмбәрин вәфатындан бир аз өнчә Гур'ани-Кәримин нүзулу тамамланмышды. Пејғәмбәр назил едилән һәр бир ајәнин һараја јазылачағыны сөјләмишди. Оун вәфатындан сонра мүхтәлиф јерләрә јазылмыш бу вәһјләр топлусуну бир јерә чәм етмәк лазым иди. Бу лүзүму Һәзрәт Пејғәмбәр бә'зи ишарәләриндә кәстәрмишди. Буналары әсас тутан бир нечә Сәһабә Гур'аны чәм етмишди. Лакин бу иш шәхси олдуғундан үсул вә тәртибләри ајры-ајры иди. Бә'зи рәвајәтләрдә Һәзрәт Әлинин Гур'аны нүзул сырасына ујғун олараг тамамламасы да гејд олунур.

Заман кечдикчә Гур'ани-Кәримин мәтнини әзбәр биләнләрин шәһид олмалары вә ја вәфат етмәләри илә бағлы олараг, мүгәддәс Гур'ан мәтнинин арадан чыхмасы тәһлүкәси јаранмышды. Чирчи Зејданын билдирдијинә кәрә тәкчә Јәмәмә дөјүшүндә 10.200 нөфәр мүсәлман шәһид олмушдур. Онларын ичәрисиндә чохла һафиз вар иди. Шәһид олмуш һафизләрин сајы һаггында мүхтәлиф фикирләр вардыр. Бә'зиләри онларын 70, диқәрләри 500, бир башгалары да 700 нөфәр олдуғларыны иддиа едирләр. Бүтүн бу дөјүшләри вә заман кечмәси илә әлағәдар олараг Гур'ан һафизләри һәјатдан кедирдиләр вә Гур'ан мәтнинин арадан кетмәси тәһлүкәси даһа да артырды. Бу тәһлүкәни илк дөфә һисс едәнләрдән бири Өмәр Ибн Хәттаб олмушдур. О, хәлифә Әбу Бәкрә бу һагда өз фикрини

демиш вә хәлифәни Гур`аны бир чилд һалында топламаға чағырмышдыр.

Бухари бу һадисәни Зејд Ибн Сабитин дилиндән белә нәгл едир: “Әбу Бәкир Јәмәмә вагесиндән сонра мәни чағырды. Өмәр дә онун јанында иди. Әбу Бәкир мәнә Өмәр мәним јаныма кәләрәк, Јәмәмәдә вә дикәр јерләрдә Гур`аны әзбәрдән билтәрәк һифз едәнләрин-һафизләрин шәһид олдутлары илә әләгәдар олараг, Гур`анын зај олмасындан горхурам,”- дејәрәк, Гур`аны бир јерә чәм етмәјими төвсијә етди. Мән дә она Аллаһын Рәсулунун етмәдији бир иши нечә едим, дедим”. Өмәр Аллаһа анд ичәрәк бунун јахшы бир иш олдугуну сөјләди вә бу истәјиндә исрар етди. Нәһәјәт, Аллаһ бу ишә ағлымы чәлб етди, көнлүмә фәрәһ верди вә Өмәрин фикринә шәрик олдум. Сән, кәнч вә ағыллы бир кишисән, сәни иттиһам едәчәк бир сөз дә јохдур. Рәсула вәһј дә јазырдын. Гур`аны чәм едиб топла!” Бундан сонра Зејд белә давам едир: “Мәнә бир дағы дашымағы тәклиф етсәјдиләр, Гур`аны чәм етмәк тәклифиндән даһа јүнкүл оларды.

Әбу Бәкир вә Өмәрә: “Рәсули-Әкрәмин етмәдији бир иши нечә едирсиниз?”- дедим. Бунун үзәриндә Әбу Бәкир вә Өмәр: “Бу бир хејирдир, дејә чаваб вердиләр. Аллаһ, Әбу Бәкир вә Өмәрин гәлбләрини нечә фәрәһләндирмишдисә, мәним дә көнлүмү ачды вә онларын фикринә шәрик олдум. Мән Гур`аны хурма ағачларынын габыгларындан, ағ, инчә дашлардан, без парчаларындан вә һафизләрин һифзиндән арашдырдым вә топладым. Топладығым бу китаб, Әбу Бәкир һәјәтдә олдугу вахт онда галды, сонра Өмәрдә, Өмәр дә вәфат етдикдән сонра гызы һәфсәдә галды”(1).

Бу Мусаф, бир рәвајәтә көрә һәфсәнин вәфатындан сонра, Мәдинә валиси Мәрван тәрәфиндән, Абдуллаһ Ибн Өмәрдән истәнмиш, о да һәфсәни дәфн етдикдән дәрһал сонра Мусафи Мәрвана көндәрмишдир. Осман тәрәфиндән тәртиб олуңмуш Мусафлар мүхалиф олмасын дејә, Мәрван һәмин китабы јандырмышдыр (2).

Бурада белә бир суал мејдана чыхыр: Нә үчүн Гур`ани-Кәримин топланмасы мәһз Зејд Ибн Сабитә тапшырылыр?

Әбу Әмр Әл-Дани бу суала белә чаваб верир:

“Башгаларында олмајан бә`зи хүсусијәтләр Зејддә вар иди. Белә ки:

1. Зејд, һәзрәт Мөһәммәдә (ә.с.) вәһј јазмышды;

2. Рәсулуллаһ дүнјада олдугу вахт Зејд Гур`аны там шәкилдә топламышды;

3. Зејдин гираәти, һәзрәт Пејғәмбәрин мәләк Чәбраилә сон “арза” да охудугу гираәт иди. (3)

Бә`зи алимләр гејд олуңмуш сәбәбләрә бунлары да әләвә етмишләр:

1. Зејд Ибн Сабитин Гур`анла бағлы билдији кифәјәт гәдәр иди.

Тәбук сәфәриндә һәзрәт Пејғәмбәр онун һагтында белә демишдир: “Зејд Гур`аны чох јахшы билир”.(4)

2. Зејд чох бачарыглы иди. Рәсулуллаһа сирјани дилиндә јазылмыш мәктублар кәлмәјә башлајынча Пејғәмбәрин әмри илә гыса мүддәтдә сирјани дилини өјрәнмишди(5).

Гур`ани-Кәримин топланмасы иши тәғрибән бир ил мүддәтиндә тамамланды (6).

Топланан бу нүсхәјә Абдуллаһ Ибн Мәс`удун тәклифи илә “Әл-Мусаф” ады верилди (7).

ӘДӘБИЈАТ

1. Сәһиһул-Бухари.- ч.IV. -С.225.
2. Әл-Мөсаһиф. -С.21.
3. Әд-Дани. -“Әл-Мугни”.- С.121-122.
4. Әз-Зәһәби. “Тәзкиратул-Һуффаз”.- ч. I.-С.29.
5. Әз-Зәһәби. “Тәзкиратул-Һуффаз”.- ч. I.- С.30.
6. Гарачам. “Гур`ани-Кәримин нүзулу”.- С.173.
7. Әс-Сүјүти. “Әл-Иттан”.- ч. I.- С.151.

БЕЈНӘЛХАЛГ ӘМӘКДАШЛЫГ

АЗӘРБАЈЧАН КИТАБХАНА- БИБЛИОГРАФИЈА ҒТИЈАТЛАРЫНЫН ТӘШКИЛИ ВӘ ИСТИФАДӘСИНИН АКТУАЛ ПРОБЛЕМЛӘРИНӘ НӘСР ОЛУНМУШ СЕМИНАР

Мүасир дөврдә Азәрбајчан китабхана-библиографија ичтимаијјәтинин гаршысында дуран башлыча вәзифәләрдән бири дүнја информасија меканына интеграсија олунмаг, бунун үчүн тәшкилати-методик тәдбирләрин һәјата кечирилмәсинә наил олмагдан ибарәтдир.

Азәрбајчан Республикасынын китабхана-библиографија ғтијатларынын инкишафы концепсијасынын әсас истигамәтләриндән бири Бејнәлхалг стандартларын милли версијаларынын һазырланмасы, дөвләт библиографијасынын мүасир тәләпләрә ујгун јенидән гурулмасы вә нәтичә етибарилә бејнәлхалг библиографик учот үчүн зәмин јаратмагдан ибарәтдир. Бу миссијанын һәјата кечирилмәси истигамәтләринин мүәјјән едилмәсиндә Азәрбајчан Ачыг Чәмијјәт Институту (АЧИ) шәбәкә китабхана програмы чәртивәсиндә “Библиографик учот вә UNIMARC” мөвзусунда семинар-мүшавирә тәшкил етмишдир. Семинар ики мәрһәләдә апарылмышдыр. Биринчи мәрһәлә феврал ајынын 25-дә М.Ф.Ахундов адына Азәрбајчан Дөвләт Китабханасында

республиканын апарычы китабханаларынын, Дөвләт Китаб Палатасынын вә БДУ-нун китабханачылыг факултәси нүмајәндәләринин иштиракы илә кечирилмишдир.

Семинары АБШ-ын Азәрбајчандакы Сәфирлијинин информасија мәркәзинин директору, АЧИ Азәрбајчан китабхана програмы үзрә эксперт комиссијасынын үзвү Мүжжан Нәзәрова ачды. Кириш сөзү илә о “Үмуми библиографија, китабхананын автоматлашдырылмасы анлајышы вә бејнәлхалг стандартлар, онларын ролу вә “Мүасир китабхана анлајышы” һаггында семинар иштиракчыларына мәлумат верди. О, бејнәлхалг китабхана гәчрүбәсиндән, Америка китабханаларынын иш принципдән сөһбәт ачды.

“Азәрбајчанын милли библиографијасынын вәзијјәти” мөвзусунда исә М.Ф.Ахундов адына Дөвләт Китабханасынын директор мүавини, АЧИ – Азәрбајчан китабхана програмы үзрә эксперт комиссијасынын үзвү Мәләкханым һачыјева чыхып етди. Бу мәсәлә әтрафында дискуссијалар олду. М.Ф.Ахундов адына Дөвләт Китабханасынын директору Лејла Гафурова милли библиографијамыз вә гаршыда дуран вәзифәләр һаггында, Азәрбајчан Китаб Палатасынын директору Китаб Палатасынын бу күнкү вәзијјәти, милли библиографијамызын нәшри проблемләри һаггында данышдылар вә бирликдә бу мәсәләнин көклү шәкилдә јенидән гурулмасынын вачиблијини гејд етдиләр. Бир сыра харичи өлкәләрин, хүсусән Балтикјаны өлкәләрин иш тәчрүбәсинин өјрәнилмәси мәгсәдәујгун һесаб олунду.

Семинарын икинчи һиссәсиндә исә “UNIMARC-ын әсаслары” адлы мәрузә динләнилди, MARC вә UNIMARC – машында охунан каталог һаггында динләјичиләрдә мүәјјән тәсәввүр јарадылды.

“Библиографик учот вә UNIMARC” мөвзусунда семинар-мүшавирәнин икинчи мәрһәләси март ајынын 27-дән 31-нә кими “Авропа” отелиндә кечирилди. Семинары М.Мажвидас адына Литва Милли Китабханасынын библиографија вә китабшүнаслыг мәркәзинин директору доктор Рекина Варнене, һәмин мүәссисәнин стандартлашдырма шәбәсинин мүдири Лјубов Бугскане вә Жүрчүстан Китабхана Ассоциасијасынын президент мүавини Иракли Гарибашвили апарырдылар.

Семинар-мүшавирәдә Азәрбајчан Ачыг Чәмијјәт Институтунун китабхана ишләри үзрә координатору Лалә һачыбәјова, Азәрбајчан Китабхана Ишинин Инкишафы Ассоиасијасынын президенти, Бақы Дөвләт Университети китабханачылыг факултәсинин деканы, досент Хәлил Исмајлытов, Мәдәнијјәт Назирлији китабхана вә музеј ишләри үзрә идарәнин рәиси Кәрим Таһиров, китабханашүнаслыг кафедрасынын досенти Расим Казымов, баш мүәллим Азад Гурбанов, ассоиасијанын үзвү Чимназ Рүстәмова, макистр Никар Мусајева, тәләбә Елдәниз Мәммәдов, АБШ-ын Азәрбајчандакы сәфирлијинин информасија мәркәзинин директору Мүжкан Нәзәрова, АБШ сәфирлији тәрәфиндән жардылымыш мәркәзин әмәкдашлары Пол Миллер, Севелина Коларова, Серкеј Кондратјев, М.Ф.Ахундов адына Азәрбајчан Дөвләт Китабханасынын директору Лејла Гафурова, китабханынын бејнәлхалг әлагәләр үзрә директор мүавини Мәләкханым һачыјева, әмәкдашлары Рәна Әсәдова, Сәмајә Гулијева, Мәдинә Вәлијева, Азәрбајчан Елмләр Академијасы Мәркәзи Елми Китабханасынын директору, Әмин Әфәндијев, һәмин китабхананын әмәкдашлары Закирә Әлијева вә Сәадәт һачыјева, Бақы Дөвләт Университети Елми китабханасынын директору Сара Ибраһимова, әмәкдашлары Зүлфүназ һасәнова, Светлана Әскәрова, Республика Елми Техники Китабханасынын директору Ничран Әфәндијева, әмәкдашлары Алијә Әһмәдова, Натәван һачыјева, Республика Елми Педагожи китабханасынын директору Тамилла Исмиханова, әмәкдашы Рәһим Вәлијев, Республика Елми Тибби Китабханасынын әмәкдашлары Елмира Мирзәјева, Хураман Әлијева, М.Сејилзалә адына шәһәр мәркәзи ушаг китабханасынын директору Рәһилә Рзәјева, Хәзәр Университети китабханасынын директору Шәһла Худијева, һәмин университетин китабхана комиссијасынын сәдри Инна Грудскаја, Америка Университети китабханасынын директору Мәһбүбә Гурбанова, Гәрб Университети китабханасынын әмәкдашы Земфира Гулијева, Минкәчевир Политехник Университети китабханасынын әмәкдашы Севда Тағыјева, Губа Мәркәзи Китабхана Системишин методик шәбәсинин мүдири Фаиг Әлијев иштирак едиләр.

Семинар-мүшавирәнин биринчи күнүндә (мартын 27-дә) Рекина Варнене “Мүстәгиллијини бәрпа етмиш өлкәләрдә универсал библиографија учотунун вәзијјәти вә тәкмилләшдирилмәсинин зәрурилији” мөвзусунда, Лјубов Бутскане исә “Каталоглашдырмаја даир норматив сәнәдләр” вә “Машышла охунан каталогларын инкишафы” мөвзусунда мә’рузә едиләр.

Бу мә’рузәләрдә Литва, Латвија вә Естонија дөвләт библиографија мәркәзләринин тәшкилати вә функционал гурулушунун јениләшмәси илә әлагәдар көрүлмүш ишләрдән, Литва дөвләт китабхана шәбәкәсинин UBCIM, Парис принсипләри, MARC вә башга машышла охунан форматлар, бир чох бејнәлхалг програм вә мә’лумат шәбәкәләринә гошулмалары (COBRA, ISSN, ISBN, ISMN) вә с. мәсәләләр барәдә мүшавирә иштиракчыларына мә’лумат верилди.

Бу мә’рузәләрдә кәстәрилирди ки, башга мүстәгил дөвләтләрдә олдуғу кими, Балтикјаны өлкәләриндә дә дөвләт библиографијасы итгисади чәһәтдән чох чәтин бир вәзијјәтдә иди. Бир чох өлкәләрдә, о чүмләдән Түркмәнистанда, Азәрбајчанда да индијә гәдәр дөвләт библиографија органлары чап олунамур.

Балтикјаны өлкәләр белә чәтин бир вәзијјәтдән гыса мүддәт әрзиндә мүвәффегијәтлә чыхдылар. Мүстәгиллик әлдә етдикдән сонра бу өлкәләрдә бүтөвлүкдә чәмијјәтин информасија тәминаты системиндә паралелизм, китабхана иши, о чүмләдән библиографик учот саһәсиндә дәјишикликләрә ештијач һисс олунамур. Мүсбәт чәһәтләрдир ки, 1992-чи илдә Балтикјаны өлкәләрдә китаб палаталары милли китабханаларла бирләшдирилди вә јени нәшр олунамур чап әсрләринин библиографик учоту милли китабханалара һәвалә олуңду. Нәтичәдә библиографик јазыларын һазырланмасы просеси тамамилә компүтерләшдирилди. Һазырда бу өлкәләрдә чари дөвләт вә милли ретроспектив библиографик нәшрләр кечикдирилмәдән чап олунамур. Бу нәшрләрдәки библиографик јазылар форма вә мөзмунуна көрә бејнәлхалг стандарта ујғундур.

Семинар-мүшавирәнин икинчи вә үчүнчү күнүндә (мартын 28 вә 29-да) доктор Р.Варнене вә Л.Бутскане

гөрөфиндөн дорд мә'рузә едилди. Бу мә'рузәләр Литвада LIBIS – Информасија Системинин Интеграсијасы – системинин төшкили, UNIMARC форматынын гурулуш хусусијәтләри, милли библиографијанын мә'лумат мәркәзинин гурулушу, дәвләт чарн, милли ретроспектив вә диқәр нәшрләрин чапы, форматын гурулушу вә диқәр проблемләрә һәср олунмушдур.

Јығынчағын дөрдүнчү вә бешинчи күнүндә (мартын 30 вә 31-дә) исә Күрчүстан Китабхана Ассоиасијасынын президент мұавини Иракли Гарибашвили “90-чы ишләрдә китабханаларын автоматлашдырылмасынын инкишафында Күрчүстанын төчрүбәси” вә “Електрон еһтијатлар китабханачылар үчүн јени објектир” мөвзуларында мә'рузә илә чыхыш етди. Һәр ики мә'рузә иштиракчылар тәрәфиндән марагла гаршыланды.

Чох төғдирәләјиг һалдыр ки, семинар-мұшавирәнин ахырынчы ики күнүндә Л.Бутскане күнүн икинчи јарысында семинар иштиракчылары үчүн практик мөшғәлә саатлары төшкил етди. Практик мөшғәләләрдә иштиракчылары марагландыран бир чох проблемләр һагында кениш вә әтрафлы мә"уматлар верилди.

Семинарда Азәрбајчанда китабхана-библиографија еһтијатларынын инкишафынын стратегијасынын мұәјјән едилмәси үзрә мұстәғил експерт групу јаралылды. Групп үзвләри – Х.Исмајылов, М.Нәзәрова, С.Кондратјев, М.Һачыјева, Ш.Худијева мұәјјән олунду.

Експерт групу бу консенсијада өлкәдә китабхана-библиографија вә информасија ишинин үмуми архитектурасыны мұәјјән етмәк мијасијасыны һәјата кечирмәк мөғсәдилә дәвләт програмы статусунда ашағыдакы проблемләрин һәллинин мәрһәләләрлә һәјата кечирилмәсинин әрурилији һагында үмуми рә'јә кәлди:

1. Өлкәдә китабхана – библиографија вә информасија ишләринин бејнәлхалг сәвијјәјә ујгун олараг стандартлашдырылмасынын һәјата кечирилмәси;

2. Китабханаларын вә диқәр информасија органларынын јени технологија илә тө'минаты;

3. Јени тишли калрларын һазырланмасы системинин јаралдылмасы;

4. Республика мијасында китабхана шәбәкәләринин јенидән гурулмасынын ваһид планынын һазырланмасы. Бу мөғсәдилә Азәрбајчанда дәвләт сәвијјәсиндә китабханаларын паспортлашдырылмасынын кечирилмәси;

5. Республика әразисиндә мөвчуд илкин вә икинчи дәрәчәли сәнәд мәнбәләри базасынын јаралдылмасы вә с.

Апрелин 6-да семивар иштиракчылары М.Ф.Ахундов адына Азәрбајчан Дәвләт Китабханасында Бақыда сәфәрлә олан Ачыг Чәмијјәт Институту шәбәкә китабхана програмы директорлар шурасынын сәдри, Иллинојс Университетинин бејнәлхалг китабхана програмынын Мортинсон мәркәзинин директору, профессор Маријанна Такс Чолдин, Ачыг Чәмијјәт Институту шәбәкә китабхана програмынын менечери Рима Куприте илә көрүшдүләр. Көрүш заманы республикада китабхана иши вә гаршыда дуран әсас проблемләрдән, хусусән китабхана ишинин автоматлашдырылмасы вә компүтерләшдирилмәси, бејнәлхалг стандартлар вә ошларын әһәмијјәти һагында сөһбәт кетди. Белә бир фикир хусусилә вургуланды ки, мөвчуд китабхана-библиографија еһтијатларындан сәмәрәли истифадә едилмәси вә китабхана ишинин көклү шәкилдә јенидән гурулмасы дејилән тәдбирләрлә јанашы, дәвләт һимајәси сәјәсиндә инкишаф етдирилә биләр.

*Надир ИСМАЈЫЛОВ, доцент,
Чимназ РУСТӘМОВА, баш лаборант,
Мәләкханым ҺАЧЫЈЕВА,
М.Ф.Ахундов адына АДК-нын директор мұавини*

Техники редактор: Ваһид ӨМӨРЛИ

Билкисајар тәртибчиси: Анар ШАҒИ
Билкисајар јығычылары: Маисә РӘҒИМОВА
Дүрданә АБИЈЕВА

Корректор: Закир НЈУСИФӨҒЛҮ

Журнал Азәрбајчан Республикасы Мәтбуат вә
Информасија Назирлијиндә гејдә алынмышдыр.
Шәһадәтнамә № 575. 27 март 1997.

Јығылмаға верилмишдир: 10.05.2000

Чапа имзаланмышдыр: 10.08.2000

Кағыз форматы: 60x84^{1/16}

Һәчми: 8 ч.в.

Сајы: 200

Гијмәти: мугавилә илә